

ČASŤ 1
SPIŠ V ROKOCH 1918 – 1948

SPOLKY A SPOLKOVÝ ŽIVOT NA SPIŠI V ROKOCH 1918 – 1945

Sledované obdobie, v ktorom sa budeme venovať spolkovým aktivitám v spišskej oblasti, zahŕňa dve historické obdobia – prvým sú medzi-vojnové roky prvej Československej republiky, obdobie, kedy nastal na Spiši „zlatý vek“ spolkov, spolkovej a kultúrnej činnosti, a roky druhej svetovej vojny, teda obdobie slovenského štátu, respektíve prvej Slovenskej republiky 1939 – 1945. Obe obdobia boli poznačené spoločensko-politickými reáliami, ktoré do značnej miery ovplyvnili aj kultúrno-spoločenský život, nosnou kostrou ktorého boli práve spolky so svojimi aktívnymi funkcionármi a členmi.

Po rozpade Rakúsko-Uhorska na konci prvej svetovej vojny vznikli postupne na jeho území nástupnícke štáty, pričom územie Slovenska sa stalo súčasťou novej demokratickej Československej republiky. Vytváranie nového československého štátu však nebolo jednoduché, práve naopak – zvlášť o územie Slovenska sa muselo po prevrate roku 1918 tuho bojovať, pretože maďarská vláda a jej policajné a vojenské oddiely nechceli „Horné Uhorsko“ opustiť. Československá moc na Slovensku sa začala stabilizovať až na prelome rokov 1918/1919, kedy aj pod medzinárodným tlakom dohodových spojeneckých štátov sa postupne maďarské uniformované zložky museli stiahnuť späť na územie Maďarska a územie Slovenska sa začleňovalo do novej Československej republiky (ČSR). Tento proces nebol bezproblémový a najmä v regiónoch s početnými menšinami (Maďarmi, Nemcami) sa veľmi ťažko darilo nahradiť starú uhorskú administratívnu správu novou československou. Platilo to tiež pre Spiš, kde žila početná nemecká menšina odmietajúca a priori nový československý štát.

Všetky tieto spoločensko-politické udalosti prevratových rokov 1918 – 1919 značne ovplyvňovali aj kultúrny a spoločenský život v slovenských regiónoch, teda i na Spiši. A keďže spolky boli, ako sme uviedli vyššie, nosnou súčasťou

celého kultúrno-spoločenského života, spoločensko-politické udalosti mali dosah i na nich.

Vytváranie spolkovej základne po vzniku Československa

Vznik nového československého štátu roku 1918 priniesol na celom jeho území rozmach kultúrnych aktivít, ktoré sa uskutočňovali predovšetkým v spolkoch. V Čechách i na Morave bola spolková základňa širšia, ale i na Slovensku mali spolky už dlhodobú tradíciu (nedeľné školy, spolky miernosti, Slovenské učené tovarištvo, Tatrín). Na Spiši i v ďalších slovenských regiónoch sa robili zoznamy spolkov už počas svetového konfliktu 1914 až 1918. Rok pred vznikom Československa, v októbri a v novembri 1917, sa uskutočnil súpis kultúrnych a osvetových spolkov v Spišskej župe, ktorý evidoval 102 spolkov, no v súpise chýbali mestá Kežmarok, Poprad a Gelnica.¹ Vojnové udalosti spôsobili útlm spolkovej činnosti i pokles počtu spolkov asi o jednu tretinu. V Levoči, centre Spišskej župy, evidovali oficiálne k 26. októbru 1917 len 11 spolkov, no ich počet bol zrejme vyšší. Boli to tieto spolky: F.M.K.E., Levočské kasíno, Katolícky kruh (Katholikus kör), Maďarský divadelný spolok, Levočský židovský ženský spolok, Levočský dobročinný spolok, Maďarský evanjelický podporujúci ženský spolok, Spišský dejepisný spolok (Spišská historická spoločnosť – Szepesvármegyei történelmi társulat), Spolok Červeného kríža (Vörös Kereszt egylet), Chevra Kadischa a Občiansky kruh (Polgári kör).²

Po vzniku Československa revidovala československá vláda stanoviny mnohých spolkov utvorených v období uhorského štátu, zastavila činnosť nepovolených, ale fakticky fungujúcich spolkov a výnimočne nepovolila činnosť niektorých spolkov otvorene nepriateľských voči novej československej štátnej moci.³

¹ Štátny archív v Prešove (ďalej ŠA-P), špecializované pracovisko Spišský archív v Levoči (ďalej SA-L), fond Spišská župa, Županský úrad 1860 – 1922 (ďalej SŽ-ŽÚ), č. 861/1919 adm.

² Tamže. V slovenskom a prevažne evanjelickom (luteránskom) Liptovskom Svätom Mikuláši to bolo asi 50 až 60 spolkov. Podľa Soňa KOVAČEVIČOVÁ: *Liptovský Svätý Mikuláš. Mesto spolkov a kultúry v rokoch 1830 – 1945*. Liptovský Mikuláš 1993, s. 149 – 150.

³ Karel MALÝ et al. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha 1997, s. 300.

Popradsky Kino.

V nedeľu 19-ho januára (1919) jedno prestavenie po OBEDE
o ½ 4 tej - a VEČER o 8-mej hodine.

PROGRAMM:

Čertová ľúbošť

dráma v 3 dejstvách.

Z DOBRÝM DOPLNKOM.

Eröffnung des Popráder-Kinos.

Sonntag am 19-ten Jänner 1919. mit folgenden Programm:

Satans Liebe

Drama in 3 Akten.

mit guter Ergänzung.

2 Vorstellungen. Anfang Nachmittag ½ 4 Uhr Abend 8 Uhr.

Preise: Logensitz K. 2.60. Spersitz K. 2. 1. Platz K. 1.60.
2. Platz K. 1. 3. Platz 60 Heller.

Velacenené obecnstvo!

Prosím velacenené obecnstvo o láskavú trpezlivosť potevác
do teraz som fylmy zo slovenskym nápisom zadovážiť nemôhol.

Obr. 1. Ukážka plagátu kina v Poprade (Popradsky kino),
ktoré premietalo 19. januára 1919 drámu Čertova ľúbošť

K objektívnemu rozšíreniu spolčovacieho práva došlo v prvej ČSR tým, že po vydaní volebných poriadkov roku 1919 sa prestalo v praxi uplatňovať dovtedajšie ustanovenie spolčovacích predpisov obmedzujúcich činnosť žien v politických spolkoch.⁴ Zákonodarstvo prvej republiky umožňovalo tieto formy spolčovania: 1. spolky obyčajné, súkromné – politické, odborové, hospodárske, lovecké, chovateľov poštových holubov, strelecké, vojenských vyslúžilcov, podporné, študentské, hasičské, spoločnosti stolové; 2. osvetové zbory; 3. súkromné zárobkové združenia – verejné obchodné spoločnosti, komanditné a účastinné spoločnosti, družstvá,

viničné obce, živnostenské spolčenstvá, záložne, spoločnosti poisťovacie, vodné, rybárske, pasienkové, spoločnosti s ručením obmedzeným; 4. sporiteľne; 5. spoločnosti náboženské.⁵ Ústava prvej ČSR z roku 1920 deklarovala slobodu spolčovania a zhromažďovania (podľa §113 zákona č. 121 Zb. zo dňa 29. februára 1920 bolo dané a zabezpečené právo zakladať v prvej ČSR spolky a pokojne bez zbrane sa zhromažďovať),⁶ ale výkon a úpravu týchto práv odkázala na zákonné úpravy, v ktorých boli zakotvené aj paragrafy obmedzujúce alebo úplne znemožňujúce existenciu spolkov. Obmedzenia sa týkali najmä účasti a aktivít študentov v spolkoch.⁷

Na Spiši sa spolky po roku 1918, teda v období medzivojnovej ČSR, stali hlavným nástrojom spoločenských aktivít. Ich činovníci a členovia svojou obetavou činnosťou, a to najmä vo voľnom čase, pozdvihli kultúrno-spoločenský život na vyššiu úroveň, a to najmä v mestách. Spolky boli aktívne i na vidieku – ich mestské centrály mnohokrát, a to už v prevratovom a poprevratovom období 1918 – 1920, šírili kultúru, umenie a vzdelanie medzi pospolitým vidiecky ľud. Mnohí jednoduchí vidiečania, najmä na severe Spiša, sa práve v tomto období prvý raz stretli s prejavmi kultúry a vzdelanosti a postupne sa tak predstaviteľom nového československého štátu darilo odstraňovať negramotnosť a nekultúrnosť v zaostalejších oblastiach Slovenska, Spiš, najmä ten severný (oblasť Zamaguria), nevynímajúc. Demokratický charakter štátu totiž tieto prejavy kultúrnej a osvetovej činnosti a ich akceleráciu umožňoval, čo malo pozitívny vplyv na kvantitatívny i kvalitatívny nárast spolkovej činnosti.

Po roku 1918 vzniklo v spišskom regióne množstvo nových spolkov, najmä českých, respektíve československých na úkor maďarských (maďarónskych), no v činnosti pokračovali po reorganizácii a po prijatí a schválení nových stanov aj niektoré spolky z obdobia Rakúsko-Uhorska. Z národnostného hľadiska to boli predovšetkým slovenské, české (dobovo československé), nemecké, židovské, rusínske a maďarské spolky. Spolky môžeme rozdeliť podľa rôznych hľadísk,

⁴ Tamže.

⁵ Ludovít ČERNO a Čeněk SÝKORA: *Spolčovanie a shromažďovanie na Slovensku a Podkarpatskej Rusi, so zoláštnym zreteľom na spolky hasičské a hasičský fond na Slovensku, s príslušnými právnymi predpismi, judikatúrou najvyššieho správneho súdu a s patričným výkladom*. 2. doplnené vydanie. Martin 1928, s. 46 – 77, 144, 155 – 290, 313 – 444. Tiež TÍŽE: *Spolčovanie a shromažďovanie na Slovensku, s príslušnými platnými právnymi predpismi*. Bratislava 1923, s. 7 – 21. Elena MANNOVÁ: *Prehľad spolkového hnutia na Slovensku z aspektu formovania občianskej spoločnosti*, in: *Občianska spoločnosť. Problémy a perspektívy v ČSR*. Bratislava 1991, s. 71 – 72.

⁶ *Štatistika zemeľských spolkov na Slovensku ku 31. 5. 1930*, ed.: Jozef Dúbrava. Bratislava 1930, s. 5.

⁷ Jozef DRENKO: *Spolky a spolkový život v Lučenci do roku 1945*. Lučenec 1997, s. 7.

no keďže sa nám zachovalo dobové členenie spolkov, budeme sa ho pridržať.⁸

Spolok tvorili funkcionári a členovia, ktorých spájali konkrétne záujmy a činnosť v určitej spoločenskej oblasti. Každý spolok musel mať svoje stanovy, podľa ktorých sa riadila jeho činnosť a fungovanie, pričom členovia spolku ich museli dodržiavať. Najdôležitejšími funkcionármi v spolku boli predseda, podpredseda (miestopredseda) a tajomník (jednatel').⁹ Pre spolok bol dôležitý jeho cieľ, ktorý bol určujúcim faktorom pre jeho trvanie. Dôležitým úkonom pre zabezpečenie existencie spolku bolo schválenie jeho stanov príslušným nadradeným štátnym orgánom.¹⁰ Toto schvaľovanie stanov sa dialo najmä v poprevratovom období, kedy mnoho spolkov, zvlášť tých maďarských (maďarónskych), namierených svojím zameraním činnosti proti novej ČSR, muselo zaniknúť, pretože im príslušné československé úrady neschválili stanovy.

V poprevratovom období minister s plnou mocou pre správu Slovenska Vavro Šrobár vydal viacero nariadení týkajúcich sa spolkov a ich činnosti. Cieľom bolo zistiť počet spolkov v jednotlivých slovenských župách a zakázať tie spolky, ktoré vyvíjali protičeskoslovenskú činnosť. Príslušní úradníci, najmä notári, ktorí boli uhorského zmysľania a ktorí zostali dočasne pracovať na Slovensku i po vzniku ČSR, však striktne odmietali plniť nariadenia nového československého ministra Šrobára, takže mnohé zoznamy spolkov z poprevratových rokov 1919 – 1921, i zo Spiša, sú neúplné.

Minister Šrobár nariadil dňa 21. júla 1919 (nariadenie č. 4086/1919) vykonať súpis kultúrnych a osvetových spolkov v jednotlivých župách. V Spišskej župe bol súpis vykonaný, ale nebol úplný, pretože niektoré mestá a obce neuviedli žiadne kultúrne spolky, napríklad mesto i okres Spišská Nová Ves, okres Levoča, okres Spišské Podhradie, mestá Spišská Stará Ves, Stará Ľubovňa a obce Ľubica, Stráže, Vyšná Šuňava, Veľký Slavkov, Spišská Sobotka, Švábovce, Kubachy a Spišská Teplica. Zoznam bez týchto miest a obcí evidoval spolu 52 kultúrnych spolkov, z toho mesto Poprad 2, obec Veľká 6, mesto Kežmarok 8, okres Kežmarok 6, mesto Spišská Belá 1, mesto Levoča 16, mesto Krompachy 11, obec Mengusovce 1 a obec Nižné Slovincy 1.¹¹

Takmer o tri mesiace, dňa 15. októbra 1919, vydal Šrobár nariadenie č. 6681, ktorým prikázal všetkým županom na Slovensku uskutočniť revíziu všetkých spolkov utvorených pred prevratom roku 1918.¹² Podľa tohto nariadenia bolo evidovaných v novembri 1919 v mestách Spišskej župy spolu 75 spolkov, no ani z týchto nepodali všetky svoje stanovy na schválenie. V sídle Spišskej župy v Levoči z 35 evidovaných spolkov nepodalo stanovy na schválenie až 18 spolkov. Svoju povinnosť ohľadom stanov si splnili len tieto levočské spolky (k 17. novembru 1919): Levočský katolícky kruh (A lócsei Katholikus kőr), Spišská sporiteľňa (A Szepesi Takarékpénztár), Spišská úverová banka (A Szepesi Hitelbank), Levočský gazdovský spolok (A lócsei gazdasági egyesület), Levočské kasíno (A lócsei kaszinó), Levočský občiansky

⁸ Zoznamy (katastre) spolkov na Spiši sa nachádzajú vo fondoch bývalých pobočiek bývalého Štátneho archívu v Levoči (bývalé okresné archívy ako pobočky bývalého Štátneho archívu v Levoči), dnes sú to pracoviská archívov ako pobočky Štátneho archívu v Prešove, a to špecializované pracovisko Spišský archív v Levoči, pracovisko Archív Poprad v podobe evidencií spolkov (v pobočke v Starej Ľubovni – pracovisko Archív Stará Ľubovňa, sa zachoval len jeden kataster dobročinných spolkov, ktorý je uložený vo fonde Okresný národný výbor I. 1945 – 1960, Evidencia spolkov, inv. č. 133), a v Štátnom archíve v Košiciach, pracovisko Archív Spišská Nová Ves, no sú neúplné. Pri citáciách používame pojmy *kataster spolkov* alebo *evidencia spolkov*, no kataster je presnejší termín. Kataster ako prameň ukazuje celkový stav a počet spolkov, no nevychytá z neho nič z činnosti spolku, resp. aké záujmy svojich členov prezentoval. Bližšie pozri Elena VRANOVÁ: Spolky na Slovensku v rokoch 1945 – 1951, in: *Slovenská archivistika*, roč. 15, 1980, č. 1, s. 63.

⁹ Štátny archív v Košiciach (ďalej ŠA-K), pracovisko Archív Spišská Nová Ves (p-ASNV), fond Okresný úrad v Spišskej Novej Vsi (ďalej OÚ-SNV), Kataster spolkov I., inv. č. 68.

¹⁰ Stanovy spolkov schvaľovali na území Slovenska po vzniku ČSR ešte príslušné župné úrady, v dvadsiatych rokoch Úrad ministra ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska, po jeho zrušení Oddelenie Ministerstva vnútra v Bratislave a potom podľa vládneho nariadenia č. 187/1929 Krajský úrad v Bratislave.

¹¹ ŠA-P, SA-L, SŽ-ŽÚ, č. 185/1920 adm.

¹² V tomto nariadení boli okrem iného aj tieto ustanovenia: „Všetky spolky, ktorých cieľom bola maďarizácia, t. j. rozširovanie maďarského ducha a reči v slovenských krajoch, menovite ak tento ich cieľ je i v spolkových stanovách konkretizovaný, a vôbec spolky, ktorých stanovy nezodpovedajú dnešným kultúrnym, hospodárskym, sociálnym a politickým pomerom, majú sa vyzvať, aby pozmenili svoje stanovy primerane zmeneným pomerom a aby preukázali inventár svojho majetku. Spolok, ktorý do 14 dní, rátajúc od doručenia županského vyzvania, nepredloží županskému úradu v zmysle tohoto nariadenia nové pozmenené stanovy, alebo ktorého stanovy ani po zmene nevyhovujú požiadavkám vytknutým v predošlom odstavci tohto nariadenia, má byť hneď rozpustený.“ Ďalej sa uvádzalo: „Je známe, že najväčšia čiastka v tomto nariadení spomínaných spolkov na Slovensku bola nielen sídlom maďarizácie, ale i sídlom džentrických mravov a nedemokratického zmysľania. Následkom toho pri reorganizácii starých a pri zakladaní nových spolkov treba dbať o to, aby sa spolky nielen na papieri, ale i v skutočnosti stali sídlom pokroku a demokracie.“ ŠA-P, SA-L, SŽ-ŽÚ, č. 1066/1919 prez.

spolok (A lócsei polgári hővégyesület), Spišská historická spoločnosť (Spišský dejepisný spolok – A Szepesvármegyei történelmi társulat), Levočský dobročinný ženský spolok (A lócsei jótékony nőegyesület), Maďarský Červený kríž (A Magyar Vörös Kereszt egyeslet), Spišská gazdovská liehováraň a rafinéria, Levočský okrášľujúci spolok (A lócsei szépitő egyesület), Chewra Kadischa, Levočský živnostenský spolok, Občiansky kruh (A polgári kör), Levočský ortodoxný židovský modlitebný spolok (A lócsei auth. orth. izrael. imaházi egyesület), Levočské gazdovské úverné družstvo (A lócsei es Kőrnyeke gazdasági hitel-szövetkezete) a Levočský dobrovoľný hasičský a záchranný spolok (A lócsei önkéntes tűzoltó és mentőegyesület).

V Kežmarku podalo dňa 15. novembra 1919 stanovy spolu 10 spolkov, v Spišskej Novej Vsi dňa 18. novembra 1919 to bolo 19 spolkov (3 nepodali stanovy), v Spišskom Podhradí ich bolo k 9. novembru 1919 len dva a v Krompachoch k 21. novembru 1919 len jeden spolok. V Poprade podalo dňa 5. decembra 1919 stanovy na schválenie 5 spolkov. Žiadne spolky nepodali stanovy v Spišskej Belej, v Gelnici a v Spišskej Starej Vsi,¹³ preto usudzujeme, že počet spolkov v spišských mestách v novembri 1919 bol vyšší ako len 75 (asi 100 – 120). Napriek tomu sa celkový počet spolkov po prevrate roku 1918 v Spišskej župe prechodne v poprevratových rokoch 1919 – 1920 znížil, čo bolo zapríčinené zákazom niektorých maďarských, respektíve maďarónskych spolkov, a odchodom niektorých funkcionárov maďarských spolkov v poprevratových rokoch zo Spiša do Maďarska. Počet spolkov, najmä kultúrnych, osvetových a športových, sa postupne od roku 1920 opäť zvyšoval, keď vznikali slovenské a české spolky, ktoré nahradili uhorské, respektíve maďarské spolky.¹⁴

Minister s plnou mocou pre správu Slovenska vydal ešte ohľadom spolkov dva dôležité dokumenty – prvým bolo nariadenie č. 569/1924 zo dňa 23. februára 1921, ktoré prikazovalo uskutočniť revíziu všetkých spolkov na území Slovenska potvrdených niekdajším uhorským ministrom vnútra. Revízia mala zabezpečiť súlad stanov jednotlivých spolkov so zmenenými štátnymi pomermi.¹⁵

Posádka popradská (strel. pl. č. 12, strel. pl. č. 29, polní nemocnice č. 8 ve Velké)

porádajú na oslavu dne 28. října, velkou vojenskou slavnost s následujícím

programem:

Dopoledne:

O 10:10 pruvod vojínu, úradu a Sokolu z Velké do Popradu.
 V 10 h. polní mše na náměstí v Popradě.
 V 11 slavnostní rec o významu dne 28 října pro cs. republiku.

Odpoledne:

Na popradském hřišti fotbalový zápas posádky s popradským klubem.
 Záčatek o 13 odp. — Ve Velké sokolské cvičení. Záčatek o 13 odp.

Večer:

Prátelský večírek v hotelu „Poprad.“
 Záčatek o 8 hodině.
Ve Velké taneční zábava Záčatek o 7 hod.

☛ Za nepříznivého počasí dopolední a odpolední program odpadá. ☛

Die Garnison Poprad (Schützenrgt. No. 12, 29. und Feldspital No. 8 in Velká)
 veranstalten am 28-ten Oktober eine grosse militärische Feier mit folgendem

Obr. 2. Plagát s oznamom prvej oslavy vzniku ČSR 28. októbra 1919 v Poprade, ktorú usporiadala tamojšia vojenská posádka 28. októbra 1919

Druhým bol prípis ministra s plnou mocou pre správu Slovenska č. 6286 zo dňa 31. marca 1922, ktorý nariadoval županom na Slovensku oznámiť a poslať do 14 dní zoznamy kultúrnych, charitatívnych, národných a osvetových spolkov a ich časopisov vo svojich župách. Podľa tohto hlásenia spišského župana bolo v apríli 1922 v Spišskej župe spolu 39 kultúrno-osvetových a charitatívnych spolkov, no tento zoznam nebol úplný, lebo v zozname boli len spolky z týchto miest a väčších obcí: Poprad, Spišská Nová Ves, Kežmarok, Levoča, Stará Lubovňa, Spišské Podhradie, Spišská Belá, Krompachy, Smolník, Švedlár a Mníšek nad Hnilcom. Chýbali mestá ako napríklad Gelnica, Spišská Stará Ves, Podolíneč či Spišské Vlchy i mnohé ďalšie väčšie mestečká a obce. Z uvedených spišských miest bolo najviac spolkov uvedeného druhu v Kežmarku, a to 13: slovenský Okresný osvetový zbor (OOZ), nemecký OOZ, nemecké lýceum, Slovenská beseda,

¹³ ŠA-P, SA-L, SŽ-ŽÚ, č. 1066/1919 prez.

¹⁴ V susednom Liptove len v samotnom centre v Liptovskom Svätom Mikuláši pribudlo po roku 1918 asi 30 spolkov, no pravdepodobne ich bolo ešte viac. Porovnaj Soňa KOVAČEVIČOVÁ: *Liptovský Svätý Mikuláš, passim*.

¹⁵ *Štatistika zemedelských spolkov na Slovensku ku 31. 5. 1930*, s. 3.

Posádka popradská (stref. pl. č. 12, stref. pl. č. 29, polní nemocnice č. 8 ve Velké)
 pořádají na oslavu dne 28. října, velkou vojenskou slavnost s následujícím
 programem:

Dopoledne:
 O 10:10 průvod vojínů, úradu a Sokolu z Velké do Popradu.
 V 10 h. polní mše na náměstí v Popradě.
 V 11 slavnostní rec. o významu dne 28. října pro čs. republiku.

Odpoledne:
 Na popradském hřišti fotbalový zápas posádky s popradským klubem.
 Začátek o 13 odp. — Ve Velké sokolské cvičení. Začátek o 13 odp.

Večer:
 Prátelský večírek v hotelu „Poprad.“
 Začátek o 8 hodine.
 Ve Velké taneční zábava. Začátek o 7 hod.

☛ Za nepříznivého počasí dopolední a odpolední program odpadá. ☛

Die Garnison Poprad (Schützenrgt. No. 12, 29 und Feldspital No. 8 in Velká)
 veranstalten am 28-ten Oktober eine grosse militärische Feier mit folgendem

Obr. 3. Plagát s oznamom prvej oslavy vzniku ČSR 28. októbra 1919 v Poprade, ktorú usporiadala tamojšia vojenská posádka 28. októbra 1919

Slovenský spolok, telovýchovná jednota Sokol, Kasino (nemecké), Katolícky čítací kruh, miestny spolok Československého Červeného kríža, Allgemeiner Frauenverein (Všeobecný ženský spolok), Diakoner Verein (Spolok diakonov), Izraelitischer Frauenverein (Židovský ženský spolok) a Kindergarten Frauenverein.¹⁶

V kategórii kasín, občianskych besied a čitateľských spolkov bolo v júni 1922 evidovaných na Spiši spolu 30 spolkov: Levoča – Katolícky kruh, Občiansky spolok; Kežmarok – Slovenský spolok, Všeobecný mužský spolok, Kasíno; Spišská Belá – Kasíno, Evanjelický spolok mládeže; Gelnica – Kasíno; Spišská Nová Ves – Katolícky kruh, Meštiansky čítací spolok, Štefánikova beseda;¹⁷ Lubica – Kasíno; Stará Lubovňa – Katolícky kruh; Spišské Vlachy – Gazdovský spolok, Katolícky čítací spolok; Poprad – telovýchovná jednota Československého Orla, Katolícky kruh; Spišské Podhradie – Kresťanský spoločenský kruh, Gazdovské kasíno; Nová Lubovňa – Katolícky kruh; Podolínec – Katolícky čítací spolok, Kasíno (čítací

¹⁶ ŠA-P, SA-L, SŽ-ŽÚ, č. 7636/1922 adm.

¹⁷ V Spišskej Novej Vsi chýba v tejto evidencii miestny odbor Matice slovenskej.

¹⁸ ŠA-P, SA-L, SŽ-ŽÚ, č. 12 415/1922 adm.

Poslucháčstvo Slovenského náukobehu v Levoči usporiada
 dňa 27-ho, 28-ho a 29-ho listopadu (novembra) b. r. na
 dobročinný cieľ

ochotnícke predstavenie
 v mestskom divadle s nasledujúcim programom:

1. Úvod. Singpiel Ouverture — hrá kapella „Scepusia“
2. Blázinec v prvom poschodí. Veselohra v jednom dejstve.

OSOBY:

Jaroslav	Josef Kováč
Artur, jeho priateľ	Michal Trčický
Klára, Jaroslavova sestra	Mienka Vilová
Katka, komorná	Matilda Kramerová
Josef, sluhá	Karol Kramer

3. „Künstler Gavotte“ — aus der Burleske Operette — hrá kapella „Scepusia“
4. Amerikal párbaj. (Americký súboj) Veselohra so spevom v jednom dejstve.

OSOBY:

Peter Adó	Eugen Pécly
Mária, jeho dcéra	Kenia Buchanecová
Peter Štiglic, ošetrovník	Josef Kováč
Pavel Štiglic, jurista	Karol Kramer
Koš, písač	Artur Langer
Anna, chýšná	Mica Müllerová

5. Zigeunerweisen. Solo na husliach — prednesie Vavrinec Zimko, na klavíre sprevádza František Zimko.
6. „Das Grab auf der Halde“. (Hrob na pustatino) Melodrama — spieva Margita Kopasová pri sprievode „Scepusia“
7. Tatranský pochod od Fr. Zimko — hrá kapella „Scepusia“.

■ Levočán rendezett szlovák tanfolyam ballgatódaig folyó évi november hó 27-én, 28-án és 29-én jótékonycélú

műkedvelői előadás
 rendez a városi színházban a következő műsorral:

1. Nyitány. Singpiel-Ouverture — játssza a „Scepusia“ zenekara.
2. „Blázinec v prvom poschodí“. (Bolondokháza az első emeleten). Vigjáték egy felvonásban.

SZEMÉLYEK:

Jaroslav	Kovács József
Artur, barátja	Trčický Miklós
Klára, Jaroslav felesége	Vilá Marinka
Katka, komorna	Kramer Károly
Josef, inas	Kramer Károly

3. „Künstler Gavotte“ — aus Burleske Operette — játssza a „Scepusia“ zenekara.
4. Amerikal párbaj. Vig operette egy felvonásban.

SZEMÉLYEK:

Adó Péter	Pécly Jenő
Mária, a leánya	Buchanec Kenia
Štiglic Péter, kórházközi	Kovács József
Štiglic Pál, jogász	Kramer Károly
Koš, írósk	Langer Artur
Anna, szobalány	Müller Mica

5. Zigeunerweisen. Hegedűszóló. — Előadja Zimkó Lőrinc, szongorán kíséri Zimkó Ferenc.
6. „Das Grab auf der Halde“. (A pusztai sír.) Melodráma. — Énekli Kopasz Manci „Scepusia“ kíséretével.
7. Tátra-induló, Zimkó F.-től. — Játssza a „Scepusia“ zenekara.

35 Reiss Józ. T. utódlal 15cse. 1919.

Obr. 4. Plagát pozývajúci poslucháčov slovenského kurzu občianskej výchovy v Levoči na ochotnícke divadelné predstavenia a následný kultúrny program

spolok), Slovenská ľudová beseda; Veľký Slavkov – Gazdovský spolok; Matejovce – Gazdovské kasíno; Spišská Sobota – Občiansky klub; Vondrišiel (dnes Nálepko) – Čítací spolok; Krompachy – Kruh občianskej spoločnosti, Miestny odbor Matice slovenskej; Švedlár – Čítací spolok.¹⁸ Počet spolkov postupne v priebehu prvej ČSR rástol a v tridsiatych rokoch už vyvíjalo činnosť na Spiši približne až do 900 – 1000 spolkov.

Okrem nariadení a prípisov ministra s plnou mocou pre správu Slovenska sa spolkov týkali aj niektoré nové legislatívne zákony, ktoré vydával československý parlament, to jest do roku 1920 dočasné Národné zhromaždenie, po prijatí ústavy vo februári 1920 a prvých všeobecných parlamentných voľbách v apríli 1920 už novo zvolené Národné zhromaždenie. Hoci sa prijaté zákony netýkali priamo spolkov, ale všeobecne osvetovej a ľudovýchovnej činnosti na Slovensku, so spolkami súviseli. Československá vláda sa týmito zákonmi snažila vytvoriť legislatívny rámec pre väčší rozvoj osvetovej a ľudovýchovnej, a teda aj

kultúry na Slovensku a keďže hlavnými oporamí kultúrnej činnosti boli spolky, týkali sa tieto zákony aj ich. Išlo konkrétne o zákon č. 67 o organizovaní ľudových kurzov občianskej výchovy na Slovensku a zákon č. 430 o verejných obecných knižniciach, oba prijaté v roku 1919.¹⁹ Podľa prvého zákona vznikla inštitucionálna základňa pre rozvoj osvetovej a ľudovúchovnej činnosti na Slovensku pod názvom Osvetový zväz pre Slovensko so sídlom v Bratislave (vznikol 15. septembra 1919),²⁰ ktorý prostredníctvom okresných osvetových zborov (OOZ) v okresných mestách a miestnych osvetových komisií (MOK) v obciach usmerňoval a vykonával túto osvetovú a ľudovúchovnú činnosť na Slovensku,²¹ v prvých poprevratových rokoch usporadúvaním hlavne kurzov občianskej výchovy a jazykových kurzov (vyučovanie slovenského jazyka). Vytvorením inštitucionálnej základne sa tak na Slovensku začala osveta prvýkrát v histórii rozvíjať systematicky, do osvetovej práce sa začala vnášať sústavnosť, rozpracovala sa metodika a formy osvetovej práce.²²

Aká bola reálna situácia na Spiši v poprevratových rokoch 1919 – 1922 a ktoré spolky boli najaktívnejšie, respektíve najdôležitejšie, to jest také, ktoré významnou mierou ovplyvnili tunajšie spoločenské dianie? Je prirodzené, že po prevrate vzrástol význam slovenských a českých (dobovo československých) spolkov i na Spiši, kde bola početne zastúpená najmä nemecká menšina. Pre spolky bol dôležitý najmä Osvetový zväz pre Slovensko, ktorý mal nielenže riadiť osvetovú a ľudovúchovnú prácu na Slovensku, ale prostredníctvom svojich pobočiek, tj. OOZ a MOK mal usmerňovať a koordinovať spolkovú činnosť v jednotlivých okresných mestách a príslušných dedinách (obciach) okresu. OOZ a MOK sa však vytvárali zdĺhavo, chýbali zrejme zánietení kultúrni pracovníci pri ich skoršom zakladaní, tak tesne po prevrate a v ďalších poprevratových mesiacoch rokov 1919 a 1920 nahrádzali dosiaľ neexistujúce OOZ a MOK miestne kultúrne spolky,

na Spiši najmä miestne Československé (Slovenské) besedy²³ a miestne odbory Matice slovenskej (MO MS). K nim sa tiež v rokoch 1919 až 1921 pridávali české novo vznikajúce telovýchovné jednoty Sokola či Orla. V tejto súvislosti však nemožno zabúdať ani na vojenské kultúrne zátišia vojenských posádok, kde existoval vojenské spolky a Zväz čs. dôstojníkov a Zväz čs. rotmajstrov so svojimi pobočkami aj na Spiši, najmä v mestách, kde boli vojenské posádky. V mestskom prostredí Kežmarku a Spišskej Novej Vsi mali v prvej polovici dvadsiatych rokov 20. storočia významné postavenie v kultúrno-osvetovom dianí Slovenské spolky. Miestni Nemci sa organizovali v pobočkách Deutscher Kulturverband (Nemecká kultúrny zväz), v okresoch s početnou nemeckou menšinou boli zakladané taktiež nemecké OOZ a nemecké MOK, vlastné spolky mali tiež miestni Židia (ženské židovské spolky, Chewra Kadisha). Tieto spolky boli hlavným sociálnym hýbateľom slovenského i českého (československého) spoločenského a kultúrneho života na Spiši v prevratovom a poprevratovom období rokov 1919 až 1922.

Významné spolky v medzivojnovom období

Podľa dobovej legislatívy sa v období prvej ČSR spolky delili podľa druhu činnosti do 16 kategórií: 1. náboženské, 2. dobročinné, 3. vzájomne podporné a pohrebné, 4. poľnohospodárske, lesnícke a záhradnícke, 5. pre obchod a priemysel, 6. muzeálne, vedecké, umelecké a okrášľovacie, 7. študentské, 8. čítacie, zábavné, spevácke, hudobné, vzdelávacie a spoločenské, 9. telocvičné, 10. športové, 11. vojenských vyslúžilcov, strelcké a ozbrojené, 12. hasičské, 13. stavovské (okrem robotníckych), 14. odborové (robotnícke), 15. pre pestovanie poštových holubov, 16. rôzne.²⁴ Neexistovala napríklad čisto kategória kultúrnych spolkov, ale kultúrno-spoločenskej činnosti sa venovalo viacero druhov spolkov, a to náboženské,

¹⁹ *Slovensko*, vol. 4: *Kultúra – 2. časť*, ed.: Karol Rosenbaum. Bratislava 1980, s. 327.

²⁰ Štefan PASIAR a Pavol PAŠKA : *Osveta na Slovensku. Jej vznik, počiatky a vývoj*. Bratislava 1964, s. 229.

²¹ Ivan KAMENEC : Rozvoj a orientácia slovenskej kultúry v rokoch 1918 – 1938, in: *Historický časopis*, roč. 27, 1979, č. 2, s. 174.

²² Štefan PASIAR. Pavol PAŠKA : *Osveta na Slovensku*, s. 230.

²³ Besedy s českou tradíciou boli v určitom zmysle protiváhou kasín z uhorského obdobia, v ktorých sa zgrupovala väčšinou maďarská či maďarónska a nemecká aristokracia.

²⁴ Elena VRANOVÁ : Spolky na Slovensku v rokoch 1945 – 1951, s. 64. V bývalých pobočkách (okresné archívy) Štátneho archívu v Levoči je zachované toto delenie spolkov, hoci je neúplné a väčšinou miestne spišské spolkové katastre (evidencie spolkov) neobsahujú všetkých 16 kategórií spolkov. ŠA-K, p-ASNV, OÚ-SNV, Evidencia spolkov (Kataster alebo Zoznamy spolkov), fond Okresný úrad Gelnica (ďalej OÚ-G). Tiež ŠA-P, SA-L, fond Okresný úrad Levoča (ďalej OÚ-L), Evidencia spolkov (Kataster spolkov). ŠA-P, pracovisko Archív Poprad (ďalej p-AP), fond Okresný úrad Poprad (ďalej OÚ-P), fond Okresný úrad Kežmarok (ďalej OÚ-K), Evidencia spolkov (Kataster spolkov).

dobročinné, muzeálne, vedecké, umelecké, okrášľovanie, študentské, čítacie, zábavné, spevácke, hudobné, vzdelávacie, spoločenské, vojenské, telocvičné, športové, hasičské a robotnícke spolky.

Vznik nových spolkov a organizovanie spolkovej práce hneď po vzniku Československej republiky bolo prirodzeným dôsledkom zmenených spoločenských podmienok. Bolo pochopiteľné, že slovenské miestne obyvateľstvo, najmä inteligencia, hľadalo spôsoby spoločnej spolupráce, ktoré našlo v zblížovaní sa s prichodiacou českou inteligenciou. Českí pracovníci, ktorí prichádzali na Spiš, potrebovali platformu zblížovania sa a spoločenského udomáčňovania. Zároveň mali dôležité poslanie a plnili úlohy smerujúce k podpore československej štátnosti, čo platilo najmä pre českých pedagógov, ktorí okrem pedagogickej činnosti rozvíjali a pestovali i kultúrno-osvetový život. Spoločne s miestnymi Slovákami zakladali spolky, pričom v poprevratovom období to boli Československé besedy (častejšie sa používal názov Slovenská beseda, Slovenská ľudová beseda, Štefánikova beseda bola v Spišskej Novej Vsi), pobočky TJ Sokol, českí vojaci – dôstojníci zakladali vlastné vojenské spolky – pobočky Zväzu čs. rotmajstrov a pobočky Zväzu čs. dôstojníkov. Oživotvorené boli MO MS a v niektorých mestách Spiša vznikli Slovenské spolky. Po prevrate roku 1918 – 1919 sa aktivizovali na Spiši aj spolky národnostných menšín, najmä nemecký Deutscher Kulturverband (Nemecký kultúrny zväz), ktorý zakladal svoje pobočky vo viacerých spišských mestách.

Najvýznamnejšími spolkami slovenskej a českej proveniencie v medzivojnovom období na Spiši boli okrem riadiacich OOOZ a im podriadených MOK (tie mali na starosti najmä šírenie osvety a ľudovýchovy) Slovenské besedy,²⁵ Slovenské spolky v Spišskej Novej Vsi a v Kežmarku, miestne odbory Matice slovenskej (MO MS), Slovenský spolok – ústredie Organizácie magurských Slovákov v Spišskej Starej Vsi, miestne zbory Slovenskej ligy, miestne odbory Živeny, Omladina v Podolínci, Spolok spišských akademikov v Spišskej Novej Vsi, náboženské spolky – katolícke a evanjelické, Spišský dejepisný spolok (označovaný aj ako Spišská historická spoločnosť, v ňom mali prevahu príslušníci národnostných menšín, najmä Nemci a Maďari), dobrovoľné

hasičské zbory (okrem hasenia požiarov usporadúvali najmä zábavy a plesy), Národohospodársky zbor podtatranský (spolok zameraný na rozvoj hospodárstva, ale mal aj kultúrnu sekciu), vojenské spolky – pobočky Zväzu čs. dôstojníkov a Zväzu čs. rotmajstrov, jednoty Československej obce legionárskej a cvičeniu a kultúre sa venovali telovýchovné spolky TJ Sokol a jednoty Orla. Vzdelanosť a osvetu u roľníkov šírili pobočky Roľníckej besedy a Roľníckej osvety, roľnícka mládež rozvíjala kultúrnu a osvetovú činnosť v miestnych jednotách slovenského roľníckeho dorastu (MJSRD), u robotníkov to boli pobočky Robotníckej akadémie a pobočky Robotníckej telocvičnej jednoty. Športu a zábave, to jest organizovaniu fašiangových plesov a tanečných zábav, sa venovali športové kluby, napríklad Atletický Club v Spišskej Novej Vsi (ACN Spišská Nová Ves) a Atletický Club v Poprade (AC Poprad), Československý Športový klub v Kežmarku, tiež už uvádzané pobočky Robotníckej telocvičnej jednoty (RTJ) a odbory Klubu čs. turistov. Charitatívnej a dobročinnnej práci sa venovali miestne spolky Československého Červeného kríža (ČSČK), pobočky Okresnej pečlivosti (starostlivosti) o mládež na Slovensku, pobočky Masarykovej ligy proti tuberkulóze, Jozefov spolok v Spišskej Novej Vsi, židovský spolok Chawra Kadisha a tiež už spomínané miestne odbory Živeny. V druhej polovici tridsiatych rokov existoval v Poprade aj Rotary klub, spolok mali tiež slobodomurári. Existovali taktiež stavovské spolky a spolky odborárov, ktoré združovali najmä robotníkov pracujúcich na štátnej železnici, pričom ich činnosť bola zameraná na presadzovanie svojej pracovných požiadaviek. Na Spiši boli veľmi aktívne spolky miestnych menšín, najmä už spomínaný nemecký kultúrny spolok Deutscher Kulturverband (Nemecký kultúrny zväz) so svojimi pobočkami takmer po celom Spiši.

Slovenské (Československé) besedy

Medzi prvé slovenské, respektíve československé kultúrne spolky na Spiši po prevrate roku 1918 patrila Štefánikova beseda v Spišskej Novej Vsi, ktorá bola založená 16. februára 1919 vo veľkej sále mestského domu (radnice).²⁶ Úvodný príhovor na zakladajúcom zhromaždení mal predseda

²⁵ Besedy ako kultúrne spolky mali tradíciu v Čechách, od roku 1919 sa udomáčňujú aj na Slovensku, a to zásluhou prichodivších Čechov a domácich Slovákov.

²⁶ Jej stanovky schválil minister ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska dňa 23. júla 1920 s upozornením, že v stanovách spolku je veľa pravopisných chýb. Stanovky boli napísané 29. marca 1920. ŠA-P, SA-L, SŽ-ŽÚ, č. 5369/1920 adm.

Národného výboru na Spiši Elemír Volla. Zo začiatku tento spolok existoval pod patronátom spišského Národného výboru a mal pomáhať vzdelávaniu a kultúrnemu rozvoju Slovákov na Spiši. Podľa stanov účelom tohto spolku bolo

„primeranými prostriedkami vzdelávať a osvetu šíriť medzi národom slovenským v Novej Vsi (Spišskej Novej Vsi – P. Z.) a okolí. Lásku bratskú medzi sebou a lásku k národu pestovať, aby údovia boli vernými synmi národa slovenského a užitočnými občanmi Československej republiky.“

Rokovacím jazykom v spolku bola slovenčina a čeština.²⁷ Do Štefánikovej besedy mohol vstúpiť každý občan dovŕšiaci 21 rokov, ktorý nebol trestaný. Členský poplatok bol 2 Kč mesačne, no zakladatelia mohli zaplatiť i celoživotný členský poplatok vo výške 200 Kč. Prvými funkcionármi

boli: predseda Jozef Kostik, podpredseda Jozef Dolánsky, tajomník Ondrej Kubík a pokladník Juraj Ráttkay. Výbor spolku tvorili: Ján Halmay, Michal Kručko, Ján Moyš, Štefan Javorský, Jozef Pavlanský, Matej Mulár, Ján Sklenka, Pavol Paulíny, Ján Malučky a Jozef Antony.²⁸ V prvom období svojej činnosti tento spolok organizoval kurzy slovenského jazyka pre začiatočníkov i pokročilých. Do prvého kurzu sa bolo treba prihlásiť v Národnom výbore do 20. februára 1919.²⁹ Prvé riadne valné zhromaždenie Štefánikovej besedy sa uskutočnilo 13. apríla 1919. Boli na ňom zvolení noví funkcionári, i prví českí: predseda Elemír Volla, spolupredseda Neitus Volla, podpredseda Jozef Dolánsky, tajomník Ondrej Kubík,

pokladník Vladimír Polívka (český učiteľ), kontrolóri Ferdinand Kozmík (český vojenský dôstojník) a Alexander Huba, knihovníci Augustín Weis a Jaroslav Kaiser, gazda Ján Harnutovský.³⁰ V prvom roku existencie mal spolok okolo 150 členov, členovia sa schádzali v spolkovej miestnosti každý večer od 18 hod. do 21 hod.³¹ Výbor vytvoril 23. apríla 1919 pri spolku odbory pre osvetu, divadlo a zábavu, turistiku a šport, hudbu a spev, knižnicu, pre založenie Sokola a sociálny odbor.³²

Členovia Štefánikovej besedy v Spišskej Novej Vsi usporiadali v roku 1919 spolu so školami a úradmi aj prvú oficiálnu oslavu dňa 28. októbra, ktorý bol vyhlásený za štátny sviatok. Oslava pod názvom Tábor ľudu sa niesla v znamení oslavy československej štátnej samostatnosti a československého národa.³³ Okrem týchto aktivít členovia spolku medzi prvými hrali v Spišskej Novej Vsi ochotnícke di-

vadlo. Už 9. júna 1919 členovia divadelného odboru mali hrať v miestnej Redute dve divadelné predstavenia, a to veselohru *Za živa v nebi* a fantastickú hru *Tatrín*, obe od Ferka Urbánka.³⁴ Tie sa však neuskutočnili a zahráli ich až 27. júla 1919. Boli to vôbec prvé divadelné predstavenia, kde hrali už len ochotníci zo Spišskej Novej Vsi. Pre veľký záujem miestnych divákov obe predstavenia už za znížené vstupenky opakovali 2. augusta 1919.³⁵ Členovia spolku si založili i knižnicu, pričom spolkové miestnosti boli v mestskom divadle Reduta.³⁶ Na valnom zhromaždení dňa 14. marca 1920 bol za predsedu zvolený český profesor učiteľského ústavu V. Polívka, za podpredsedu ďalší český stredoškolský profesor O. Lelek, za



Obr. 5. Členský preukaz Slovenskej besedy v Kežmarku vydaný pre Žofiu Kieferovú dňa 17. novembra 1919

²⁷ Tamže.

²⁸ *Tatry*, 22. februára 1919, roč. 1, č. 3, s. 5.

²⁹ *Tamže*, 15. februára 1919, roč. 1, č. 2, s. 5.

³⁰ Do výboru boli zvolení: Ludvík Kottík, Pavol Paulíny, Michal Kručko, Matej Mulár, Ján Fekete, Štefan Slavkovský, Matej Dzimko, Albert Róth, Andrej Král, Ján Moyš, Michal Káľman, Ján Malučky, Ján Miškovský, Ján Halmay a Václav Kuchynka. Pozri *tamže*, 26. apríla 1919, roč. 1, č. 12, s. 6.

³¹ *Tamže*, 12. apríla 1919, roč. 1, č. 10, s. 5.

³² *Tamže*, 26. apríla 1919, roč. 1, č. 12, s. 6.

³³ *Tamže*, 26. októbra 1919, roč. 1, č. 32, s. 6.

³⁴ *Tamže*, 31. mája 1919, roč. 1, č. 17, s. 6.

³⁵ *Tamže*, 2. augusta 1919, roč. 1, č. 20, s. 3. Tiež *Slovenský Východ*, 5. augusta 1919, roč. 1, č. 136, s. 2 a 13. augusta 1919, č. 143, s. 3.

³⁶ *Tatry*, 2. apríla 1920, roč. 2, č. 14, s. 9.



Obr. 6. Účastníci speváckych slávností (Sängerfest), na ktorých sa zúčastnili spišské spevácke zbory. Fotografia zachytáva účastníkov na nádvorí Kežmarského hradu, datovanie okolo roku 1920

jednatelia (tajomníka) J. Kajzer a pokladníkom sa stal učiteľ J. Kuchár.³⁷ Členovia Štefánikovej besedy sa vo vtedajšom počiatočnom poprevratovom období (rok 1919 a rok 1920 až do novembra, kedy vznikol miestny odbor Matice slovenskej) ako predstavitelia vlastne jediného slovenského kultúrneho spolku v Spišskej Novej Vsi popri českej TJ Sokol aktívne zapájali do kultúrno-spoločenského života v meste organizovaním rôznych kultúrno-spoločenských podujatí. Na Silvestra 31. decembra 1919 usporiadali zábavný večierok v Redute,³⁸ pri príležitosti osláv 70. narodenín prezidenta T. G. Masaryka dňa 7. marca 1920 pripravili spoločne s TJ Sokol slávnostnú

kultúrnu akadémiu.³⁹ Dňa 20. marca 1920 opäť spolu s miestnym Sokolom usporiadali v Redute kultúrnu akadémiu pri príležitosti 100. narodenín básnika Andreja Sládkoviča.⁴⁰ Dňa 16. mája 1920 zorganizovali slávnostnú smútočnú tryznu pri príležitosti tragickej smrti generála M. R. Štefánika. Finančný zisk z podujatia bol venovaný pre fond na postavenie pomníka M. R. Štefánika.⁴¹ Postupne však činnosť Štefánikovej besedy v priebehu roku 1921 stagnovala, nahrádzal ju čoraz viac miestny odbor Matice slovenskej (MO MS) a Slovenský spolok, až nakoniec v septembri 1921 sa Štefánikova beseda spojila s MO MS, a tým ako samostatný spolok zanikla.⁴²

³⁷ *Tamže*, 19. marca 1920, roč. 2, č. 12, s. 6. ŠA-P, SA-L, SŽ-ŽÚ, č. 5369/1920 adm.

³⁸ *Tamže*, 17. januára 1920, roč. 2, č. 3, s. 6.

³⁹ *Tamže*, 12. marca 1920, roč. 2, č. 11, s. 1.

⁴⁰ *Tamže*, 2. apríla 1920, roč. 2, č. 14, s. 10.

⁴¹ *Tamže*, 14. mája 1920, roč. 2, č. 20, s. 7.

⁴² *Tamže*, 7. októbra 1921, roč. 3, č. 40, s. 2. O stave a príčinách krízy v Štefánikovej besede v Spišskej Novej Vsi pred jej zánikom výstižne hovorila slová, ktoré predniesol jej tajomník Vladimír Babilonský na valnom zhromaždení tohto spolku 11. septembra 1921: „... dnešné rozhárané politické pomery bohužiaľ preniesli sa i do spolku kultúrneho, život ktorého už skoro vyhasli. Nepodarilo sa zachrániť túto kultúrnu inštitúciu od náklady straníckosti a zachovať ju pre národ neporušene v panenskej čistote slovenskej myšlienky.“ Pozri bližšie *Tatry*, 19. augusta 1921, roč. 3, č. 33, s. 2. Štefánikova beseda dala po svojom zániku celý svoj majetok MO MS. Majetok mal finančnú hodnotu 3036,55 Kč a v tom bol zahrnutý aj fond na postavenie sochy M. R. Štefánika vo výške 854 Kč. ŠA-K, p-ASNV, fond Miestny odbor Matice slovenskej v Spišskej Novej Vsi 1920 – 1951 (ďalej MOMS-SNV), 1921, č. 77/21.

V ostatných spišských mestách tiež vznikali už v prvých mesiacoch roku 1919 Slovenské besedy, no o ich existencii a činnosti sa zachovali len torzovité správy v dobovej regionálnej tlači. Slovenská beseda v Levoči existovala v rokoch 1919 – 1921. V slovenských regionálnych novinách *Tatry* bolo uverejnené, že už 22. februára 1919 mala usporiadať Slovenská beseda v Levoči tanečnú zábavu, na ktorej mala hrať vojenská hudba z Košíc, ale podujatie sa nakoniec neuskutočnilo.⁴³ Tento spolok bol založený v Levoči v mestskom hostinci oficiálne až dňa 21. novembra 1920, hoci vyvíjal činnosť už v roku 1919. Stanovy mal vypracované, ale neboli nikdy úradne schválené, preto de iure spolok nikdy neexistoval.⁴⁴ Počet členov pri zakladaní bol 52. Funkcionármi Slovenskej besedy v Levoči boli: predseda Dr. Otto Wrchovský, podpredsedovia František Hanuš a Jozef Sedlický, jednatel' Vojtech Beňuš, zapisovateľ Anton Minaroviech, pokladník Ján Harmata.⁴⁵ Kultúrne podujatia pripravovali členovia tohto spolku už v roku 1919. Dňa 23. marca 1919 pripravili veľkolepý koncert huslistu Jaroslava Kociana levočskom v mestskom hoteli. Na tomto úspešnom koncerte účinkovala tiež speváčka pani Šikolová a na klavíri hral pán Ličár.⁴⁶ Spolok usporadúval tiež kurzy slovenčiny. Prvý takýto jazykový kurz pre ženy bol ukončený 28. apríla 1919 skúškou zo slovenského jazyka. Kurz viedla Želmíra Holúbeková, na skúške predsedal župný radca Dr. Jozef Holúbek a cenzorom bol Vojtech Beňuš.⁴⁷ Ďalší kurz slovenského jazyka v Levoči začal 1. októbra 1919 a trval päť mesiacov. Riaditeľom kurzu bol učiteľ a riaditeľ Michal Fedor,

hlavným prednášateľom bol župný tajomník Vojtech Beňuš.⁴⁸ Slovenská beseda v Levoči zanikla v roku 1921, pričom majetok spolku sa mal podľa posledného valného zhromaždenia odovzdať MO MS v Levoči,⁴⁹ ktorý bol jej nástupcom.

Agilne si počínala i Slovenská beseda v Krompachoch. Od 4. marca 1919 do konca roku 1919 zahrli jej členovia 11 divadelných hier. Pre spolkovú knižnicu venovali 570 Kč, pre žiacku knižnicu 825 Kč, pre miestny spolok ČsČK 383 Kč a na podporu vdov a sirôt 350 Kč.⁵⁰

V Poprade bola založená Československá beseda pravdepodobne vo februári alebo v marci 1920. Jej členovia usporadúvali prednášky, výlety, hrali ochotnícke divadlo. Dňa 15. marca 1920 otvorili spolkovú čítareň, v ktorej sa nachádzali slovenské a české časopisy, pričom bola otvorená denne od 19 hod. do 21 hod. Neskoršie si založili tiež knižnicu.⁵¹ V zoznamoch spolkov okresu Poprad sa uvádza i Popradská beseda, ktorá vznikla roku 1921. Tento spolok mal skôr charakter kasína (uvádzal sa tiež pod názvom Popradské kasíno), teda zábavný, lebo jeho cieľom bolo pestovať spoločenský život formou zábav, a preto nešlo o tožný spolok so Slovenskou besedou. Predsedom Popradskej besedy bol evanjelický farár Emerich Varga.⁵²

V poprevratových rokoch 1919 – 1921 vznikli aj ďalšie Slovenské besedy v spišských mestách. Slovenská ľudová beseda v Podolínci (stanovy mala napísané dňa 27. januára 1921, minister s plnou mocou pre správu Slovenska ich schválil dňa 15. septembra 1921)⁵³ mala v programe aj „boj proti germanizmu“. Úlohou besedy bolo:

⁴³ *Tatry*, 15. februára 1919, roč. 1, č. 2, s. 6.

⁴⁴ ŠA-P, SA-L, fond Miestny odbor Matice slovenskej v Levoči (ďalej MO MS-L) 1925 (nespracovaný fond). Spolok vyvíjal činnosť, ale úradne nemal schválené stanovky, preto sa ani nenachádza v katastri spolkov za okres Levoča.

⁴⁵ ŠA-P, SA-L, MOMS-L, 1926, č. 30/26. Podľa stanov bolo účelom Slovenskej besedy v Levoči „primeranými a vhodnými prostriedkami vzdelávať ľud a osvetu šíriť medzi národom slovenským v Levoči a okolí. Lásku bratskú medzi sebou a lásku k obom vetvám národa československého, aj vzájomnosť československú pestovať, utužovať: aby členovia vernými dieťkami slovenského národa a užitočnými občanmi ČSR zostali.“

⁴⁶ *Slovenský Východ*, 18. marca 1919, roč. 1, č. 59, s. 3. Tiež *Tatry*, 15. marca 1919, roč. 1, č. 6, s. 7.

⁴⁷ *Slovenský Východ*, 1.5.1919, roč. 1, č. 95, s. 2.

⁴⁸ *Tatry*, 19. októbra 1919, roč. 1, č. 31, s. 3.

⁴⁹ O definitívnej likvidácii Slovenskej besedy v Levoči rokovali členovia MO MS v Levoči na výborovej schôdzi 7. mája 1924. Likvidáciu mali uskutočniť jej bývalí funkcionári Chládek, Krššák, Okályi a Sedlický, pričom zostatkový majetok Slovenskej besedy mal pripadnúť podľa stanov MO MS v Levoči. ŠA-P, SA-L, MOMS-L, Kniha zápisnic z valných zhromaždení a výborových schôdzi MO MS v Levoči v rokoch 1923 – 1937. Tento majetok však nebol odovzdaný MO MS ani v roku 1925. Podľa členov MO MS v Levoči bol majetok levočskej Slovenskej besedy v rukách jej bývalého funkcionára Jozefa Chládku (bol bankovým úradníkom), ale ten o majetku Slovenskej besedy odmietol so zástupcami MO MS rokovať, preto sa títo obrátili vyšetriť celú záležitosť na Okresný úrad v Levoči. ŠA-P, SA-L, MOMS-L 1925.

⁵⁰ *Tatry*, 12. marca 1920, roč. 2, č. 11, s. 5.

⁵¹ *Tamže*, 19. marca 1920, roč. 2, č. 12, s. 6.

⁵² ŠA-P, p-AP, OÚ-P, Evidencia spolkov VIII., inv. č. 50. O zániku Popradskej besedy viac vo fonde: ŠA-P, p-AP, fond Popradská beseda v Poprade 1918 – 1940, č. 7796/1940.

⁵³ ŠA-P, SA-L, SZ-ŽÚ, č. 10 379/1921 adm. Ako dátum založenia tohto spolku sa uvádza aj 25. december 1920. Porov. *Štatistika zemedelských spolkov na Slovensku ku 31. 5. 1930*, s. 78.

„spojiť tu a na okolí žijúcich Slovákov a tou cestou ich duševný, spoločenský a hmotný blahobyť pozdvihnúť a síce na základe kresťansko-katolíckej lásky a náuky. Tiež chce beseda duch mravnosti budiť a posilňovať, všeobecnú vzdelanosť rozširovať.“

Podľa stanov mohol byť v tomto podolínskom spolku „roduverný kresťan, ktorý 20. rok dosiahol a neprislúcha žiadnej tajomnej antikresťanskej spoločnosti alebo protištátnemu družstvu“. ⁵⁴ Jej členovia založili v Podolínci slovenskú knižnicu, ktorá v januári 1922 obsahovala už 200 zväzkov kníh a asi 100 brožúr a časopisov. Čitateľmi knižnice boli taktiež ľudia z okolia, napríklad z Toporca, z Vyšných a Nižných Ružbách, z Hniezdneho. Finančný príjem tejto besedy bol v roku 1921 spolu 11 286 Kč, z toho predstavovali členské príspevky 735 Kč, výdavky boli 11 397 Kč. Na valnom zhromaždení (VZ) dňa 14. januára 1922 prijali členovia jednohlasne návrh mjr. Ciháka na zmenu druhého bodu stanov, týkajúceho sa cieľa spolku: „Beseda snažiť sa bude všetkých tuná a na okolí žijúcich Slovákov a Čechov spojiť a tou cestou ich duševný, hmotný a spoločenský blahobyť pozdvihnúť.“ Predsedom v roku 1922 bol Fabian Kaleta, tajomníkom Ján Kaleta. ⁵⁵ Počet členov sa pohyboval od 70 do 90.

Ďalšie Slovenské besedy existovali v Kežmarku, v Lubici, ⁵⁶ v Spišskej Belej (tu bol agilným predsedom finančný komisár Karol Srb, ktorý sa pričínal o založenie a rozvoj tohto spolku, no v januári 1922 bol preložený z pracovných dôvodov do Ružomberku). ⁵⁷ V Smolníku založili Československú besedu dňa 12. júla 1921 zásluhou Václava Mareša. Stanovy vypracovali 24. júna 1921. Spolkovou miestnosťou bol hostinec pána Patakyho. Činnosť spolku sa sústreďovala na tieto aktivity: zriadenie knižnice, čítanie časopisov *Rozkvet*, *Národná politika* a *Slovenský Východ*, založenie hudobného a divadelného ochotníckeho krúžku

a usporadúvanie tanečných zábav. Predsedom bol Václav Mareš, jednatelom Robert Myslík. ⁵⁸ V Starej Lubovni založili Slovenskú besedu dňa 7. októbra 1923 s počtom 41 členov. ⁵⁹

Slovenské spolky

Pokračovaním Štefánikovej besedy v Spišskej Novej Vsi bol Slovenský spolok, ktorý vznikol 4. septembra 1921. Jeho cieľom bolo rozširovať slovenský jazyk, primeranými prostriedkami vzdelávať a šíriť osvetu medzi slovenským národom v Spišskej Novej Vsi a okolí a „pestovať bratskú lásku medzi sebou a vzájomnosť česko-slovenskú a lásku k národu“. ⁶⁰ Jeho členovia vyvíjali kultúrno-osvetovú činnosť v priestoroch Národného domu v Spišskej Novej Vsi, kde bola zriadená informačná kancelária spolku, v ktorej mohol každý člen a chudobný Slováč dostať radu, poučenie a pomoc. Otvorená bola v sobotu a v nedeľu dopoludnia od 10 hod. do 12 hod. Členovia spišskonovoveského Slovenského spolku usporadúvali ochotnícke divadelné predstavenia, tanečné zábavy, kultúrne večierky a každú nedeľu pravidelné osvetové prednášky v Národnom dome, a to najmä v rokoch 1921 – 1922. Prvým predsedom tohto spolku bol E. Volay, podpredsedom A. Huba a tajomníkom V. Babilonský. ⁶¹ Tento spolok zanikol na začiatku roku 1928, keď jeho majetok rozdelili tak, že 3000 Kč venovali na pripravovanú sochu generála M. R. Štefánika a 340 Kč Samovzdelávaciemu krúžku J. A. Komenského pri Československom štátnom učiteľskom ústave v Spišskej Novej Vsi. ⁶²

Podobný Slovenský spolok bol založený aj v Kežmarku dňa 11. februára 1922, ⁶³ minister s plnou mocou pre správu Slovenska schválil jeho stanovy 10. apríla 1922. Cieľom spolku bolo „zjednotiť všetkých milovníkov národa a života slovenského, aby spoločnými silami pracovali na pozdvihnutí slovenskej vzdelanosti a tým

⁵⁴ ŠA-P, SA-L, SŽ-ŽÚ, č. 10 379/1921 adm.

⁵⁵ *Tatry*, 20. januára 1922, roč. 4, č. 3, s. 3.

⁵⁶ Predsedom Slovenskej besedy v Lubici bol učiteľ František Háber, založená bola roku 1923. O Slovenskej besede v Lubici napríklad ŠA-P, p-AP, fond Obvodný notársky úrad v Lubici (ďalej ObvNÚ-L, č. 138/1931 adm. *Lubica : Zborník vydaný k 700. výročiu udelenia mestských práv*, ed.: Jozef Vojtas. Bratislava 1971, s. 100. V. HANEČÁK : Spolky a spoločenský život, in: *Z minulosti Lubice : Zborník k 725. výročiu získania mestských práv 1271 – 1996*. Lubica 1996, s. 114.

⁵⁷ S Karolom Srbom sa rozlúčili členovia Slovenskej besedy v Spišskej Belej na valnom zhromaždení dňa 29. januára 1922. *Tatry*, 17. februára 1922, roč. 4, č. 7, s. 2. V Spišskej Belej bola založená dňa 1. októbra 1919 aj Slovenská hospodárska čítacia beseda s počtom členov 42. Pozri *Štatistika zemedelských spolkov na Slovensku ku 31. 5. 1930*, s. 78.

⁵⁸ ŠA-P, SA-L, SŽ-ŽÚ, č. 8802/1921 adm.

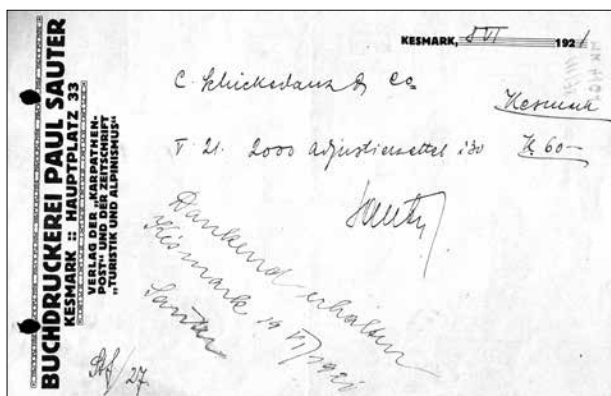
⁵⁹ *Štatistika zemedelských spolkov*, s. 78.

⁶⁰ *Tatry*, 2. septembra 1921, roč. 3, č. 35, s. 3.

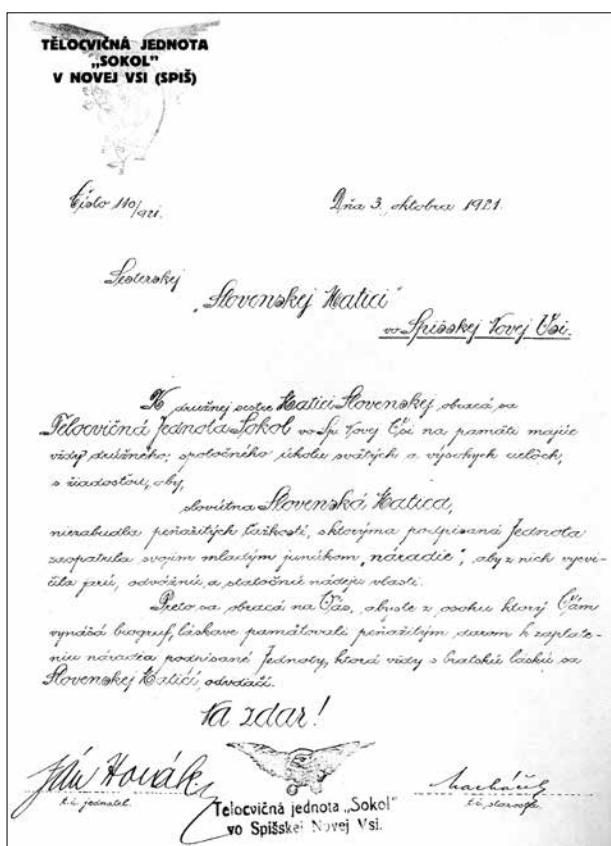
⁶¹ *Tamže*, 9. septembra 1921, roč. 3, č. 36, s. 3.

⁶² *Slovenský Východ*, 14. februára 1928, roč. 10, č. 37, s. 4.

⁶³ *Tatry*, 3. marca 1922, roč. 4, č. 9, s. 2.



Obr. 7. Dodací list tlačiarnie Paula Sautera z 8. júna 1921. Sauterova tlačiareň bola založená roku 1880, tlačila napr. nemecké noviny Karpathen-Post alebo Turistik und Alpinismus



Obr. 8. Žiadosť predstaviteľov Telovýchovnej jednoty Sokol Spišská Nová Ves o finančnú podporu na telocvičné náradie z 3. októbra 1921. O finančnú pomoc žiadali Miestny odbor Matice slovenskej v Spišskej Novej Vsi

i hmotnom dobrobyte slovenského národa“.⁶⁴ Mal posilniť postavenie tamojších Slovákov, a to aj v kultúrno-spoločenskej oblasti, vzhľadom na početné zastúpenie miestnej nemeckej menšiny. Prvým predsedom bol Ondrej Vojtas, jednatelom Bohdan Frešo.⁶⁵ Činnosť tohto kežmarského spolku upadla na konci roku 1923. Preto na VZ dňa 30. januára 1924 boli zvolení noví činovníci: predsedom sa stal školský inšpektor J. Hana, podpredsedom M. Long, jednatelom npor. Roubic.⁶⁶ Činnosť sa však podarilo obnoviť po dlhej prestávke až v apríli 1925, keď usporiadali divadelné predstavenie *Slamená vdova* od Misettiho a Jakobyho a od 26. apríla 1925 začali organizovať cyklus literárnych večierkov. Jednatelom spolku bol vtedy P. Grappa.⁶⁷ Oživotvorenie činnosti nebolo pravdepodobne úspešné, pretože po roku 1925 už nemáme žiadne správy o tomto spolku a pravdepodobne zanikol.

Miestne zbory Slovenskej ligy

Významným slovenským spolkom bola Slovenská liga, s ktorým sa pôvodne spájali predovšetkým aktivity amerických krajanov – Slovákov v USA. Po vzniku československého štátu roku 1918 bola založená aj „domáca“ Slovenská liga (22. októbra 1920 v Bratislave), a tým sa realizovala pôvodná myšlienka amerických krajanov – Slovákov: založiť Slovenskú ligu i v rodnej vlasti – na Slovensku.

Slovenská liga pôsobila najmä v národnostne zmiešaných regiónoch Slovenska a tam, kde boli Slováci v menšine, všemožne ich podporovala. Na juhu Slovenska zakladala slovenské menšinové školy a bola aktívna aj na Spiši vzhľadom na jeho multinacionálny charakter.⁶⁸

Mnohí Spišiaci, ktorí emigrovali do USA, boli členmi tamojšej Slovenskej ligy a po vzniku ČSR roku 1918 sa ich kontakty s rodným Spišom zintenzívnili. Prvé kontakty rodákov zo Spiša žijúcich v USA súviseli s hrozbou odtrhnutia niektorých dedín na severe Spiša (severozápadné Zamagurie) a na Hornej Orave od ČSR a ich pričlenenia do Poľska. Hoci tieto obce boli nakoniec roku 1920 pričlenené do Poľska,⁶⁹ je potrebné

⁶⁴ ŠA-P, SA-L, SŽ-ŽÚ, č. 5015/1922 adm.

⁶⁵ Tamže.

⁶⁶ Podtatranská Slovač, 9. februára 1924, roč. 2, č. 7, s. 3 a 16. februára 1924, roč. 2, č. 8, s. 4.

⁶⁷ Tamže, 10. apríla 1925, roč. 3, č. 16, s. 3.

⁶⁸ Dejiny Slovenskej ligy na Spiši boli už spracované formou monografického výstupu. Pozri Peter ZMÁTLO : *Dejiny Slovenskej ligy na Spiši*. Kraków 2007. 154 s.

⁶⁹ Rozhodli o tom účastníci konferencie veľvyslancov 28. júla 1920 v belgickom meste Spa. K tejto problematike bližšie napríklad Jozef KLIMKO : *Politické a právne dejiny hraníc predmníchovskej republiky (1918 – 1938)*. Bratislava 1986, s. 128. Ivan CHALUPECKÝ : *Vývoj severnej hranice na Spiši*, in: *Ružomberký historický zborník*, vol. 1, ed.: Peter Zmátlo. Ružomberok 2007, s. 20 – 21.

pripomenúť, že niektorí naši rodáci zo Spiša, presnejšie zo Zamaguria, žijúci v USA, protestovali v rokoch 1918 – 1920 (i neskoršie) proti tomuto začleneniu do Poľska. Členovia 45. zboru Slovenskej ligy z Pittsburghu na čele s predsedom tohto zboru Jozefom Maťašovským, rodákom z Nedecce,⁷⁰ napísali 5. októbra 1920 v Pittsburghu rezolúciu odsudzujúcu jednoznačne odčlenenie dedín na Zamagurí a Hornej Orave od nového československého štátu a ich odovzdanie Poľsku.⁷¹

Ignác Gessay, povereník a správca tlačovej kancelárie Slovenskej ligy v Amerike zozbieral 1503 hlasovacích lístkov od amerických krajanov, ktorí sa vyslovili jednoznačne za ponechanie dedín severozápadného Spiša a Hornej Oravy v ČSR. Tieto lístky potom Gessay poslal ministrovi s plnou mocou pre správu Slovenska V. Šrobárovi.⁷² Protestovali i ďalšie americké zbory Slovenskej ligy, a to aj po definitívnom rozhodnutí veľmocí o pričlenení spomínaných dedín do Poľska po 28. júli 1920. 33. zbor Slovenskej ligy v USA protestoval tiež formou rezolúcie proti oddeleniu spomínaných spišských a oravských obcí v prospech Poľska.⁷³ Hlasy nespokojnosti, hoci neúspešné, však zaznievali od krajanov z USA ďalej. O pár týždňov neskoršie 10 000 členov Slovenskej ligy v Amerike podalo na zhromaždení dňa 31. októbra 1920 v Lyceum Theatre v Pittsburghu neúspešný protest proti pričleneniu spišských a oravských dedín do Poľska, ktorý adresovali vláde USA, vládam ČSR a Poľska i mierovej konferencii v Paríži a Spoločnosti národov.⁷⁴ Aktívni v protestoch boli i ďalší členovia miestnych zborov Slovenskej ligy v USA, napríklad funkcionári 216. zboru Slovenskej ligy v Cliftone v štáte New Jersey usporiadali protestnú schôdzu za účasti členov zborov nielen z Cliftonu, ale i z Passaicu, Garfieldu i ďalších.⁷⁵

Po založení Slovenskej ligy na Slovensku sa začali šíriť jej myšlienky i na mnohonárodnostnom Spiši, pričom prvé zbory boli zakladané v prvej polovici dvadsiatyh rokov 20. storočia. Vznikali v mestečkách stredného a južného Spiša, ale i na vidieku (najstarší zbor na Spiši bol vidiecky), predovšetkým na národnostne zmiešaných územiach (slovensko-nemeckých), kde členovia zborov zakladali slovenské školy, ako to bolo uvedené aj v stanovách Slovenskej ligy:

„Podporovať rozvoj školskej a mimoškolskej národnej výchovy, hlavne na území národne ohrozenom. Zakladať, udržiavať a napomáhať školám pre slovenské menšiny.“⁷⁶

Začiatky činnosti zborov Slovenskej ligy na Spiši neboli ľahké. Niektoré najstaršie zbory i zanikli a museli byť oživotvorené. Svedčí o tom aj prvá správa o spišskom zbore v spolkovom časopise *Slovenská liga*, v ktorej sa opisoval stav jedného z najstarších zborov na Spiši, a to v Spišských Vlachoch:

„Každý začiatok je ťažký. I sbor vo Vlachoch zápasí s ťažkosťami začiatku. Pri tom však členov pribúda. Len pevná nádej a vôľa a spišskovlašský sbor začne konať svoje krásne poslanie na Východnom Slovensku.“⁷⁷

Miestne zbory Slovenskej ligy na Spiši začali vznikať po skončení poprevratového obdobia od roku 1923, kedy sa už stabilizoval československý politický systém i na Slovensku. Podľa číslovania zborov (čím nižšie číslo, tým starší zbor, no táto zásada vždy neplatila⁷⁸) bol najstarším spišským zborom Slovenskej ligy 39. zbor v Jaklovciach, ktorý vznikol v druhej polovici roku 1923. Na

⁷⁰ J. Maťašovský bol počas prvej svetovej vojny členom katolíckeho Sokola v USA a pomáhal organizovať legionárov, ktorí boli potom z USA prevezení do Francúzska a odtiaľ sa zapojili do bojov Veľkej vojny. Mal rád svoju rodnú Spišskú Maguru a po prevrate roku 1918 a vzniku ČSR ju aj osobne navštívil. Podporoval, finančne i morálne, prvé slovenské noviny na Spiši *Tatry*, do ktorých pravidelne prispieval krátkymi vecnými článkami.

⁷¹ Znenie rezolúcie pozri: Rezolúcia prijatá 45. zborom Slovenskej ligy v Pittsburghu dňa 5-ho októbra 1919, in: *Tatry*, 30. januára 1920, roč. 2, č. 5, s. 4 – 5.

⁷² Americkí krajanovia za Oravu a Spiš, in: *Tatry*, 12. marca 1920, roč. 2, č. 11, s. 6.

⁷³ Táto rezolúcia bola pomerne krátka: „Rozhodne protestujeme proti tomu, aby bolo dané kus zeme Poliakom zo Spišskej a Oravskej župy, ktorá zem nikdy nepatrila Poľsku a preto: Také počínanie rozhodne zatracujeme a žiadame, aby ľudu patriaceho do tohto územia bola daná sloboda rozhodnúť si plebiscitom. A tak, aby ten ľud si sám určil, kde chce prislúchať. Ako to bolo prvou Mierovou Konferenciou nariadené.“ Za rezolučný výbor boli podpísaní: Ján Sabaka, Pavel Bádonský, Ján Šproch, Albert Vojtánek a Štefan Hanzel. Ešte o plebiscite Spiše a Oravy. (Od úradu Sboru 33. Slovenskej ligy), in: *Tatry*, 12. novembra 1920, roč. 2, č. 46, s. 3.

⁷⁴ List z Ameriky. Promemoria, in: *Tatry*, 10. decembra 1920, roč. 2, č. 50, s. 2 – 3.

⁷⁵ Chýr z Ameriky, in: *Tatry*, 8. apríla 1921, roč. 3, č. 14, s. 4.

⁷⁶ ŠA-P, SA-L, OU-L, Evidencia spolkov VI., inv. č. 36.

⁷⁷ *Slovenská liga* : Úradný časopis Slovenskej ligy na Slovensku, roč. 1, marec 1924, č. 3, s. 46.

⁷⁸ V niektorých prípadoch novovytvorené zbory dostávali čísla zaniknutých zborov a preto sa nižšie čísla pridelovali aj mladším zborom. Na Spiši napríklad vo Vondrišli (dnešné Nálepko) založili 189. zbor už 15. júla 1928, v Spišskej Novej Vsi 188. zbor až 4. augusta 1928.

jeho založení mal zásluhu predovšetkým americký Slovák Matej Kalavský. Prvým tajomníkom sa stal Ján Papcún a pri založení mal zbor 17 členov.⁷⁹

Činnosť tohto prvého spišského zboru bola hneď po jeho vzniku dosť chabá a nevýrazná a čoskoro zanikol, čo konštatovali aj účastníci druhého kongresu Slovenskej ligy v októbri 1923.⁸⁰ Reorganizácia tohto zboru a následné oživenie jeho činnosti nastalo zrejme až na začiatku tridsiatych rokov 20. storočia, lebo v stručnej správe z februára 1934 v časopise *Slovenská liga* sa konštatovalo, že „39. zbor v Jaklovciach zreorganizovaný vnútorne sa upevňuje a úspešne začína si raziť cestu medzi miestnym obyvateľstvom“. Činnosť po oživotvorení pozostávala z organizovania kurzov slovenského jazyka a občianskej nauky, organizácie osláv významných výročí a ochotníckych predstavení. V zimnom období 1933/1934 usporiadali členovia zboru kurz slovenského jazyka pre 26 členov⁸¹ a 10. a 11. marca 1934 kultúrny večierok pri príležitosti narodenín prezidenta T. G. Masaryka. Program večierka sa skladal zo zborového spevu (dirigentom bol učiteľ E. Loja), slávnostného príhovoru (učiteľka A. Poklembová) a ochotníckej divadelnej hry *Krutohlavci*.⁸² V januári 1935 usporiadal zbor kurz slovenského jazyka, matematiky a občianskej nauky pre členov i nečlenov. V tomto roku prednášal predseda na každej členskej schôdzi o aktuálnych spoločenských otázkach.⁸³

Prvý zbor si zaslúži zmienku aj o svojich funkcionároch (prvých sme už spomenuli), no ich mená sa zachovali len v katastroch (evidencii) spolkov, ktoré sa začali spisovať až od roku 1930 (so spätným spísaním činovníkov z dvadsiatych rokov

20. storočia), preto tieto zoznamy nie sú presné a je ich potrebné, pokiaľ existujú iné pramene, overovať. Podľa katastrov a dobovej tlače bol predsedom v prvej polovici tridsiatych rokov František Muska (Muška?), ktorý odišiel z Jakloviec roku 1935, kedy bol predsedom František Jusko, tajomníkom (jednatelom) Ján Eliáš a pokladníkom Jozef Jusko. 1. septembra 1935 sa F. Jusko presťahoval do Moldavy. Predsedom sa stal Ján Eliáš, tajomníkom učiteľ Andrej Ferčák, ktorý po F. Juskovi nastúpil na učiteľské miesto. V dôsledku pracovnej zaneprázdnenosti sa J. Eliáš zriekol predsedníctva a neskoršie v Kojšove sa stal funkcionárom tamjšieho zboru. V roku 1937 zvolili za predsedu notára Ľudovíta Mecznera, ktorý bol však v roku 1938 preložený do Tur-

ne. Predsedu zastupoval od roku 1938 do 15. februára 1940 J. Jusko, pokladník zboru.

V druhej polovici tridsiatych rokov usporiadali členovia jaklovského zboru 20 prednášok, dve divadelné predstavenia, tri kurzy materinského jazyka a jeden majáles. Mali tiež vlastnú knižnicu. Zbor sa zaslúžil o pozdvihnutie národného povedomia a hrdosti miestnych Slovákov v Jaklovciach. Jeho členovia sa zúčastňovali na všetkých kultúrno-spoločenských podujatiach v obci.

Miest. odbor „Živeny“ v Sp. Novej Vsi

o s l a v i

šesťdesiat ročné jubileum slovenskej spisovateľky

Terezie Vansovej

nasledujúcim spôsobom:

V nedeľu, dňa 15-ho apríla roku 1923.

Divadelný krúžok Miestneho odboru Matice Slovenskej sohraje za režie p. Fr. Juříčka v mestskom divadle divadelnú hru:

CHUDOBNÁ RODINA.

Veselohra v 4 dejstvách od Timravy (Ružena Slavčíková)

OSOBY:

Ján Bužinský, kupec	-----	p. Motl	Ružena Kraččíková, chudobná príbuzná	-----	sl. Kravcová
Anna, jeho žena	-----	pí. Juříčková	Viló Vozár, advokát	-----	p. Juříček
Zlatica, ich dcéra	-----	pí. Černochová	Tereza, mat. Vozárova	-----	sl. Venná
Miloslav, syn Anny	-----	p. Sekanina	Mara, sládkyňa	-----	
Lajo Černický, príbuzný	-----	p. Kudlík			

CENY MIEST: Stredná lóža 80 Kč, bočná lóža 60 Kč, prizemie I–IV. riad. 12 Kč, V–VIII. riad. 10 Kč, balkón I–II. riad. 8 Kč, III–IV. riad. 6 Kč, galéria bočná 4 Kč, miesta na státi 2 Kč.

Pred prvým dejstvom prehovorí pí M. Boľčíková o životnom diele slovenskej spisovateľky Terezie Vansovej

Začiatok presne o 8 hod. večer.

Predpredaj lístkov u p. D. FERENCA.

Knižtičiareň D. Ferenc.

Obr. 9. Oznam o ochotníckom divadelnom predstavení *Chudobná rodina*, ktoré zahráli členovia Divadelného krúžku Miestneho odboru Matice slovenskej v Spišskej Novej Vsi 15. apríla 1923 v rámci osláv 60. narodenín spisovateľky Terezie Vansovej. Organizátorom podujatia bol Miestny odbor *Živeny* v Spišskej Novej Vsi

⁷⁹ *Za tú našu slovenčinu. 10 rokov Slovenskej ligy na Slovensku*, ed.: Vojtech Brestenský a Alois Kolísek. Bratislava 1931, s. 142.

⁸⁰ *Slovenská liga: Úradný časopis Slovenskej ligy na Slovensku*, roč. 2, apríl – máj 1925, č. 4 – 5, s. 55.

⁸¹ *Tamže*, roč. 11, február 1934, č. 2, s. 58.

⁸² *Tamže*, roč. 11, jún 1934, č. 6, s. 158.

⁸³ *Tamže*, roč. 12, jún 1935, č. 6, s. 152.

Druhým najstarším zborom Slovenskej ligy v spišskej oblasti bol 43. zbor v Krompachoch, ktorý vznikol niekedy začiatkom decembra 1923 (presný dátum sa nám nepodarilo zistiť – pozn. autor).⁸⁴ O jeho vznik sa zaslúžili najmä Jozef Hlaváček a Štefan Hritz, ten prvý bol zvolený za predsedu. Práca zboru po pár mesiacoch ochabla v dôsledku krízy v priemysle roku 1924,⁸⁵ keďže Krompachy boli priemyselným mestečkom a členská základňa zboru pozostávala aj z robotníkov. Čoskoro odišiel z Krompách i tajomník zboru Ľudevít Tatár. V rokoch 1924 – 1927 činnosť zboru stagnovala, bola potrebná jeho reorganizácia, aby sa oživila činnosť. Zbor bol reorganizovaný 22. septembra 1928.⁸⁶ Po reorganizácii sa stal predsedom opäť J. Hlaváček, tajomníkom Š. Jakobi a pokladníkom J. Grenčík.

Oživiť činnosť zboru po jeho reorganizácii nebolo ľahké, čoskoro musel z Krompách odísť tajomník Š. Jakobi. Funkcionári sa snažili, aby sa zbor stal najvýznamnejším a hlavne najvýkonnejším slovenským spolkom, lebo v roku 1928 bola spolková činnosť v Krompachoch v kríze. Miestna Slovenská beseda už vyvíjala len sporadické kultúrne aktivity a bola pred zánikom, miestny odbor Matice slovenskej mal v roku 1928 len dve výborové schôdze a jedno valné zhromaždenie. Existovala tu aj česká TJ Sokol, ktorá však nemohla nahradiť celý krompašský kultúrno-spoločenský život. Navyše na konci dvadsiatych rokov 20. storočia pretrvávali v Krompachoch národnostné roztržky a problémy, a to najmä s nemeckými pobočkami miestnych škôl,⁸⁷ tiež s maďarskými nápismi a reklamami na obchodoch.⁸⁸ Podarilo sa tiež znížiť počet bohoslužieb v maďarskom jazyku v miestnom rímskokatolíckom kostole.

Na konci dvadsiatych rokov došlo k postupnému zintenzívneniu činnosti krompašského zboru. Hlavným cieľom vedenia tohto spolku bola predovšetkým cieľavedomá práca na poslovenčení

Krompách a ochrana miestnych Slovákov pred germanizáciou.⁸⁹ Na valnom zhromaždení začiatkom roku 1929 zvolili za predsedu J. Barča,⁹⁰ za tajomníka A. Boušku a pokladníka L. Čížka. Činnosť zboru roku 1929 bola pomerne bohatá. 9. februára nacvičili jeho členovia ochotnícke divadelné predstavenie *Geľo Sebechlebský* pre Slovákov v Nižných Slovinkách. 7. marca zorganizovali kultúrnu akadémiu pri príležitosti 79. narodenín prezidenta T. G. Masaryka. 30. apríla pripravili členskú schôdzu so zábavným programom na deň vzniku ČSR 28. októbra predviedli divadelní ochotníci zboru s členmi TJ Sokol divadelnú hru *Drotár*. Od Slovenskej besedy, ktorá zanikla, získal zbor skriňu na knihy, 147 kníh, tri obrazy, dve národné zástavy a vkladnú knižku v hodnote 1000 Kč. Na konci roku 1929 mal krompašský zbor už 67 členov.

V tridsiatych rokoch počet členov v zbore stúpala, na konci roku 1930 už evidovali 118 riadnych členov a jedného podporujúceho. S rastúcim počtom členov pokračovala pozitívne i činnosť krompašského zboru, pričom táto bola zameraná nielen na školské a kultúrne záležitosti, ale podporovali tiež slovenských občanov v boji za sociálne, hospodárske i politické záležitosti. Dňa 9. augusta 1931 usporiadali Národný deň, na ktorom sa zúčastnilo až 2000 ľudí z Krompách a okolia. Hlavným rečníkom bol A. Prídavok a účastníci adresovali československej vláde rezolúciu, v ktorej požadovali nezastaviť ťažbu v Slovinkách. Členovia zboru sa snažili o zlepšenie sociálneho postavenia miestnych robotníkov, ktorí doplatili na zrušenie miestnych železniární roku 1923. V priebehu roku 1932 žiadali podporovať priemyselnú výrobu za zatvorené železiarne v Krompachoch (išlo o firmu Petrovský, opravovňu vozňov, a firmu Slovenská kameňo-priemyselná spoločnosť v Krompachoch).⁹¹ Pokúšali sa o zriadenie opravovne železničných vozňov, kde mali nájsť prácu

⁸⁴ Porovnaj *Za tú našu slovenčinu. 10 rokov*, s. 145. V evidencii (katastri) spolkov XVI. za Gelnický okres sa uvádza, že tento krompašský zbor vznikol 30. júla 1924, čo je nesprávny údaj. ŠA-P, SA-L, OÚ-G, Evidencia spolkov XVI., inv. č. 36.

⁸⁵ V časopise *Slovenská liga* napísal krátku správu o krompašskom zbore autor podpísaný ako „predseda“, ktorý o. i. napísal: „z Krompachov prichádzajú zprávy smutné, tamojší sbor pre krízu v priemysle nachodí sa v ťažkom položení“. *Slovenská liga : Úradný časopis Slovenskej ligy na Slovensku*, roč. 1, máj 1924, č. 5, s. 83.

⁸⁶ Reorganizácia sa uskutočnila za účasti 33 bývalých členov i hostí, medzi ktorými bol napríklad jednatel košického zboru Anton Prídavok.

⁸⁷ Mnohé slovenské deti navštevovali nemecké triedy, čo chceli členovia zboru zmeniť. Tento stav bol výsledkom nemeckej propagandy a možno i šikovnosti miestnych Nemcov v snahe udržať nemecké triedy. Členovia krompašského zboru poslali na Ministerstvo školstva a národnej osvety v Prahe memorandum, v ktorom žiadali, aby ministerstvo nedovolilo zápis slovenských detí do nemeckých tried. Memorandum však bolo neúspešné.

⁸⁸ Niektorí krompašskí obchodníci zmenili maďarské nápisy na svojich obchodoch na slovenské, čo bola zásluha členov 43. zboru Slovenskej ligy.

⁸⁹ *Za tú našu slovenčinu. 10 rokov*, s. 146.

⁹⁰ Išlo o učiteľa a správcu ľudovej školy v Krompachoch Júliusa Barča, otca známeho slovenského spisovateľa a dramatika Júliusa Barča-Ivana, ktorý v rokoch 1928 až 1934 študoval na Evanjelickej bohosloveckej fakulte v Bratislave.

⁹¹ *Slovenská liga : Časopis Slovenskej ligy na Slovensku*, roč. 9, marec 1932, č. 3, s. 59.

tí robotníci, ktorú ju stratili v zrušených železiarňach.⁹² Venovali sa aj kultúrnym aktivitám, keď v roku 1932 založili knižnicu Slovenskej ligy a za knihovníka bol zvolený člen výboru Karol Bartal. 17. decembra 1932 usporiadali kultúrnu slávnosť pri príležitosti 100. narodenín B. Björnsona. Na rok 1934 si stanovili tieto ciele: založiť školu pre cigánov (Rómov), zrušiť na svätých omšiach kázne v maďarskom jazyku, upozorniť obchodníkov na povinnosť zatvoriť obchody na Deň slobody (28. októbra) a postaviť javisko pre divadelníkov v Jubilejnom dome.⁹³

Vo svojej činnosti úzko spolupracovali s členmi TJ Sokol, a to najmä v kultúrno-osvetovej práci organizovaním prednášok a ochotníckych divadelných predstavení pre členov oboch spolkov a s členmi miestneho odboru Matice slovenskej.

V rokoch 1935 – 1939 sa činnosť krompaškého zboru sústreďovala na organizovanie prednášok, ochotníckeho divadla, osláv národných a štátnych sviatkov a Dňa zahraničných Slovákov. Spolupracoval najmä s miestnou osvetovou komisiou.⁹⁴

Funkcionármi zboru v tridsiatych rokoch boli prevažne pedagógovia. Na pozícii predsedu sa vystriedali J. Hutz, Ján Beseda a Štefan Štamm (riaditeľ meštianskej školy), podpredsedami boli J. Barč, J. Hlaváček, J. Grenčík, Š. Jakobi, Š. Hritz, M. Keller, J. Beseda, A. Dupkala, tajomníkmi (jednatelmi) Anton Bouška, Ladislav Čížek (riaditeľ meštianskej školy pred Š. Štammom), Ján Rückschloss, Štefan Turek, Eduard Stanovský a Gejza Hámorník.

Tretím najstarším zborom bol 44. zbor Slovenskej ligy v Spišských Vlachoch. Mal zaujímavé dejiny, po založení sa ocitol čoskoro v kríze a musel byť viackrát v dvadsiatych rokoch 20. storočia oživotvorený, čo sa našťastie vždy podarilo. Vznikol 9. decembra 1923 zásluhou Ing. G. Gavoru. Pri založení mal 60 členov. Prvým predsedom bol miestny notár Ludovít Fuzák, podpredsedom Alojz Faith, tajomníkom Alois Liška,⁹⁵ zapisovateľom Vojtech Greisinger, pokladníkom Jozef Mišínský, knihovníkom Koloman Iványi, v dozornom výbore boli J. Babura a J. Kazimír.⁹⁶

V prvom období existencie, to jest do valného zhromaždenia v marci 1924, zbor nevyvíjal takmer žiadnu činnosť. Po spomínanom valnom zhromaždení 30. marca 1924 boli zvolení noví funkcionári (predsedom sa stal obchodník Jozef Babura, tajomníkom správca pošty Alois Liška), ktorí sa snažili činnosť zboru oživiť, no čoskoro sa tento ocitol opäť v ťažkostiach. Prispel k tomu vo veľkej miere veľký požiar v Spišských Vlachoch, ktorý vypukol 11. júla 1924. Škoda na majetku bola vtedy odhadovaná na 240 600 Kč, zhorlo 150 domov, i domy členov zboru Slovenskej ligy. V časopise *Slovenská liga* uverejnili výzvu na pomoc tomuto 44. zboru.⁹⁷ Pre obeť požiaru prispela Ústredná správa Slovenskej ligy sumou 500 Kč, 1. zbor Slovenskej ligy v Bratislave dal 500 Kč a nižšími sumami prispeli i ďalšie zbory aj súkromné osoby. Spolu vyzbierali 1399 Kč.⁹⁸ Po požiari činnosť spišskovlašského zboru veľmi ochabla. Členovia stihli ešte na deň vzniku ČSR 28. októbra 1924 pripraviť a zahrať divadelné predstavenie *Chudobná rodina*, ktoré režíroval poštový úradník A. Liška, bývalý tajomník zboru. Hoci malo predstavenie veľký úspech,⁹⁹ prirodzene nemohlo zabrániť úpadku činnosti 44. zboru, ktorý v rokoch 1925 až 1929 nevyvíjal žiadnu činnosť. K dohode o obnovení jeho činnosti došlo až na stretnutí miestnych činovníkov s tajomníkom košického zboru A. Prídavkom 15. júna 1929. Činnosť zboru bola obnovená o dva týždne 30. júna 1929 za účasti 31 členov. Na tejto obnove činnosti mal najväčšiu zásluhu správca dôchodkovej kontroly Anton Janoušek. Po obnovení bol predsedom učiteľ Štefan Koššala, podpredsedom stolár Vojtech Zahuranec (po ňom Ján Namešanský), tajomníkom úradník dôchodkovej kontroly Ladislav Bija (po ňom A. Janoušek a L. Hodinka), pokladníkom Imrich Hoza (po ňom Michal Šefčík) a účtovníkom Julius Kulina (po ňom Mária Jacková a V. Rychnavský). V dozornom výbore pracovali Michal Jacko, Ján Čámer a Jozef Babura.

Obnovenie činnosti zboru Slovenskej ligy v Spišských Vlachoch bolo dôležité i z hľadiska pretrvávajúcich maďarónskych prejavov v tomto mestečku.¹⁰⁰ Po obnovení činnosti činnosť zboru

⁹² V tejto záležitosti veľmi pomáhala Ústredie Slovenskej ligy v Bratislave a najmä 100. zbor Slovenskej ligy v Košiciach a jeho tajomník A. Prídavok.

⁹³ *Slovenská liga* : Časopis Slovenskej ligy na Slovensku, roč. 11, február 1934, č. 2, s. 58.

⁹⁴ *Kalendár Slovenskej ligy na rok 1941*, roč 16, ed.: Imrich Kružliak. Bratislava 1941, s. 89 – 90.

⁹⁵ *Za tú našu slovenčinu. 10 rokov*, s. 148.

⁹⁶ *Kalendár Slovenskej ligy na Slovensku na obyčajný rok 1927*. Ročník druhý. Bratislava, b. r., s. 88.

⁹⁷ *Slovenská liga* : Úradný časopis Slovenskej ligy na Slovensku, roč. 1, júl – august 1924, č. 7 – 8, s. 117.

⁹⁸ *Tamže*, september – október 1924, č. 9 – 10, s. 135.

⁹⁹ *Podtatranská Slovač*, 7. novembra 1924, roč. 2, č. 46, s. 3.

¹⁰⁰ K tomu pozri článok Pozorovateľ : K pomerom v Spišských Vlachoch, in: *Podtatranská Slovač*, 17. augusta 1929, roč. 7, č. 33, s. 4.



Obr. 10. Členovia Robotníckeho ochotníckeho divadelného krúžku v Kežmarku dňa 1. mája 1923, kedy zahrali divadelnú hru *Revolučná svadba*

pozostávala z organizovania národných osláv, odborných náučných prednášok a ochotníckeho divadla. Jeho členovia podporovali používanie slovenského jazyka a podarilo sa im vytlačiť maďarčinu z verejno-spoločenského života. Nevyhli sa ani sporom, napríklad s miestnou osvetovou komisiou (MOK), ktorá mala riadiť kultúrnu a osvetovú prácu v Spišských Vlachoch. Spor vznikol v dôsledku odmietnutia členov MOK dať program 44. zboru Slovenskej ligy na spoločný propagačný leták, pričom do roku 1931 sa to stalo už druhý raz.¹⁰¹

V roku 1931 sa uskutočnili na Spiši viaceré protestné zhromaždenia a manifestácie za práva Slovákov v Maďarsku. V Spišských Vlachoch sa konala podobná manifestácia, respektíve zhromaždenie 24. mája, pričom usporiadateľom bol 44. zbor Slovenskej ligy. Predsedom protestného zhromaždenia bol predseda 44. zboru učiteľ Š. Koššala a hlavným rečníkom učiteľ J. Mikolaj, tajomník spišskonovoveského zboru.¹⁰²

V tridsiatych rokoch sa funkcionári zboru usilovali o postavenie pomníkov P. O. Hviezdoslavovi a generálovi M. R. Štefánikovi. Na pomník Hviezdoslava prispeli členovia zboru sumou 1000 Kč, no najprv dali zhotoviť pamätnú dosku a v októbri 1936 i celý pomník. Neúspechom sa však skončila snaha o postavenie pomníka generálovi Štefánikovi (uvažovali o tom od leta 1935).¹⁰³

Členovia zboru sa aktivizovali od polovice tridsiatych rokov aj v predvojenskej, respektíve protiplynovej ochrane, čo súviselo s rastúcim ohrozením ČSR v dôsledku postupného rozkladu versailského spojeneckého systému, na ktorý bolo Československo odkázané. Na výborovej schôdzi 21. septembra 1935 navrhli Ľ. Fuzák a V. Zahuranec, že zbor prevezme na seba predvojenskú prípravu a výchovu, s tým spojenú organizáciu mládeže a ochranu obyvateľstva proti plynovým útokom.¹⁰⁴

¹⁰¹ O tomto spore písal do tlače autor pod pseudonymom „Ligár“, ktorý kritizoval vedúceho MOK v Spišských Vlachoch, že je členom maďarského kasína. *Časopis Slovenskej ligy na Slovensku*, roč. 8, november 1931, č. 11, s. 256 – 257.

¹⁰² Spiš ďalej manifestuje za práva Slovákov v Maďarsku, in: *Podtatranská Slovač*, 30. mája 1931, roč. 9, č. 22, s. 3.

¹⁰³ V lete 1935 začali organizovať členovia zboru finančnú zbierku na plánovaný Štefánikov pomník (M. R. Štefánik navštívil Spišské Vlachy v rokoch 1907 a 1913, žila v nich jeho sestra), ktorý chceli odhaliť v roku 1928 pri príležitosti 20. výročia existencie ČSR. Okresný výbor v Spišskej Novej Vsi schválil v roku 1935 na pomník 5000 Kč a mesto Spišské Vlachy malo prispieť rovnakou sumou 5000 Kč v priebehu troch rokov, teda spolu 15 000 Kč. Tieto plány, ako sme uviedli, stroskotali. Pozri k tomu podrobnejšie: *Spišské hlasy*, 3. augusta 1935, roč. 2, č. 31, s. 3. *Tamže*, 11. januára 1936, roč. 3, č. 2, s. 5 a ŠA-K, p-ASNV, OÚ-SNV, šk. 281, č. 17 254/1935 adm.

¹⁰⁴ *Slovenská liga* : *Časopis Slovenskej ligy na Slovensku*, roč. 12, október 1935, č. 8, s. 224.

V roku 1933 bol predsedom zboru v Spišských Vlachoch notár Ľudovít Fuzák, podpredsedami Laurenc Hodinka a Štefan Labanc, tajomníkom Štefan Koššala, účtovníkom Vojtech Zahuranec,¹⁰⁵ pokladníkom Michal Šefčík, členmi výboru Michal Jacko, Ján Paško a Július Záhon.¹⁰⁶ Na valnom zhromaždení 5. februára 1934 zvolili za predsedu J. Záhona (riaditeľ štátnej meštianskej školy), za čestného predsedu notára Ľ. Fuzáka.¹⁰⁷ 11. marca 1935 zvolili týchto nových funkcionárov: čestný predseda Ľ. Fuzák (mestský notár), predseda V. Zahuranec (stolár), prvý podpredseda Július Záhon (riaditeľ meštianskej školy), druhý podpredseda Štefan Labanc (železničný úradník), tajomník Laurenc Hodinka (odborný učiteľ), pokladník Michal Šefčík (roľník), účtovník Štefan Kandrik (bez zamestnania).¹⁰⁸

Z väčších, respektíve významnejších miest na Spiši založili ako prvý 80. zbor Slovenskej ligy v Levoči, bývalom centre Spiša, a to 25. septembra 1925.¹⁰⁹ Na zakladajúcom zhromaždení rečnil za ústredie Slovenskej ligy A. Granatier a prvými funkcionármi boli: predseda Izor Šebo, podpredseda František Wolf, tajomník Ladislav Hanula, pokladník Jozef Dobrovodský a revízor Peter Klimo.

Na konci dvadsiatych rokov, k 31. decembru 1929, mal zbor 41 členov.¹¹⁰ V prvej polovici tridsiatych rokov sa počet členov pohyboval od 70 (stav k 14. novembru 1930) do 78 (stav k 4. októbru 1935). V roku 1930 bol predsedom Ján Manica (hlavný komisár politickej správy), podpredsedami Alexander Drobný (správca a učiteľ rímskokatolíckej ľudovej školy) a Ignác Lihosith (katolícky kňaz a učiteľ na reálnom gymnáziu), tajomník Kornel Buchanec (správca krajskej verejnej nemocnice), pokladník Ján Wágner, členovia výboru: JUDr. Gejza Okályi, Pavel Kuna, Martin Gregor, Ondrej Dážď, Jozef Dobrovodský a Imrich Václav. V roku 1931 bol predsedom I. Lihosith, v rokoch 1932 – 1935 O. Dážď (pracoval v hlavnom sklade tabaku v Levoči). Zmeny vo vedení zboru prinieslo VZ 8. mája 1936. Zbor bol reorganizovaný a jeho vedenie tvorili väčšinou pedagógovia: predseda Ján Stolina, prvý

podpredseda František Wolf, druhý podpredseda Ján Sámel, tajomník Ondrej Mihályfi a pokladník Kornel Buchanec. Okrem Buchanca, správcu nemocnice, všetci ostatní boli učelia v levočských školách. Revízormi sa stali A. Škarvan (mestský účtovník), J. Šoltés (odborný učiteľ) a J. Soukup (úradník dôchodkového kontrolného úradu). Ďalší členovia výboru: Alžbeta Pácayová (učiteľka), PhDr. Čestmír Vránek (stredoškolský profesor), MUDr. Ivan Dylevský (lekár), A. Dvořáková (odborná učiteľka), J. Bendžala (úradník okresného súdu).¹¹¹

V tridsiatych rokoch 20. storočia sa vo funkcii predsedu levočského zboru vystriedali Ignác Lihosith, Imrich Václav, Ondrej Dážď a Ján Stolina, podpredsedami boli Alexander Drobný, Ondrej Dážď, Kornel Buchanec, František Wolf a Jozef Soukup, tajomníkmi (jednatelmi) Kornel Buchanec, Alexander Drobný, Imrich Václav, Ján Sámel, Ondrej Mihályfi, Michal Belák a Pavol Kuchár.¹¹²

Činnosť levočského zboru v období prvej ČSR bola rôznorodá, zameriavala sa na ochranu práv Slovákov v kultúrnej, politickej, ale najmä školskej oblasti. Jeho členovia pracovali na poslovenčení verejného a spoločenského života v medzivojnovnej Levoči. Zaslúžili sa o založenie slovenskej Štátnej ľudovej školy v Levoči, ktorej vecné náklady zabezpečovala Školská Matica Slovenskej ligy. Táto štátna ľudová škola začala fungovať od 1. septembra 1925, v roku 1927 mala dve postupové triedy a bola umiestnená v budove levočskej štátnej meštianskej školy.¹¹³

Ďalej sa členovia zboru zúčastňovali aktívne i pasívne na oslavách dôležitých štátnych sviatkov (oslavy vzniku republiky 28. októbra, narodeniny prezidenta T. G. Masaryka a smútočné trizny pri príležitosti úmrtia generála M. R. Štefánika). Museli bojovať aj s prekážkami, napríklad zo strany miestneho nemeckého reálneho gymnázia, ale i s nezáujmom zo strany českých občanov pôsobiacich v Levoči, ktorí „tiež nepreukazujú k nemu (to jest k zboru Slovenskej ligy – pozn. autor) ani najmenej sympatie, ba niektorí od istého času z neho povystupovali“.¹¹⁴

¹⁰⁵ Priezvisko si písal po nemecky Zahuranetz, neskoršie už v poslovenčenej podobe Zahuranec.

¹⁰⁶ Slovenská liga : Časopis Slovenskej ligy na Slovensku, roč. 10, marec – apríl 1933, č. 3 – 4, s. 70.

¹⁰⁷ Spišské hlasy, 17. februára 1934, roč. 1, č. 3, s. 6.

¹⁰⁸ Slovenská liga : Časopis Slovenskej ligy na Slovensku, roč. 12, apríl – máj 1935, č. 4 – 5, s. 116 – 117 a tamže, č. 6, jún 1935, s. 152.

¹⁰⁹ Za tú našu slovenčinu. 10 rokov, s. 171.

¹¹⁰ Slovenská liga : Časopis Slovenskej ligy na Slovensku, roč. 7, január 1930, č. 1, s. 22.

¹¹¹ Slovenská liga : Časopis Slovenskej ligy na Slovensku, roč. 13, jún 1936, č. 6, s. 156.

¹¹² ŠA-P, SA-L, OÚ-L, Evidencia spolkov VI., inv. č. 36. Evidencia spolkov VIII., inv. č. 37.

¹¹³ Kalendár Slovenskej ligy na Slovensku na priestupný rok 1928, roč. 3. Bratislava 1928, s. 85.

¹¹⁴ Za tú našu slovenčinu. 10 rokov, s. 172.

K väčšiemu oživeniu levočského zboru na konci dvadsiatych rokov prispel vstup niektorých miestnych obchodníkov a živnostníkov do zboru. V roku 1928 sa členovia 80. zboru spojili s členmi miestneho odboru Matice slovenskej (MO MS) v Levoči, aby spoločne protestovali proti založeniu menšinovej knižnice (pre Nemcov a Maďarov) v Levoči. Podpísaní funkcionári 80. zboru a MO MS¹¹⁵ protestovali proti tomu, že zástupcovia menšín (Maďari, Nemci), ktorých žilo v Levoči 22 %, mali mať skôr založenú menšinovú knižnicu ako väčšina Slováci a Česi (v Levoči 78 %) svoju knižnicu. Obecný úrad v Levoči proti protestu ligistov a matičiarov argumentoval v tom zmysle, že slovenská už existovala 100 rokov v budove reálneho gymnázia v Levoči, pričom nemecká a maďarská časť obecnej knižnice napriek zákonnému príkazu žiadnu miestnosť nemala. Menšinová knižnica mala byť len dočasne umiestnená v rodinnom dome občianky Péchyovej a po určitom prechodnom období mali sa všetky knižnice v Levoči umiestniť centrálné v jednej budove na jednom mieste.¹¹⁶ Menšinová knižnica mala byť umiestnená podľa rozhodnutia zastupiteľského zboru v Levoči na Špitálskej ulici č. 22. V odpovedi Obecného úradu v Levoči sa uvádzalo:

„Urážlivé nemôže byť uznesenie zastupiteľského zboru ohľadom Slovákov a Čechov, lebo slovenská knižnica nedá sa umiestniť pre menšinovú knižnicu v prepustenej jednej miestnosti, ktorá k dispozícii stála mestu, následkom toho ohľadom znovuumiestnenia slovenskej knižnice do ohľadu prísť nemohla. Zlomyselne a pravde nezodpovedajúce je toto torzenie apelantov, že mesto zaisťuje len menšinovej knižnici vecné výdavky. Mesto Levoča so svojimi uzneseniami staralo sa o znášanie vecných výdavkov všetkých knižníc, vyplatilo honorár knihovníkom (...) a ešte dosavad' neodoprelo žiadnemu prianiu knižnice (...) Že obecná knižnica a síce slovenská knižnica dosavad' nie je zodpovedne umiestnená, dá sa to započítať nedbanlivosti opatrenia bývalého starostu Jozefa Chládeka, terajšieho apelanta, ktorý nepreviedol uznesenie zastupiteľského

zboru č. 10061/1926, dľa ktorého zastupiteľský zbor slovenskú knižnicu už v roku 1928 chcel umiestniť v budove ľudovej školy.“¹¹⁷

Funkcionári 80. zboru a MO MS sa následne odvolali proti rozhodnutiu obecného úradu na Okresný úrad v Levoči, no pravdepodobne neboli úspešní.

Pokiaľ ide o prácu v samotnom 80. zbore, vyberieme na ilustráciu rok 1930. V tomto roku zorganizovali činovníci zboru 10 výborových a jednu členskú schôdzu a jedno valné zhromaždenie. V septembri pomáhali pripraviť a uskutočniť v Levoči pracovný a propagačný zjazd zástupcov Slovenskej ligy. Sériu jubilejných kníh Slovenskej ligy venovali členovia zboru miestnej knižnici. V tomto roku podali funkcionári zboru tiež žalobu proti maďarským novinám *Szepesi Hiradó – Szepesi Hirnök* pre urážlivý článok. Krajinský súd im vyhovel a spor vyhrali, pričom pôvodca článku Artur Polnisch musel uhradiť súdne poplatky pre Slovenské národné múzeum vo výške 600 Kč a uverejniť opravný text v určených novinách.

V roku 1933 zorganizovali funkcionári 80. zboru dve významné aktivity. Prvou bola intervencia na školskom referáte v Bratislave proti nemeckým profesorom na levočskom nemeckom gymnázium, ktorí „vychovávajú mládež proti štátu v duchu veľkonemecko-hitlerovskom“.¹¹⁸ Druhou bola organizácia protestného zhromaždenia proti maďarským snahám o revíziu hraníc medzi Slovenskom, respektíve Československom a Maďarskom určených Trianonskou zmluvou. Toto manifestačné zhromaždenie sa uskutočnilo 11. júna 1933 v Levoči za účasti stoviek občanov z Levoče a okolia. S príhovormi pred župným domom vystúpili: Ondrej Dážď, predseda 80. zboru, Alois Zbaviteľ, školský inšpektor zo Spišskej Novej Vsi, stredoškolský profesor Čestmír Vránek a starosta Domaňoviec Jozef Topoly.¹¹⁹

Medzi najstaršie zbory Slovenskej ligy na Spiši patrili 88. zbor Slovenskej ligy v Poprade. Založili ho 17. decembra 1925 zásluhou školského inšpektora Romana Budoviča.¹²⁰ Program zakladajúceho

¹¹⁵ Za 80. zbor Slovenskej ligy protestný list podpísali predseda Ignác Lihosith, podpredseda Alexander Drobný, za MO MS predseda Štefan Korchnák, jednatel Kornel Buchanec, ďalej člen mestskej rady a námestník starostu Dr. Vladimír Kozák, člen mestskej rady Jozef Chládek, členovia mestského zastupiteľstva Ján Harmata, Antonín Bednařík, Adolf Fritz, Karol Karel a za občanov Levoče Ondrej Dážď.

¹¹⁶ ŠA-P, SA-L, OÚ-L, šk. 218, č. 2656/1928 adm.

¹¹⁷ Tento text podpísal starosta mesta Levoča nečitateľne dňa 5. apríla 1928. ŠA-P, SA-L, OÚ-L, šk. 218, č. 2656/1928 adm.

¹¹⁸ *Slovenská liga : Časopis Slovenskej ligy na Slovensku*, roč. 10, október 1933, č. 7, s. 183.

¹¹⁹ Veľké manifestačné zhromaždenie proti revízii hraníc štátu v Levoči, in: *Spišské noviny*, 17. júna 1933, roč. 3, č. 24, s. 4.

¹²⁰ *Za tú našu slovenčinu. 10 rokov*, s. 178. Podľa časopisu *Slovenská liga*, v ktorom bol uverejnený článok o zakladajúcom valnom zhromaždení, bol tento zbor v Poprade založený 18. decembra 1925. Pozri *Slovenská liga : Úradný časopis Slovenskej ligy na Slovensku*, roč. 3, január – február 1926, č. 1 – 2, s. 26.

zhromaždenia 88. zboru viedol riaditeľ miestneho pivovaru Adolf Jenouš. Zakladajúcich členov bolo 28. Prvé vedenie zboru tvorili: predseda R. Budovič, školský inšpektor; podpredsedovia – V. Kropáč, hlavný slúžny, a A. Jenouš, riaditeľ pivovaru; tajomník J. Choura, správca ľudovej školy; pokladník J. Koronay, učiteľ; účtovník A. Šalling, obuvník. Členovia výboru: robotník J. Bendík, stolár Eduard Chladoň, železničiar F. Král a kováč J. Val.¹²¹ Hlavným cieľom popradského zboru bolo založiť slovenskú menšinovú meštiansku školu v Poprade. Zameriaval sa aj na podporu škôl v okolí. Prispel takisto k postaveniu a otvoreniu Štátnej ľudovej školy v Starom Smokovci v roku



Obr. 11. Členovia cirkusu Sarano v Kežmarku, ktorí tu účinkovali i prezímovali pravdepodobne roku 1923

1931. Pri zbere fungoval od roku 1931 Dorastový odbor Jána Kollára. Bol pomerne aktívny, napríklad v roku 1932 usporiadali jeho členovia 14 schôdzok a viacero náučno-osvetových prednášok (napríklad F. Pecník *Generál M. R. Štefánik*, Š. Švajda *Za šťastím národa*, učiteľka Faixová *O výchove k idealizmu*). Výbor tohto dorastového odboru v roku 1932 tvorili: predseda Vojtech Kuhlöfl, podpredseda Pavel Pecník, tajomníčka J. Juričková a pokladník Štefan Švajda.¹²²

Popradský zbor vo všeobecnosti podporoval kultúrne a spoločenské aktivity Slovákov v Poprade. V roku 1933 sa pričínal o poslovenčenie velenia hasičskej jednoty v Poprade, založenie slovenského športového klubu, poslovenčenie ulíc v Poprade, vymáhanie dostavby Rímskokatolíckej ľudovej školy v Poprade, usporiadal tiež výstavu obrazov akademického maliara J. Alexyho

a Z. Palugyaya. Jeho členovia usporadúvali osvetové prednášky a ochotnícke divadelné predstavenia,¹²³ pri príprave kultúrnych podujatí úzko spolupracovali s OOOZ v Poprade.

V lete roku 1928 (niekedy na prelome júla a augusta) bol založený 188. zbor Slovenskej ligy v Spišskej Novej Vsi. O jeho založenie sa zaslúžili členovia Národného výboru na Spiši na čelo so školským inšpektorom Aloisom Zbavitelom. Tento výbor vznikol pri príležitosti 10. výročia existencie ČSR a výraznou mierou sa postaral o oživenie kultúrno-spoločenského života v Spišskej Novej Vsi a okolí. Na zakladajúcom VZ tohto zboru bol prítomný tajomník 100. zboru v Košiciach Anton Prídavok,

ktorý bol zároveň tajomníkom Ústredia Slovenskej ligy pre východné Slovensko. Prvým predsedom spišskonovoveského zboru sa stal penzionovaný sudca Peter Matuška, synovec slávneho národovca Janka Matušku,¹²⁴ podpredsedami boli Neitus Vollay a Alois Zbaviteľ, tajomníkom Jozef Mikolaj a pokladníkom úradník na železnici Jozef Gallo. Prvý výbor roku 1928 tvorili: František Jozef Bajtoš, J. Bartoš, Karol Brnčal, Alexander Huba, Jozef Kuchár, Peter Maxon a P. Pauliny.¹²⁵ Pri založení mal tento zbor len 17 členov, postupne však ich počet rástol: do konca roku 1928 na 41, vo februári 1930 mal už vyše 70 členov, v januári 1931 už 136 členov. V nasledujúcom roku 1929 boli na výročnom valnom zhromaždení 25. januára zvolení rovnakí funkcionári, akurát podpredsedom sa stal Alexander Huba a pokladníkom Jozef Lipták.¹²⁶ Väčšie zmeny funkcionárov sa

¹²¹ Slovenská liga : Časopis Slovenskej ligy na Slovensku, roč. 3, január – február 1926, č. 1 – 2, s. 26.

¹²² Tamže, roč. 10, január – február 1933, č. 1 – 2, s. 38.

¹²³ Tamže, roč. 9, december 1932, č. 10, s. 304 – 305.

¹²⁴ Peter Matuška sa čoskoro odsťahoval zo Spišskej Novej Vsi a jeho nástupcom vo funkcii predsedu sa stal známy školský inšpektor Alois Zbaviteľ, ktorý bol českej národnosti.

¹²⁵ Podľa iného prameňa bol vo výbore namiesto P. Maxona V. Šlosar. Pozri *Podtatranská Slovač*, 11. augusta 1928, roč. 6, č. 32, s. 4. Porovnaj tiež *Za tú našu slovenčinu. 10 rokov*, s. 238. Slovenská liga : Úradný časopis Slovenskej ligy na Slovensku, roč. 5, august 1928, č. 8, s. 178.

¹²⁶ *Podtatranská Slovač*, 2. februára 1929, roč. 7, č. 5, s. 3.

udiali na VZ 29. januára 1932, keď za predsedu zvolili A. Hubu, podpredsedami sa stali J. Načín a B. Souhrada, tajomníkom J. Mikolaj, pokladníkom T. Zboran, zapisovateľom J. Gal, revízormi L. Mikloška a J. Mikan. Výbor tvorili Bartoš, Holec, Dohnanský, Fekete, Findura, Goleňa, Kemka, Kupčok, Paštéka, Sanitrik, Špinka, Štetka a Weiss.¹²⁷

V rokoch 1935 až 1939 sa vo funkcii predsedu vystriedali J. Mikolaj a A. Huba, podpredsedami boli Dr. K. Režný, A. Huba, I. Bolčík, ako tajomníci pracovali G. Jetš a J. Mikolaj. V roku 1937 sa tento 188. zbor stal okresným zborom, pričom zastrešoval všetky zbory Slovenskej ligy v okrese Spišská Nová Ves.

Tento spišskonovoveský zbor sa čoskoro po svojom vzniku zaradil medzi významné spolky v meste Spišská Nová Ves. Už v prvom roku činnosti (rok 1928 bol jubilejným desiatym rokom od vzniku ČSR) úzko spolupracoval s ostatnými slovenskými a českými spolkami, najmä s odborom Živeny, s TJ Sokol, s pobočkou Masarykovej ligy proti tuberkulóze, s MO MS, no hlavne s OOO v Spišskej Novej Vsi pri príprave jubilejných osláv a podujatí v Spišskej Novej Vsi a okolí.¹²⁸ Tieto prvé roky činnosti, od založenia zboru (1928) po jubilejný kongres Slovenskej ligy v Spišskej Novej Vsi (1934), kedy jeho činnosť vrcholila, boli najplodnejšími v dejinách spišskonovoveského zboru.¹²⁹

Vo svojej činnosti sa jeho členovia zameriavali predovšetkým na boj proti maďarónom a prežitkom maďarónstva v meste Spišská Nová Ves – v roku 1929 začali dostupnými prostriedkami kritizovať nespoľahlivosť niektorých štátnych zamestnancov (najmä úradníkov) voči československému štátu, ktorí naďalej pestovali a propagovali doma i na verejnosti maďarský jazyk, v maďarskom duchu vychovávali svoje deti a podporovali maďarské spolky, noviny a maďarské kultúrne aktivity. Protestovali proti pomaďarčeným

menám, proti neslovenským (nespisovným) firmným nápisom, proti používaniu maďarčiny v obchodoch a na mestskom korze, ostro polemizovali s miestnymi maďarskými novinami *Szepesi Hírlap* a všemožne bojovali proti prijímaniu maďarónov do štátnych služieb.

Ako dôkaz o všestrannej a obetavej práci funkcionárov a členov 188. zboru uvedieme na ilustráciu činnosť tohto slovenského spolku v roku 1929. Na pracovnej schôdzi 11. januára sa venovali činovníci zboru poslovenčovaniu pomaďarčených mien a nápisov v Spišskej Novej Vsi a zamýšľali sa nad využitím rozhlasu ako moderného komunikačného prostriedku v národnej výchove.¹³⁰ 20. marca zorganizovali v Spišskej Novej Vsi poradu národných pracovníkov Spiša. Riešili na nej naliehavé problémy Slovákov na celom Spiši. Na pracovnej porade 5. apríla konštatovali značný nárast v počte členov v zbore (prihlásili sa niektorí vysokopostavení úradníci v meste) a za delegáta na piaty kongres Slovenskej ligy v Nových Zámkoch určili Alexandra Hubu, úradníka československých štátnych železníc a podpredsedu zboru.¹³¹ Na ďalšej pracovnej porade 13. mája zostavili program pracovného zjazdu, ktorý sa mal uskutočniť v rámci Podtatranskej výstavy 5. a 6. júla 1929. Na tejto schôdzi rokovali taktiež o vytvorení historického odboru v rámci zboru, ktorý mal na základe historických prameňov (dokumentov) skúmať dejiny Spiša a výsledky výskumu vydať knižne.¹³² Dňa 8. júna usporiadali slávnostnú akadémiu pri príležitosti odovzdania 500-korunovej základiny Slovenskej ligy pre samovzdelávacie krúžky v Československom štátnom učiteľskom ústave a Československom štátnom reálnom gymnáziu v Spišskej Novej Vsi¹³³ a oslávili 10. výročie padlých hrdinov bojujúcich s maďarskými boľševikmi roku 1919. V dňoch 5. a 6. júla usporiadali v Spišskej Novej Vsi už spomínaný pracovný zjazd zborov Slovenskej ligy z východného Slovenska. Zaoberali sa tiež

¹²⁷ *Tamže*, 6. februára 1932, roč. 10, č. 6, s. 3 – 4. *Slovenská liga : Časopis Slovenskej ligy na Slovensku*, roč. 9, marec 1932, č. 3, s. 61.

¹²⁸ Podrobnejšie o podujatiach v jubilejnom roku v dobovej brožúrke *Spišská Nová Ves s okolím vo službe kultúry v jubilejnom roku. Zpráva Okresného osvetového sboru za rok 1928*, ed.: František Špilar. Spišská Nová Ves b. r.

¹²⁹ V tomto období si funkcionári zboru úspešne počínali aj v ekonomickej oblasti – pri hospodárení. Napríklad v roku 1930 bol hospodársky príjem zboru podľa správy pokladníka Petra Holeca 4814,- Kč, výdavky činili 4329,45,- Kč, zostatok bol vo výške 484,55,- Kč.

¹³⁰ Na tejto schôdzi niektorí funkcionári prispeli na stavbu slovenských menšinových škôl zakúpením tehličiek, keď P. Maxon prispel 200 Kč, predseda P. Matuška 100 Kč, A. Huba 100 Kč a prispeli i ďalší. Pozri *Podtatranská Slovač*, 19. januára 1929, roč. 7, č. 3, s. 3.

¹³¹ *Tamže*, 13. apríla 1929, roč. 7, č. 15, s. 5.

¹³² *Tamže*, 25. mája 1929, roč. 7, č. 21, s. 4.

¹³³ Základinu odovzdal obom samovzdelávacím krúžkom v mene Slovenskej ligy a 188. zboru Jozef Mikolaj, tajomník spišskonovoveského zboru. Program slávnostnej akadémie pripravili členovia oboch samovzdelávacích krúžkov. Bližšie *Podtatranská Slovač*, 13. júna 1929, roč. 7, č. 24, s. 4.

problémom používania bohoslužobného jazyka vo veľkom rímskokatolíckom kostole v Spišskej Novej Vsi (používala sa tu stále okrem slovenčiny vo veľkej miere aj maďarčina), organizovali pravidelne propagačné prednášky po okolitých dedinách¹³⁴ a náučné osvetové prednášky v meste Spišská Nová Ves.¹³⁵

Z ďalších významnejších podujatí organizovaných 188. zborom možno spomenúť verejnú manifestáciu pod názvom „Za tú našu slovenčinu“, ktorá sa uskutočnila 12. januára 1930 v kine *Tatry* v Spišskej Novej Vsi. Jej význam bol v prijatí rozsiahlej rezolúcie, v ktorej účastníci vymenovali takmer všetky krivdy a neprávosti páchané na Slovákoch v oblasti Spiša a snahe odstrániť navždy zvyšky maďarónskych prežitkov a prejavov z verejného života. Konkrétne protestovali proti krivdám páchaným na slovenskom školstve zo strany nemeckých obecných úradov na Spiši, proti nespoľahlivým štátnym úradníkom, proti používaniu maďarčiny zo strany rodených Slovákov a Čechov, proti nesprávnym nespisovným slovenským nápisom na obchodoch, proti zbytočnému používaniu maďarského jazyka pri bohoslužobných úkonoch v kostoloch, proti Židom, ktorí uprednostňovali maďarčinu pred slovenčinou. Protestovali taktiež proti utláčaniu slovenskej menšiny v Maďarsku, proti šikanovaniu československých občanov v Maďarsku, proti ohrozovaniu slobodného prejavu československých colníkov a pohraničníkov v pohraničnom pásme s Maďarskom. Na záver prijali apeláciu, aby všetky domáce spolky a úrady na Spiši boli v týchto požiadavkách solidárne so Slovenskou ligou a boli jej dobrými pomocníkmi, spolupracovníkmi a radcami.¹³⁶

Za zmienku stojí aj vydarená slávnosť pri príležitosti prijatia stého člena zboru, ktorým sa stal stavitel' Adam Debnár. Slávnosť sa uskutočnila 4. apríla 1930.¹³⁷

Vyvrcholením činnosti 188. zboru bol jubilejný desiaty kongres Slovenskej ligy, ktorý sa uskutočnil v dňoch 8. až 10. júna 1934 v Spišskej Novej Vsi.¹³⁸ Funkcionári a členovia samozrejme pripravovali a pomáhali významnou mierou pri organizácii tohto významného kultúrno-spoločenského podujatia, dôležitého nielen pre Spišskú Novú Ves a Spiš, ale pre celé Slovensko. Pre spišskú oblasť mal desiaty kongres Slovenskej ligy veľký význam vzhľadom na jeho národnostnú rôznorodosť. Mal povzbudiť miestnych Slovákov v boji za presadzovanie ich národných práv. Program kongresu bol rozdelený do troch dní, pričom najdôležitejšia bola rezolúcia prijatá 9. júna a manifestácia, ktorá sa uskutočnila na záver programu 10. júna popoludní. Prvý deň 8. júna bola porada o rusínskej otázke, hlavný program začal 9. júna o 9.30 hod. v spišskonovoveskom mestskom divadle (Redute). Úvodný príhovor mal predseda Slovenskej ligy M. M. Bella, ktorý povzbudil Slovákov na Spiši k budovaniu ČSR. Privítal prítomných zástupcov úradov, mesta, armády, spolkov a delegátov z celého Slovenska. Funkcionári Slovenskej ligy (tajomník, pokladník, revízor) prečítali správy o činnosti za rok 1933. Po obede nasledovali zasadnutia jednotlivých výborov a od 15,00 hod. sa uskutočnilo plenárne zasadnutie kongresu. Na tomto desiatom kongrese sa zúčastnilo 65 zborov s 88 delegátmi, z ústrednej správy bolo prítomných 15 členov, spolu prišlo 102 delegátov.¹³⁹ Najdôležitejšou časťou programu kongresu bolo, ako sme uviedli vyššie, prijatie rezolúcie skladajúcej sa zo štyroch častí.

¹³⁴ Prvú prednášku tohto druhu mal učiteľ a funkcionár 188. zboru J. Mikolaj 22. februára 1929 v Domaňovciach. Tieto prednášky organizoval v spolupráci s 188. zborom OOV v Spišskej Novej Vsi. *Podtatranská Slovač*, 2. marca 1929, roč. 7, č. 9, s. 3.

¹³⁵ S týmto 188. zborom úzko spolupracoval miestny lekár MUDr. V. Marsa, ktorý organizoval osvetové prednášky zo zdravotníctva, pričom spolupracoval aj s ďalšími kultúrnymi spolkami v Spišskej Novej Vsi. Napríklad v decembri 1934 prednášal o škodlivosti alkoholu. Pozri *Spišské hlasy*, 5. januára 1935, roč. 2, č. 1, s. 2.

¹³⁶ Ligár: Dôstojná manifestácia Slovákov a Čechov „Za tú našu slovenčinu“ v Spiši. Novej Vsi, in: *Podtatranská Slovač*, 25. január 1930, roč. 8, č. 4, s. 4.

¹³⁷ 50. členom bol V. Bandur, poštový úradník. Slávnosť pri príležitosti prijatia stého člena bola veľmi dôstojná. Jej program otvorili príhovormi školský inšpektor A. Zbaviteľ a tajomník košického 100. zboru A. Pridavok. V kultúrnom programe vystúpili viacerí miestni kultúrni a osvetoví pracovníci a umelci: nové spišskonovoveské kvarteto (F. Kozák, E. Nademlýnský, F. Matoušek, J. Myška), sólový spev (E. Škarohlídová), duet (E. Škarohlídová, J. Středa), hra na klavíri (A. Hanáková, G. Kuchénová), recitácia básní (J. Mikolaj). *Slovenská liga : Časopis Slovenskej ligy na Slovensku*, roč. 7, máj – jún 1930, č. 5 – 6, s. 150 – 151.

¹³⁸ O jubilejnom desiatom kongrese Slovenskej ligy exituje rôznorodá dobová literatúra i viacero článkov v dobovej tlači, napríklad *Za tú našu slovenčinu : Ďalších 5 rokov Slovenskej ligy*, zväzok 2, ed.: Vojtech Brestenský. Bratislava 1936, s. 109 – 134. *Činnosť Slovenskej ligy v r. 1933*. Bratislava 1934. *Zápisnica X. kongresu Slovenskej ligy...*, s. 12 – 27. *Slovenská liga : Časopis Slovenskej ligy na Slovensku*, roč. 11, september – október 1934, č. 7 – 8, s. 202 – 217. *Slovenský Východ*, 24. júna 1934, roč. 16, č. 143, s. 2. *Spišské hlasy*, 26. mája 1934, roč. 1, č. 17, s. 4 a *tamže*, 16. júna 1934, roč. 1, č. 20, s. 5.

¹³⁹ *Za tú našu slovenčinu. Ďalších 5 rokov*, s. 124. *Slovenská liga : Časopis Slovenskej ligy na Slovensku*, roč. 11, september – október 1934, č. 7 – 8, s. 207.

Prvá časť sa týkala slovenského školstva a žiadostí v nej obsiahnutých bolo pomerne veľa. Delegáti žiadali dobudovať slovenské školstvo na národnostne zmiešanom území, podporili výstavbu slovenských meštianskych škôl na juhu a východe a žiadali vybudovať obvodové meštianske školy na Slovensku. Apelovali na národnú výchovu slovenských žiakov, najmä na stredných školách a vyjadrili sa proti disparite v menšinovom školstve. Protestovali proti zrušeniu reálneho gymnázia v Trstenej, vyjadrili sa za poštátne a vybudovanie slovenského gymnázia v Kežmarku a žiadali zriadiť slovenský Štátny učiteľský ústav v Michalovciach, taktiež primerane vybudovať slovenské národné školstvo na Podkarpatskej Rusi. Pri obsadzovaní definitívnych miest v menšinových školách požadovali pre Slovákov prednostné právo a takisto



Obr. 12. Záber z ochotníckeho divadla pri vystúpení sekcie žien v Kežmarku pod názvom *Revolučný tanec* roku 1924 (Originálna fotografia Paul Csaplovics)

voľné pracovné miesta na stredných a odborných školách sa mali prednostne obsadzovať Slovámi. Žiadali tiež zaviesť povinnú predvojenskú výchovu v meštianskych a stredných školách a uskutočniť revíziu všetkých školských učebníc. Požadovali zriadiť samostatnú slovenskú komisiu pre posudzovanie učebníc z národného hľadiska. Prvá časť rezolúcie sa týkala aj kultúrnych a spoločenských požiadaviek. Prvou z nich bola požiadavka na slúženie svätých omší v slovenčine na tých miestach, kde žilo aspoň 20 % Slovákov a Čechov. Slovenské národné divadlo malo byť prevzaté do správy Slovenskej krajiny, pričom slovenský a český činoherný klub mali byť zlúčené. Upozorňovali na šírenie maďarskej filmovej produkcie na Slovensku a žiadali vybudovať tretiu rozhlasovú stanicu v Banskej Bystrici.

Druhá časť rezolúcie sa týkala hospodárstva. Delegáti kongresu žiadali vládu a poslancov

parlamentu, aby sa postarali o oživenie baníckeho a kovorobného priemyslu na Spiši.¹⁴⁰ Apelovali na ponechanie strojového a vozového parku v Spišskej Novej Vsi. V poľnohospodárstve sa mala venovať zvýšená pozornosť družstevníctvu v záujme hospodárskeho povznesenia roľníkov na Spiši. Žiadali takisto neotvoriť domáci trh práce pre prisťahovalcov zo zahraničia.¹⁴¹

Tretia časť sa týkala verejnej správy. Kongres žiadal menovať na národnostne zmiešaných územiach národne uvedomelých úradníkov, ktorí by si plnili svoje národné a štátne povinnosti i mimo úradu. Krajinský úrad mal upozorniť okresné úrady na dodržiavanie jazykového a živnostenského zákona pri firemných nápisoch a tabuliach.

Štvrtá časť rezolúcie sa týkala Rusínov. Delegáti sa vyslovili proti revízii hraníc doma i v za-

hraničí a protestovali proti označeniu Slovákov gréckokatolíckeho vierovyznania za Rusínov.

Program kongresu bol ukončený o 18.00 hod. hymnou *Hej Slováci!*. Na druhý deň 10. júna sa uskutočnila dopoludnia porada o organizovaní dorastu Slovenskej ligy a popoludní už spomínaná manifestácia. Jej program tvoril sprievod mestom a príhovory osobností verejného a spoločenského života (vystúpili predseda Slovenskej ligy M. M. Bella, zástupca starostu Spišskej Novej Vsi J. Kuchár, riaditeľ Obchodnej školy v Kežmarku O. Devečka i ďalší). Po manifestácii sa uskutočnilo stretnutie činovníkov Slovenskej ligy (Dr. Klinovský, Dr. Millo, Dr. Paňák) so študentmi z miestnych gymnázií z Kežmarku, Levoče a Spišskej Novej Vsi a v miestnom kine *Tatry* sa uskutočnilo detské divadelné predstavenie, pred ktorým k mládeži prehovoril tajomník Školskej Matice a člen ústrednej správy V. Pokojný.¹⁴²

¹⁴⁰ Táto požiadavka bola nereálna a naivná. Oživenie baníckeho i ďalšieho priemyslu mohli a mali zabezpečiť len príslušné vedenia a manažmenty jednotlivých podnikov a firiem, nie vláda a poslanci, teda politici. Tí mali vytvárať len vhodné podmienky na podnikanie vo všetkých odvetviach priemyslu, banícky a kovorobný priemysel nevynechávajú.

¹⁴¹ *Činnosť Slovenskej ligy v r. 1933*, s. 22 – 23.

¹⁴² *Za tú našu slovenčinu : Ďalších 5 rokov*, s. 128 – 134 a *Činnosť Slovenskej ligy v r. 1933*, s. 26 – 27.

Ďalšie zbory Slovenskej ligy na Spiši boli zakladané na národnostné zmiešaných územiach, prevažne s nemeckou menšinou, ktorá v niektorých spišských mestách a dedinách početne prevyšovala miestnych Slovákov a Čechov. Išlo o tieto zbory Slovenskej ligy: 107. zbor v Smolníku (založený 26. decembra 1926),¹⁴³ 137. zbor v Hnilčíku (5. decembra 1927), 159. zbor v Žakarovciach (18. marca 1928),¹⁴⁴ 173. zbor v Gelnici (23. júna 1928),¹⁴⁵ 186. zbor v Henclovej (15. júla 1928),¹⁴⁶ 89. zbor vo Vondrišli (dnes Nálepko, 15. júla 1928),¹⁴⁷ 210. zbor v Helcmanovciach (8. februára 1928),¹⁴⁸ 216. zbor v Spišskom Podhradí (marec 1929), 226. zbor v Prakovciach (19. mája 1929),¹⁴⁹ 228. zbor v Margecanoch (máj 1929), 235. zbor v Kežmarku (7. septembra 1929),¹⁵⁰ 270. zbor v Koterbachoch (dnes Rudňany, 30. októbra 1930),¹⁵¹ 274. zbor v Mníšku nad Hnilcom (15. februára 1931),¹⁵² 293. zbor v Gniazdoch (v súčasnosti Hniezdne, 21. februára 1932),¹⁵³ 306. zbor v Spišskej Belej (13. decembra 1932),¹⁵⁴ 323. zbor v Starej Vode (okres Gelnica, politicky obec patrila k Švedláru, založený na začiatku decembra 1933), 330. zbor vo Veľkom Folkmári (1. apríla 1934).¹⁵⁵ Približne v roku 1936 vznikli zbory na severe Spiša, a to 382. zbor v Spišskej Starej Vsi a 383. zbor v Starej Lubovni. Na sklonku existencie prvej ČSR založili 402. zbor v Tatranskej Lomnici (2. septembra 1937), 403. zbor v Kojšove (24. októbra 1937),¹⁵⁶ 404. zbor v Smolníckej

Hute (26. októbra 1937)¹⁵⁷ a 408. zbor vo Švedlári (21. novembra 1937).¹⁵⁸

Spišské zbory Slovenskej ligy patrili medzi najvýznamnejšie slovenské spolky v spišskej oblasti v medzivojnovom období. Zameriavali sa vo svojej činnosti na tie aktivity, ktoré mala v náplni Slovenská liga – podporovali spoločenský a kultúrny rozvoj Slovákov rôznymi formami, predovšetkým však podporovali zakladanie slovenských ľudových škôl v národnostne zmiešanom prostredí, na Spiši najmä v slovensko-nemeckom, dbali na správne používanie slovenského jazyka, organizovali oslavy výročí významných slovenských dejateľov, osobností československého štátu, usporadúvali osvetové prednášky a kurzy občianskej náuky, organizovali pravidelne Masarykov Deň československých menšín žijúcich v zahraničí a participovali na oslavách štátneho sviatku vzniku ČSR. Podporovali taktiež slovenské umelecké aktivity prostredníctvom rôznych kultúrnych podujatí, napríklad hrávali ochotnícke divadlo, podporovali slovenský folklór, organizovali výstavy výtvarných umelcov, organizovali kultúrne večierky.¹⁵⁹

Miestne odbory Matice slovenskej

Matičné hnutie malo na Spiši už v 19. storočí zázemie a tradíciu, v roku 1874 existovalo v Spišskej Novej Vsi jednatelstvo Matice slovenskej,

¹⁴³ *Za tú našu slovenčinu. 10 rokov*, s. 191. Porovnaj tiež ŠA-K, p-ASNV, OÚ-G, Evidencia spolkov VIII., inv. č. 30.

¹⁴⁴ *Slovenský Východ*, 20. marca 1928, roč. 10, č. 67, s. 3. Tiež *Za tú našu slovenčinu. 10 rokov*, s. 225. ŠA-K, p-ASNV, OÚ-G, Evidencia spolkov VIII., inv. č. 30.

¹⁴⁵ ŠA-K, p-ASNV, OÚ-G, Evidencia spolkov XVI., inv. č. 36, tiež Evidencia spolkov VIII., inv. č. 30. *Slovenská liga : Úradný časopis Slovenskej ligy na Slovensku*, roč. 5, august 1928, č. 8, s. 178. Stanovy tohto gelnického zboru schválilo oddelenie Ministerstva vnútra v Bratislave v júni 1928. V neskoršom období od konca tridsiatych rokov 20. storočia sa označoval pod číslom 178.

¹⁴⁶ Tento zbor v Henclovej však nevykonával takmer žiadnu činnosť.

¹⁴⁷ Jeho zakladateľom i prvým predsedom bol Robert Maletér. *Za tú našu slovenčinu. 10 rokov*, s. 240.

¹⁴⁸ *Slovenská liga : Časopis Slovenskej ligy na Slovensku*, roč. 7, január 1930, č. 1, s. 22.

¹⁴⁹ Bol jediným slovenským kultúrnym spolkom v Prakovciach, ostatné spolky boli len nemecké. Jeho stanovy schválil Krajský úrad v Bratislave 24. februára 1931.

¹⁵⁰ Príčinou neskorého vzniku kežmarského zboru neboli miestni početní a neprajní Nemci, ale neschopnosť miestnych Slovákov, ktorí v dôsledku vzájomných sporov a nejednotnosti nedokázali skôr založiť zbor Slovenskej ligy. Dátum založenia zboru podľa: *Za tú našu slovenčinu. 10 rokov*, s. 271.

¹⁵¹ Podľa Kalendára Slovenskej ligy bol založený už 10. decembra 1929. Pozri: *Kalendár Slovenskej ligy na rok 1941*, roč. 16, ed.: Imrich Kružliak. Bratislava 1941, s. 123.

¹⁵² Iný prameň uvádza, že bol založený už 1. februára 1931. Porovnaj *Slovenská liga : Časopis Slovenskej ligy na Slovensku*, roč. 10, január – február 1933, č. 1 – 2, s. 35.

¹⁵³ Život sborov Slovenskej ligy, in: *Za tú našu slovenčinu : Ďalších 5 rokov Slovenskej ligy*, s. 247.

¹⁵⁴ *Tamže*, s. 258 – 259. Pozri tiež ŠA-K, p-AP, OÚ-K, Evidencia spolkov VIII., inv. č. 9.

¹⁵⁵ Uvádza sa aj iný dátum vzniku – 8. apríl 1934. Porovnaj *Slovenská liga : Časopis Slovenskej ligy na Slovensku*, roč. 11, jún 1934, č. 6, s. 172.

¹⁵⁶ *Za tú našu slovenčinu : Ďalších 5 rokov*, s. 113 – 114.

¹⁵⁷ *Tamže*, s. 114.

¹⁵⁸ *Tamže*. Pozri tiež ŠA-K, p-ASNV, OÚ-G, Evidencia spolkov VIII., inv. č. 30. *Spišské hlasy*, 18.12.1937, roč. 4, č. 51, s. 3.

¹⁵⁹ Peter ZMÁTLO : *Dejiny Slovenskej ligy na Spiši*, s. 89 – 91.

v ktorom pracovalo 17 členov. Zásľuhu na rozvíjaní matičných myšlienok mal predovšetkým katolícky farár Štefan Mišík.¹⁶⁰ Po vzniku ČSR v roku 1918 nastalo tiež oživotvorení Matice slovenskej v Turčianskom Svätom Martine. Matičné myšlienky sa prostredníctvom jednotlivých miestnych odborov šírili od roku 1919 po celom Slovensku, Spiš nevynímajúc. Medzi najvýznamnejšie a najaktívnejšie miestne odbory Matice slovenskej (ďalej MO MS) v medzivojnovom období na Spiši patrili MO MS v Spišskej Novej Vsi. Bol úspešný aj preto, že jeho funkcionári sa vedeli obracať a orientovať nielen v kultúrnej, ale i hospodárskej oblasti. Pravidelné finančné príjmy mal totiž spišskonovoveský miestny odbor z kinolicencie.¹⁶¹ Bol založený 6. novembra 1920 s počtom 134 členov. V prvých mesiacoch činnosti nahrádzal dočasne aj Okresný osvetový zbor (OOZ), keď prevzal jeho náplň činnosti.¹⁶² Počet členov postupne rástol. V novembri 1921 mal 90 riadnych a 7 podporujúcich členov,¹⁶³ k 5. novembru 1922 to bolo 136 riadnych a 26 podporujúcich členov,¹⁶⁴ k 31. januáru 1924 už 179 riadnych a 17 podporujúcich členov.¹⁶⁵ Na konci roku 1928 mal spolu 161 členov a na konci roku 1929 ich bolo 179 (z toho 173 riadnych, 4 podporujúci, 2 zakladajúci).¹⁶⁶ V tridsiatych rokoch členská základňa ešte vzrástla, v roku 1935 mal odbor 232 členov,¹⁶⁷

k 11. novembru 1936 už 249 členov (v tomto počte boli zahrnutí aj kolektívni členovia, napríklad iné spolky a obce).¹⁶⁸

Predsedomi tohto miestneho odboru v rokoch 1920 – 1938 boli: Neitus Vollaý 1920 – 1922, Gustáv Bernáth 1922 – 1923, František Jozef Bajtoš 1923 – 1925, Ján Magáth 1925 – 1926,¹⁶⁹ František Jozef Bajtoš 1926 – 1930,¹⁷⁰ Koloman Zachar 1930 – 1932, Jozef Brandobur 1932, Rudolf Drahovský 1932 – 1934 a ThDr. Ján Briššák 1934 – 1938. Tajomníkmi boli: Václav Kuchynka 1920 – 1921, Václav Manda 1921 – 1923, František Špilar 1923 – 1924, Jozef Kuchár 1925 – 1926, Michal Knap 1926 – 1927, Jozef Kuchár 1927 – 1928, Peter Maxon 1928 – 1929, Dávid Körös 1929 – 1931, Jozef Kuchár 1931 – 1932, Mária Rástocká 1932 – 1934, Ján Kukura 1934 – 1935 a opäť Mária Rástocká 1935 – 1938.¹⁷¹

Cieľom tohto spolku bolo pomáhať Matici slovenskej v naplňaní jej hlavných úloh – aktívne pracovať v slovenskej ľudovýchove, prenikať medzi širšie vrstvy slovenského národa a sprístupňovať verejnosti výsledky vedy a umenia.¹⁷² Tento cieľ sa členom spolku podarilo splniť. Ich pôsobenie veľmi obohatilo kultúrno-spoločenský život medzivojnovnej Spišskej Novej Vsi rozsiahlou a rôznorodou činnosťou, a to organizovaním verejných prednášok, kurzov, akademií, národných

¹⁶⁰ Ján HORNÍK : Miestny odbor Matice slovenskej v Spišskej Novej Vsi v zrkadle dejín, in: *Pamätnica Miestneho odboru Matice slovenskej v Spišskej Novej Vsi 1920 – 1995*, ed.: Ján Horník. Spišská Nová Ves 1998, s. 11.

¹⁶¹ Väčšina MO MS mala finančné problémy, pretože až 75 % z príjmov z členských poplatkov museli odvádzať do ústredia, a preto boli odkázané na rôzne podpory, subvencie a dary. Pozri bližšie Michal FEDOR : *Poslanie a program Matice slovenskej na východnom Slovensku*. Martin 1966, s. 51.

¹⁶² ŠA-P, SA-L, SŽ-ZÚ, č. 2432/1920 prez. Legislatívu v súvislosti so vznikom OOZ a MOK sme už spomínali vyššie v úvodnej časti. Na Spiši boli zriadené 15. septembra 1920 OOZ v Levoči, v Spišskej Novej Vsi a v Kežmarku. Keďže však OOZ v Spišskej Novej Vsi po svojom vzniku nevyvíjal takmer žiadnu činnosť, nemal vyvinuté potrebné štruktúry a zrejme i nedostatok vhodných osobností, po vzniku MO MS v Spišskej Novej Vsi prevzal tento odbor hneď od začiatku svojej činnosti v novembri 1920 všetky právomoci od OOZ a nahradzoval *de facto* jeho činnosť a poslanie v prvých mesiacoch svojej existencie v rokoch 1920 a 1921.

¹⁶³ ŠA-K, p-ASNV, fond Miestny odbor Matice slovenskej v Spišskej Novej Vsi (ďalej MOMS-SNV), 1921, č. 77/21.

¹⁶⁴ *Tamže*, MOMS-SNV, 1922, č. 115/22.

¹⁶⁵ *Tamže*, MOMS-SNV, 1924, č. 12/24.

¹⁶⁶ *Tamže*, MOMS-SNV, 1930, č. 52/30.

¹⁶⁷ Michal FEDOR : *Matica slovenská a východné Slovensko*. Košice 1963, s. 105.

¹⁶⁸ ŠA-K, p-ASNV, MOMS-SNV, 1936, č. 46/36.

¹⁶⁹ Ján Magáth sa vzdal funkcie predsedu zo zdravotných dôvodov dňa 5. septembra 1926. Na jeho miesto nastúpil podpredseda F. J. Bajtoš. ŠA-K, p-ASNV, MOMS-SNV, 1926, č. 71/26.

¹⁷⁰ F. J. Bajtoš odstúpil z funkcie predsedu dňa 4. februára 1930 na zasadnutí výboru pre urážky v súvislosti so zmluvou na kinolicenciu uzavretou s Jánom Matulom. Predsedom sa stal Koloman Zachar. ŠA-K, p-ASNV, MOMS-SNV, 1930, č. 68/30.

¹⁷¹ *Pamätnica Miestneho odboru Matice slovenskej v Spišskej Novej Vsi 1920 – 1995*, s. 85. V Pamätnici je niekoľko nesprávnych údajov: rok 1922 – predsedom bol vtedy Gustáv Bernáth a nie P. Fábry, v rokoch 1925 – 1926 bol predsedom Ján Magáth a nie M. Madač, tajomníkom bol Jozef Kuchár a nie František Kuchár, podobne tajomník roku 1927. V rokoch 1930 – 1931 bol predsedom Koloman Zachar (nielen v roku 1931), v roku 1932 bol predsedom Jozef Brandobur a v priebehu roka ho vystriedal Rudolf Drahovský, keď J. Brandobur odišiel zo Spišskej Novej Vsi. Funkčné obdobie funkcionárov trvalo väčšinou od februára do februára nasledujúceho roku, t. j. medzi dvoma valnými zhromaždeniami, a nie ako je uvedené v Pamätnici podľa kalendárnych rokov.

¹⁷² Tomáš WINKLER : *Matica slovenská v rokoch 1919 – 1945*. Martin 1971, s. 303. Pozri tiež Peter ZMÁTLO : *Aktivity v rokoch 1920 – 1938*, in: *Pamätnica Miestneho odboru Matice slovenskej v Spišskej Novej Vsi 1920 – 1995*, s. 39.

slávností, osláv štátneho sviatku, osláv narodenín prezidenta T. G. Masaryka, smútočných Štefánikových tryzií, hudobných koncertov, besiedok a iných druhov podujatí, prostredníctvom ktorých sa výsledky kultúry, osvety, umenia a vedy sprístupňovali širokej verejnosti.

Už v prvom roku činnosti (od 6. novembra 1920 do 15. novembra 1921) usporiadali 57 osvetových prednášok v mestách a dedinách okresu Spišská Nová Ves (v tomto druhu činnosti úspešne nahrádzali OOOZ), a to na rôzne témy z histórie, národného hospodárstva, vlastivedy, literatúry, divadla, o osobnostiach prvej ČSR T. G. Masarykovi,



Obr. 13. Balet dievčat v rámci kultúrneho večierka v Redute v Spišskej Novej Vsi na konci 20. rokov, asi 1928 – 1929 (Originálna fotografia Ateliér Matz Spišská Nová Ves)

M. R. Štefánikovi atď. Priemerná návštevnosť na prednáškach bola 185 osôb. Pri príležitosti dôležitých pamätných udalostí zorganizovali kultúrne večierky, spomienky a akadémie, a to 8. novembra 1920 – výročie bitky na Bielej Hore, 16. decembra 1920 – druhé výročie obsadenia Spišskej Novej Vsi československým vojskom, 2. februára 1921 – oslava narodenín P. O. Hviezdoslava, 13. februára 1921 – deň vysviacky slovenských biskupov, 6. a 7. marca 1921 – narodeniny T. G. Masaryka, 5. mája 1921 – smútočná tryzna na počesť generála M. R. Štefánika. Zabezpečili aj cudzích prednášateľov – Karola Kálala v dňoch 19., 20. a 21. januára 1921, a inšpektora ovocinárstva Karola Sousedíka dňa 13. februára 1921. Od 2. československej horskej brigády získali prednášku na tému *VII. všesokolský slet*, ktorú predniesol s diapozitívmi Václav Kuchynka dňa 3. februára 1921. Usporiadali tiež ľudový kurz (náukobeh) pre pokročilých, kde sa vyučovali 4 hodiny týždenne slovenský jazyk, matematika

a občianska náuka. Kurz trval od 11. januára 1921 do 8. marca 1921 a zúčastnilo sa ho 49 ľudí. Ďalšie aktivity členov v prvom roku činnosti: pričínili sa o poslovenčenie nemeckého evanjelického gymnázia v Spišskej Novej Vsi, aktívne sa zúčastnili na sčítaní obyvateľstva v Spišskej Novej Vsi a aj na Spišskej Magure, aby „zlomili maďarskú agitáciu medzi nepovedomým slovenským ľudom“, pre sčítanie obyvateľstva vydal tento miestny odbor 15 000 letákov, ktoré boli rozosielené po celej Spišskej župe. Dňa 9. júla 1921 prevzal funkciu Československej jednoty. Členovia tiež udržiavali knižnicu v Spišskej Novej Vsi, ktorá po pripojení knižnice Štefánikovej besedy obsahovala 350 zväzkov kníh, a založili jednu putovnú knižnicu pre dediny v okolí Spišskej Novej Vsi. Mali aj príručnú knižnicu pre prednášateľov, ktorú daroval odboru Referát MŠANO z Bratislavy. Ten tiež predplatil odboru na pol roka 95 ks časopisu *Nedelné čítanie*, ktoré bolo rozposielané do okolitých obcí. Dňa 27. septembra 1921 udelil Úrad ministra ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska tomuto MO MS kinematografickú licenciu. Táto licencia mala veľký význam pre hospodárske povznesenie tohto odboru. Za prvý rok činnosti mal z nej príjem 8338 Kč, z tejto sumy venoval na nákup kníh a zošitov pre chudobných žiakov zo Spišskej Novej Vsi 2000 Kč a na telocvičné náradie pre TJ Sokol 300 Kč. Keďže MO MS v Spišskej Novej Vsi plnil v tomto období aj funkciu OOOZ, MŠANO mu udelilo na rok 1921 štátnu podporu vo výške 4000 Kč.¹⁷³

Aktívna činnosť MO MS v Spišskej Novej Vsi pokračovala aj v nasledujúcich rokoch. Príjmy z kinolicencie i štátna podpora umožňovali členom MO MS podporovať školy a chudobných žiakov. V druhom roku činnosti (od 5. novembra 1921 do 5. novembra 1922) venovali pre školy a ich žiakov, ale tiež na dobročinné a kultúrne ciele spolu 13 747 Kč.¹⁷⁴ Založili Hodžov fond, z ktorého potom podporovali chudobných, ale nadaných žiakov zo Spišskej Novej Vsi. V druhom roku pokračovala prednášková činnosť na vidieku (spolu 46 osvetových prednášok s priemernou účasťou 195 osôb). Pri MO MS vznikol 3. novembra 1922 Divadelný krúžok, ktorý mal prvé vystúpenie dňa 26. novembra 1922.¹⁷⁵

Členovia MO MS umožnili tak občanom Spišskej Novej Vsi lepšie poznať slovenský sociálny a kultúrny život v minulosti i súčasnosti tým, že rozširovali medzi ľudí produkty slovenskej

¹⁷³ ŠA-K, p-ASNV, MOMS-SNV, 1921, č. 77/21.

¹⁷⁴ Napríklad pre hladujúcich v Rusku usporiadali filmové predstavenie a zisk z neho vo výške 684 Kč poslali do Ruska.

¹⁷⁵ ŠA-K, p-ASNV, MOMS-SNV, 1922, č. 115/22.

literatúry, vedy a umenia, zbierali dokumenty ľudovej tvorby, usporadúvali rôzne jazykové kurzy, najmä slovenského jazyka, a v roku 1924 dali postaviť pamätnú tabuľu Štefanovi Mišíkovi v Hnilci.¹⁷⁶ Spišskonovoveský odbor si zriadil v medzivojnovom období tiež stálu knižnicu, čítareň, mal tri putovné knižnice (jednou z nich bola aj Škultétyho putovná knižnica, ktorú založili pri príležitosti 80. narodenín Jozefa Škultétyho dňa 25. novembra 1933, v roku 1936 už obsahovala 93 zväzkov kníh).¹⁷⁷ Jeho členovia rozširovali medzi ľuďmi slovenské noviny, časopisy a knihy. Čoskoro po vzniku odboru v roku 1920 bola vytvorená v jeho rámci literárna sekcia, potom tiež osvetová, prednášková a hudobná sekcia. V tridsiatych rokoch existovala finančná, právna, literárna a divadelná sekcia. V literárnej sekcii pracovali J. Oberuč, M. Čollák, J. Mikolaj, L. Hanulová, J. Kuchár, L. Hanus, v divadelnej J. Náčin, J. Středa, M. Hurdáľková, P. Holec, M. Rástocká, A. Mojšová a J. Vrtík.¹⁷⁸ Do všetkých dedín okresu Spišská Nová Ves posielali členovia MO MS zdarma časopis *Nedeľné čítanie* v počte 100 exemplárov a časopisy *Slovenský ľud* a *Nový človek*.¹⁷⁹ Zakladali občianske a školské knižnice, starali sa o rozvoj bábkového divadla a poslovenčovanie škôl (napríklad spišskonovoveského nemeckého evanjelického gymnázia). Organizovali už spomínané prednášky z národných dejín, literatúry a slovenského jazyka. Známe boli pravidelné podujatia pod názvom *Týždeň slovenskej knihy*. Roku 1924 sa pričínili o vznik Peveckého združenia slovenských učiteľov a roku 1932 divadelného súboru Hviezdoslav.¹⁸⁰ V roku 1924 začali stavať vlastnú matičnú budovu s kinom.¹⁸¹ Po Štefánikovej besede prevzali myšlienku postaviť pomník generálovi M. R. Štefánikovi. Na tento účel zorganizoval odbor pohľadnicovú akciu, ktorá priniesla prvé finančné príspevky na stavbu Štefánikovho pomníka. Pomník bol odhalený dňa 5. júla 1929 o 11.00 hod.¹⁸² v rámci programu Podtatranskej výstavy.

V tridsiatych rokoch 20. storočia sa činnosť MO MS v Spišskej Novej Vsi sústreďovala do týchto oblastí: podpora chudobných žiakov v Spišskej Novej Vsi a na vidieku, usporadúvanie ochotníckych divadelných predstavení (od decembra 1932 vykonával túto činnosť divadelný spolok Hviezdoslav), usporadúvanie jazykových kurzov, usporadúvanie filmových predstavení v kine *Tatry* pre verejnosť zdarma, osvetové prednášky v Spišskej Novej Vsi a na vidieku a vyhlasovanie a organizovanie literárnych súťaží.¹⁸³

MO MS v Spišskej Novej Vsi bol jediným na Spiši, ktorý zbieral národopisný materiál. V roku 1933 začali jeho členovia organizovať zbierku povestí zo Spiša, ktoré chceli vydať knižne s ilustráciami maliara Jozefa Hanulu. V apríli 1937 vypísali súťaž na monografické spracovanie zvykov a obyčají slovenského ľudu v ktorejkoľvek dedine na Spiši. Prislúbená odmena bola vo výške 1000 Kč.¹⁸⁴ Prišli len dva rukopisy, no odmenili len jeden, a to prácu Martina Števéčka (písal pod pseudonymom Maroš Madačov) s názvom *Slovenský raj*, ktorú odmenili sumou 500 Kč. Autor v nej opísal celoročný život v obci Letanovce.¹⁸⁵

Tento spolok, ako už bolo naznačené, sa veľmi obetavo staral aj o školy na Spiši. Opatroval Hodžovu základinu (Hodžov fond) a z jej úrokov podporoval študentov Československého štátneho učiteľského ústavu v Spišskej Novej Vsi. Umožnil otvoriť školu v Delave, v roku 1933 prevzal na seba jej vecný náklad. Čistý zisk z divadelných predstavení venoval na rozvoj žiackych knižníc. V niektorých prípadoch podpory študentom a školám predstavovali celkom slušnú sumu. V roku 1934 poskytol MO MS v Spišskej Novej Vsi na podporu chudobným študentom a na nákup školských potrieb spolu 6000 Kč. Školy v Spišskej Novej Vsi dostali tieto sumy: štátne gymnázium 600 Kč, učiteľský ústav 500 Kč, meštianska škola 600 Kč, rodinná škola 300 Kč, štátna ľudová škola 700 Kč, rímskokatolícka ľudová škola 700 Kč a rímskokatolícka meštianska škola

¹⁷⁶ Michal FEDOR : *Matica slovenská a východné Slovensko*, s. 105. *Podtatranská Slovač*, 30. mája 1924, roč. 2, č. 23, s. 2. Pamätnú tabuľu Š. Mišíkovi poškodili viackrát vandali. Slávnosť pri príležitosti odhalenia obnovenej pamätnej tabule sa konala v Hnilci 25. júna 1933. ŠA-K, p-ASNV, MOMS-SNV, 1933, č. 4/33, č. 20/33.

¹⁷⁷ ŠA-K, p-ASNV, MOMS-SNV, 1934, č. 228/34, MOMS-SNV, 1936, č. 221/36.

¹⁷⁸ ŠA-K, p-ASNV, MOMS-SNV, 1934, č. 62/34, MOMS-SNV, 1935, č. 24/35, č. 27/35.

¹⁷⁹ Michal FEDOR : *Matica slovenská a východné Slovensko*, s. 105 a ŠA-K, p-ASNV, MOMS-SNV, 1923, č. 15/23.

¹⁸⁰ *Pamätnica Miestneho odboru Matice slovenskej v Spišskej Novej Vsi 1920 – 1995*, s. 12. Pozri tiež Michal FEDOR : *Poslanie a program Matice slovenskej na východnom Slovensku*, s. 189 a ŠA-K, p-ASNV, OÚ SNV, Kataster spolkov VIII., inv. č. 75.

¹⁸¹ Michal FEDOR : *Matica slovenská a východné Slovensko*, s. 105.

¹⁸² *Pamätnica Miestneho odboru Matice slovenskej v Spišskej Novej Vsi 1920 – 1995*, s. 13 – 14.

¹⁸³ ŠA-K, p-ASNV, MOMS-SNV, 1933, č. 36/33.

¹⁸⁴ *Slovensko*, máj – jún 1936 – 1937, s. 192. Tiež Michal FEDOR : *Poslanie a program Matice slovenskej na východnom Slovensku*, s. 125.

¹⁸⁵ Túto prácu po doplnení a prepracovaní vydal MO MS v Spišskej Novej Vsi roku 1941 na 318 stranách. Bližšie Michal FEDOR : *Poslanie a program Matice slovenskej na východnom Slovensku*, s. 125.



Obr. 14. Účastníci včelárskeho kurzu v Spišskej Novej Vsi, fotografia z 9. júla 1929

250 Kč. Finančnú podporu dostali i ľudové školy mimo Spišskej Novej Vsi: v Hnilčíku 300 Kč, v Roztokoch 300 Kč, v Hute 300 Kč, v Hnilci 300 Kč a vo Veľkom Hnilci tiež 300 Kč. Udeľovali sa aj individuálne podpory. Študent Štefan Korko z Lieskovian dostal podporu vo výške 300 Kč.¹⁸⁶

Vo svojej činnosti v období prvej ČSR sa nevyhli funkcionári MO MS v Spišskej Novej Vsi ani národnostným rozporom. Prvý takýto rozpor vznikol v marci 1922, keď bol za predsedu zvolený Gustáv Bernáth. Proti jeho osobe i proti Bacsányimu a Haitšovi protestovali učitelia Štátnej meštianskej školy v Spišskej Novej Vsi na čele s riaditeľom Jozefom Engelmantom a odmietali sa zúčastňovať na práci MO MS, pokiaľ v ňom boli uvedení traja páni. Menovaní boli zo strany učiteľov meštianskej školy obvinení, že stále udržiavali styky s maďarským kasínom.¹⁸⁷ Druhý rozpor vznikol v máji 1932 v súvislosti so známou aférou ohľadom schválenia nových pravidiel

slovenského pravopisu. Česi z výboru MO MS v Spišskej Novej Vsi sa obrátili listom na ostatných členov výboru – Slovákov, v ktorom sa postavili na obranu Čechov, ktorí pracovali v jazykovom odbore Matice slovenskej v Martine a ktorí pripravili nové pravidlá slovenského pravopisu, ako boli Václav Vážný, František Pastrnek, Miloš Weingart, Václav Úlehla. Ohradili sa tiež proti článku v novinách *Slovák* z 20. mája 1932 pod názvom *Dozvuky 12. mája a Matica slovenská*, v ktorom boli títo českí jazykovedci napadnutí a obvinení z počesťovania slovenčiny. Pod textom listu boli podpísaní títo Česi – členovia MO MS v Spišskej Novej Vsi: Václav Šlosar, Ferdinand Kozmík, František Špilár, Bohuslav Souhrada, Mária Hurdáľková, Jozef Středa, MUDr. Václav Marsa, Ing. Krčmář a ďalší štyria, ktorí sa podpísali nečitateľne.¹⁸⁸

Postupne boli v dvadsiatych rokoch 20. storočia zakladané MO MS aj v ďalších mestách Spiša. MO MS v Levoči bol založený 17. júna 1921.¹⁸⁹

¹⁸⁶ Tamže. Pozri aj Michal FEDOR : *Poslanie a program Matice slovenskej na východnom Slovensku*, s. 195.

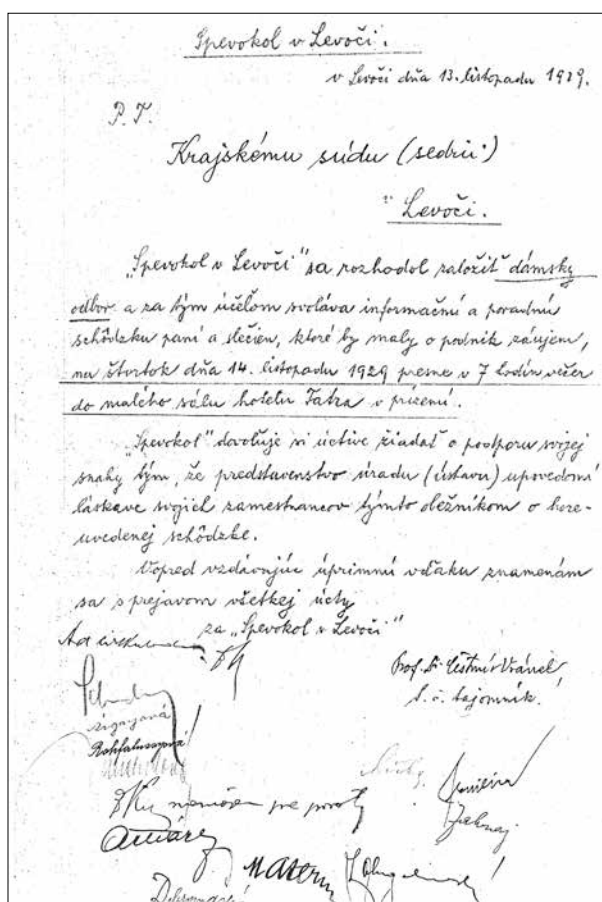
¹⁸⁷ Riaditeľ meštianskej školy J. Engelmant napísal dňa 22. marca 1922 predsedovi kultúrneho odboru MO MS v Spišskej Novej Vsi list, v ktorom okrem iného uviedol: „Správa školy má česť oznámiť, že učiteľský zbor na svojom zasadnutí dňa 20.1.1922 ustálil sa na tom, že sa žiadny člen zboru nezúčastní schôdzok Matice, kým bude predsedom menovaného spolku (MO MS v Sp. Novej Vsi – pozn. autor) Gustav Bernáth. Dôvody toho uznesenia sú dvojaké: jednanie menovaného predsedu v záležitostiach maďarského kasína a prípadne Bacsanyiho a Haitšcha.“ ŠA-K, p-ASNV, MOMS-SNV, 1922, č. 29/22.

¹⁸⁸ V liste sa spišskonovoveskí českí maticári okrem iného pýtali, či výbor MO MS v Spišskej Novej Vsi je tiež ochotný, ako to učinili iné odbory, zastať sa rázne nepolitického a vedeckého poslania Matice slovenskej, zastať sa svojich českých členov a „osvedčiť sa tak mužne proti špineniu Slováka“. ŠA-K, p-ASNV, MOMS-SNV, 1932, č. 20/32.

¹⁸⁹ Väčšina autorov sa prikláňa k tomuto dátumu založenia MO MS v Levoči. Pozri napríklad Michal FEDOR : *Matica slovenská a východné Slovensko*, s. 77 a J. Sulaček (Ivan CHALUPECKÝ a Jozef SULAČEK : *Dejiny Levoče*, vol. 2. Košice 1975, s. 242). Podľa katastra spolkov v okrese Levoča však tento MO mal schválené stanovky pod č. 8/1920 už dňa 5. februára 1920, takže bol založený už roku 1920. ŠA-P, SA-L, OÚ-L, Kataster spolkov VI. Podľa iného prameňa zakladanie MO MS v Levoči začalo roku 1921 v prítomnosti tajomníka Matice slovenskej Heřmanského, no skutočne bol tento miestny odbor založený až na VZ dňa 4. februára 1923. ŠA-P, SA-L, fond Miestny odbor Matice slovenskej v Levoči, (ďalej MOMS-L), 1923.

Náplň jeho činnosti bola podobná ako odboru v Spišskej Novej Vsi. K 14. júlu 1923 mal 166 členov (z toho 121 riadnych a 45 podporujúcich).¹⁹⁰ V tomto počte bolo aj 26 prevažne českých vojenských dôstojníkov z levočskej vojenskej posádky, ktorí sa prihlásili za členov levočského matičného odboru dňa 27. februára 1923.¹⁹¹ V októbri 1923 mal 164 členov, v júni 1924 125 riadnych a 51 prispievajúcich členov, vo februári 1927 iba 67 členov. Členská základňa vzrástla v tridsiatych rokoch, hoci už nedosiahla úroveň z roku 1923 – v roku 1931 mal 94 členov, v roku 1932 115 členov, v roku 1933 93 členov, v roku 1934 73 členov, v roku 1935 151 členov a k 31. decembru 1937 ich bolo 148.¹⁹²

Funkcionármi MO MS v Levoči boli prevažne predstavitelia miestnej inteligencie slovenskej a českej národnosti. V júli 1923 viedli tento odbor: predseda JUDr. Gejza Okályi (predseda súdu v Levoči), podpredseda Karol Marek (riaditeľ čs. reálneho gymnázia), tajomník Aladár Palečko (finančný komisár), pokladník Ján Wagner (úradník berného úradu), knihovník Koloman Murgáš (profesor čs. reálneho gymnázia). Členmi výboru boli uvedení funkcionári a Alexander Drobny (správca ľudovej školy), František Filustek (školský inšpektor), Jozef Chládek (riaditeľ banky), Jozef Krššák (rímskokatolícky farár), JUDr. Vojtech Ličko (sudca), Antonín Pulanich (major – vojenský dôstojník), Jozef Sedlický (obuvník), Alexander Švajčik (montér), Eduard Vávra (ministerský radca, finančný riaditeľ) a František Wolf (riaditeľ meštianskej školy).¹⁹³ Väčšia zmena funkcionárov sa udiala na valnom zhromaždení dňa 26. februára 1926, kedy sa stal predsedom Štefan Korchňák (učiteľ rímskokatolíckej ľudovej školy), podpredsedom Ignác Lihosith (profesor náboženstva na čs. reálnom gymnázium) a tajomníkom Ján Bendžala (úradník štátneho zastupiteľstva).¹⁹⁴ Členovia levočského odboru si postupne budovali knižnicu a od 4. februára 1923



Obr. 15. Oznámenie o založení dámskeho spevokolu a zvolaní porady záujemkyň o členstvo v tomto odbore na 14. novembra 1929

plnil MO MS v Levoči tiež funkciu Ooz. Činnosť odboru ochabla v priebehu roku 1927, ako sa to konštatovalo na výborovej schôdzi dňa 16. septembra 1927.¹⁹⁵ Sľubná činnosť v prvých rokoch (približne 12 prednášok, 4 akadémie a niekoľko divadelných predstavení ročne) sa zúžila iba na jeden večierok v roku 1936.¹⁹⁶ Spolok získaval finančné prostriedky z členských poplatkov a prostredníctvom rôznych aktivít, napríklad usporadúvaním národných slávností a štátnych

¹⁹⁰ ŠA-P, SA-L, MOMS-L, 1923.

¹⁹¹ Z prihlásených mali najvyššie vojenské hodnosti títo vojaci – dôstojníci: plk. Bedřich Křížek, mjr. Emil Kottek, mjr. Antonín Pulanich, škpt. Otakar Anděl, škpt. Karel Mareš, škpt. Ervín Maršák a škpt. Jaroslav Nový. Zo zvyšných 19 dôstojníkov boli 7 kapitáni, 11 nadporučíci a jeden poručík. Mená a priezviská zvyšných dôstojníkov: ŠA-P, SA-L, MOMS-L, 1925.

¹⁹² ŠA-P, SA-L, MOMS-L, Kniha zápisníc z valných zhromaždení a výborových schôdzí MO MS v Levoči v rokoch 1923 – 1937.

¹⁹³ ŠA-P, SA-L, MOMS-L, 1923.

¹⁹⁴ ŠA-P, SA-L, MOMS-L, Kniha zápisníc z valných zhromaždení a výborových schôdzí MO MS v Levoči v rokoch 1923 – 1937. Tiež ŠA-P, SA-L, MOMS-L, 1926, č. 11/26.

¹⁹⁵ Na tejto septembrovej schôdzi členovia výboru MO MS v Levoči navrhovali, aby: „členovia miestneho odboru Matice slovenskej spoločne s inými spolkami, ako je Masarykova letecká liga, Živena, Sokol atď. zahráli nejaký divadelný kus alebo usporiadali priateľský večierok, aby sa žilo viac bratsky, priateľsky, to nám chýba. Nejedná sa nám o peniaze a zisk, ale o priateľské súžitie.“ ŠA-P, SA-L, MOMS-L, Kniha zápisníc...

¹⁹⁶ Michal FEDOR: *Matica slovenská a východné Slovensko*, s. 77.

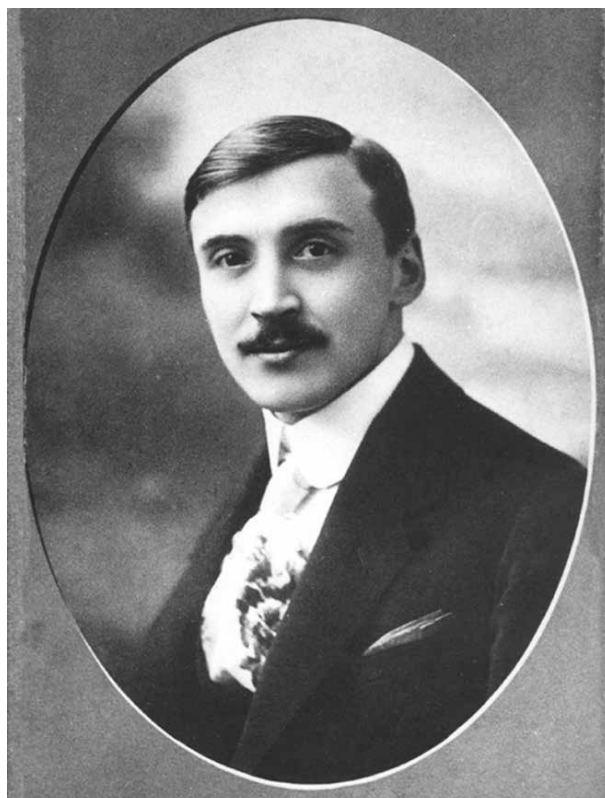
sviatkov, odborných osvetových prednášok, jazykových a náučných kurzov, koncertov, divadelných predstavení a činnosťou spevokolu.

Na valnom zhromaždení 15. marca 1929 boli zvolení títo funkcionári: predseda Jozef Dobrovodský, podpredseda Ignác Lihosith, tajomník Neitus Klein, pokladník Karol Kraus, správca ľudovovýchovného odboru Alexander Drobný.¹⁹⁷ Funkcionármi levočského odboru v tridsiatych rokoch 20. storočia boli: predsedovia Alexander Drobný, Imrich Václav, Ján Stolina a Karol Andel; podpredsedovia Štefan Korchňák, Ján Harmata, Miroslava Dobromyslová a Alexander Drobný; tajomníci Neitus Klein, Martin Gregor, Jozef Šefčík, Rudolf Lipták a Kornel Buchanec.¹⁹⁸

Levočský MO MS patril medzi významné spolky v historickej Levoči v medzivojnovom období. Prispel k rozvoju kultúrnych a spoločenských aktivít miestnych Slovákov i Čechov, podporoval československú štátnosť, niektorí slovenskí činovníci „národnejšie“ orientovaní podporovali i autonomistické snahy Slovenskej ľudovej strany.

V hospodárení oboch MO MS v Spišskej Novej Vsi a v Levoči by sme mohli nájsť podobné skutočnosti. Oba odbory museli 75 % členského odvádzat Ústrediu Matice slovenskej do Martina a ostatných 25 % nestačilo na pokrytie mnohých nákladov spojených s činnosťou, najmä pri organizovaní prednášok, akadémií a kurzov.¹⁹⁹ Finančný prínos z divadelných predstavení bol spravidla minimálny. MO MS boli odkázané na rôzne podpory, subvencie, dary i iné finančné podpory, podobne, ako to bolo u iných spolkov. Na podujatia, na ktorých MO MS zastupovali osvetové zbory, dostávali štátne subvencie. V iných prípadoch museli hľadať iné zdroje príjmov. V tomto smere si najúspešnejšie počínal MO MS zo Spišskej Novej Vsi, ktorý mal, ako už bolo uvedené, značné finančné príjmy z kinolicencie.

V ďalších významnejších spišských mestách vznikli postupne MO MS v Gelnici, Poprade a až v tridsiatych rokoch v Kežmarku. Vo všetkých týchto mestách žila početnejšia nemecká menšina, takže „konkurenčná“ Matica slovenská so svojimi miestnymi odbormi tu mala pre Slovákov svoje opodstatnenie. MO MS v Gelnici bol



Obr. 16. Paul Csaplovics v mladších rokoch: v období medzivojnovovej ČSR vlastnil fotoateliér na Starom trhu č. 24 v Kežmarku (Originálna fotografia Emil Moravetz, Kežmarok)

založený 16. februára 1920, kedy mal 65 členov, v roku 1936 ich bolo iba 43. Stanovy tohto odboru schválil Župný úrad v Košiciach až 22. decembra 1923.²⁰⁰ V auguste 1923 usporiadali jeho členovia veľkú národnú slávnosť. V roku 1927 dostal tento spolok kinolicenciu.²⁰¹ Predsedami v tridsiatych rokoch boli Jozef Krajčír, Ján Ferjanček a Tibor Dlugolinský. Ako podpredsedovia sa uvádzajú Jozef Pačay, Tibor Dlugolinský a Rudolf Znak. Tajomníkmi boli Ján Krupár, Michal Hlaváč, Michal Šoltýs a opäť Ján Krupár.²⁰² V roku 1937 činovníkmi tohto gelnického MO MS boli: čestný predseda Dr. Ján Čech (okresný náčelník), predseda Ján Ferjanček, zástupca predsedu Tibor Dlugolinský, tajomník Michal Šoltýs, pokladník Jozef Pačay.²⁰³

MO MS v Poprade vznikol 27. novembra 1927. Jeho prvým predsedom sa stal rímskokatolícky kňaz Štefan Mnoheľ, vo výbore pracovali Dr. J. Teplický, A. Jesenský, R. Budovič,

¹⁹⁷ ŠA-P, SA-L, MOMS-L, Kniha zápisníc z valných zhromaždení a výborových schôdzí MO MS v Levoči v rokoch 1923 – 1937.

¹⁹⁸ ŠA-P, SA-L, OÚ-L, Kataster spolkov VI., inv. č. 36.

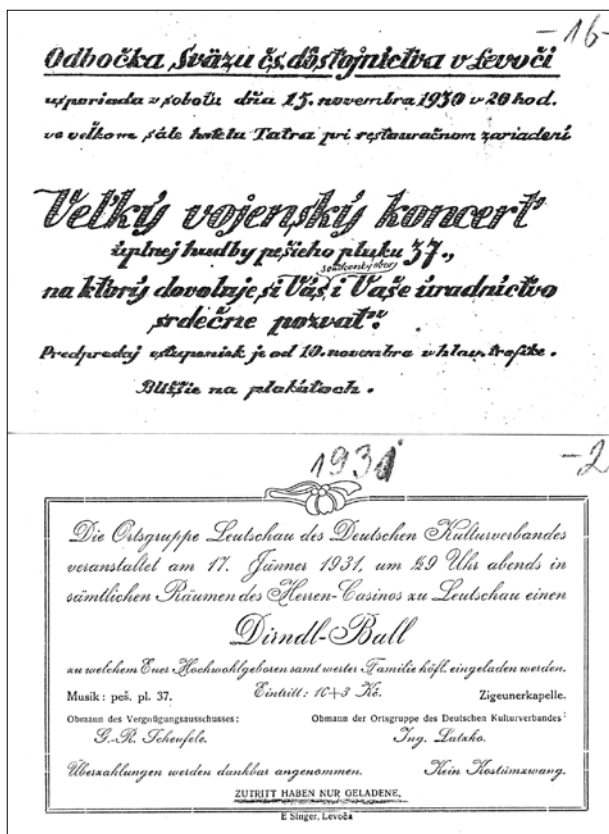
¹⁹⁹ Michal FEDOR: *Poslanie a program Matice slovenskej na východnom Slovensku*, s. 51.

²⁰⁰ Pod číslom 65631/23. ŠA-K, p-ASNV, OÚ-G, Kataster spolkov VI., inv. č. 29.

²⁰¹ Michal FEDOR: *Matica slovenská a východné Slovensko*, s. 51.

²⁰² ŠA-K, p-ASNV, OÚ-G, Kataster spolkov VI., inv. č. 29.

²⁰³ *Spišské hlasy*, 27. februára 1937, roč. 4, č. 9, s. 5.



Obr. 17. Horný oznam: týka sa pobočky Zväzu čs. dôstojníkov v Levoči o usporiadaní koncertu vojenskej hudby pešieho pluku č. 37 dňa 15. novembra 1930 v hoteli Tatra v Levoči
 Dolný oznam: pobočka Deutscher Kulturverband v Levoči usporiadala 17. januára 1931 v pánskom Kasíne v Levoči Dirndl-Ball (Dievčenský bál), na ktorom hrala tiež vojenská hudba pešieho pluku č. 37 z Levoče

MUDr. O. Miffek, A. Pessek. Členmi tohto miestneho odboru boli aj mnohí Česi, napríklad J. Holub, R. Vosyka, F. Rejchert.²⁰⁴ V roku 1935 mal 143, no o rok neskôr už len 75 členov.²⁰⁵ Mal rovnaké ciele ako ostatné MO MS. V tridsiatych rokoch 20. storočia boli funkcionármi tohto odboru Štefan Mnoheľ ako predseda, podpredsedom bol Ondrej Pecník a tajomníkom Rudolf Jesenský.²⁰⁶ Po vzniku MO MS v Poprade sa v nasledujúcom

roku 1928 prihlásili k riadnemu členstvu v Matici slovenskej ako kolektívni členovia niektoré mestá a obce, kde ešte neexistovali miestne odbory, a to Kežmarok, Spišská Belá, Gánovce, Lendak, Matejovce, Malý Slavkov, Veľký Slavkov, Spišská Sobota, Stráže, Toporec, Tvarožná, Veľká, Vernár, Krížová Ves, Slovenská Ves, Výborná, Vrbov, Ždiar. V roku 1929 to bola Veľká Franková, Malá Franková, Spišská Stará Ves, Spišské Hanušovce, Hágy, Reľov, Jezerské, Matiašovce, Spišská Teplica, Vydrník a v roku 1930 Nižná Šuňava, Vyšná Šuňava a Lučivná. Do Matice slovenskej vstupovali aj jednotlivci z obcí, kde neexistovali miestne odbory, napríklad Jozef Argay z Nižnej Šuňavy, Jozef Stankovič z Vyšnej Šuňavy, Michal Neupauer zo Spišskej Belej.²⁰⁷

MO MS v Kežmarku bol založený pomerne neskoro, až 28. februára 1934.²⁰⁸ Jeho stanovky schválil Krajský úrad v Bratislave 13. júna 1934.²⁰⁹ Prvé predsedníctvo kežmarského matičného odboru tvorili: predseda Ondrej Devečka, podpredseda Anton Červeň, tajomníci MVDr. Roman Fraštia a Janošik, pokladník Ing. J. Illenčík.²¹⁰ Od vzniku počet členov stúpala z 24 v roku 1934 na 76 v roku 1936.²¹¹ Činnosť kežmarského MO MS však nebola taká mnohostranná ako iných MO MS na strednom Spiši, pretože v Kežmarku mali silné pozície kultúrne spolky miestnych Nemcov, a preto boli slovenské či české spolky trochu v úzadí. Napríklad v roku 1936 usporiadali členovia MO MS v Kežmarku len jednu slávnosť a jednu prednášku.²¹² Predsedom kežmarského odboru v tridsiatych rokoch bol Ondrej Devečka a podpredsedom Anton Červeň.²¹³

Z ďalších miestnych odborov môžeme uviesť MO MS v Krompachoch a Margecanoch. Ten prvý bol založený dňa 7. februára 1922 v mestskom dome v Krompachoch, no M. Fedor uvádza dátum založenia 27. mája 1923²¹⁴ s počtom 72 členov, v roku 1934 mal len 36 členov. Patril medzi aktívne MO MS. Mal vlastnú stálu i putovnú knižnicu. Jeho členovia usporadúvali pravidelne

²⁰⁴ Ivan CHALUPECKÝ et al. : *Dejiny Popradu*. Košice 1998, s. 296.

²⁰⁵ Michal FEDOR : *Matica slovenská a východné Slovensko*, s. 83. Stanovky tohto spolku schválil Krajský úrad v Bratislave dňa 24. januára 1931 pod číslom 166889/30. K zmene stanov došlo 3. decembra 1931 pod číslom 186744/31 a ŠA-P, p-AP, OÚ-P, Kataster spolkov VIII., inv. č. 50.

²⁰⁶ ŠA-P, p-AP, OÚ-P, Kataster spolkov VIII., inv. č. 50.

²⁰⁷ Peter ŠVORC : *Matka rodu verných*, in: *Ozveny histórie : Vlastivedná príloha Podtatranských novín*, roč. 16, 1990, č. 1, s. 1 – 2.

²⁰⁸ Michal FEDOR : *Matica slovenská a východné Slovensko*, s. 55. *Podtatranský kraj*, 7. marca 1934, roč. 1, č. 6, s. 4.

²⁰⁹ ŠA-P, p-AP, OÚ-K, Kataster spolkov VIII., inv. č. 9.

²¹⁰ *Podtatranský kraj*, 7. marca 1934, roč. 1, č. 6, s. 4.

²¹¹ Michal FEDOR : *Matica slovenská a východné Slovensko*, s. 55.

²¹² *Tamže*.

²¹³ ŠA-P, p-AP, OÚ-K, Kataster spolkov VIII., inv. č. 9.

²¹⁴ ŠA-P, SA-L, SŽ-ZÚ, č. 3215/1922 adm. ŠA-K, p-ASNV, OÚ-SNV, Kataster spolkov VI., inv. č. 73. Porovnaj Michal FEDOR : *Matica slovenská a východné Slovensko*, s. 76.

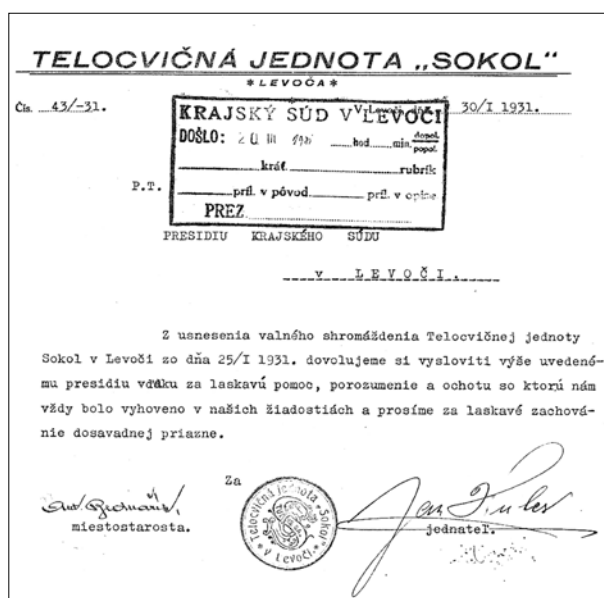
prednášky, kultúrne večierky, slávnosti a hrali ochotnícke divadlo, a to nielen v Krompachoch, ale i v okolí.²¹⁵ Funkcionármi v tridsiatych rokoch boli: predseda Štefan Kálnassy, podpredseda Róbert Martinides a tajomníkmi Pavol Pavel (od 14. júna 1932) a Vojtech Bandžuch (od 2. mája 1936).²¹⁶

Činnosť MO MS v Margecanoch bola v medzivojnovom období prerušená. Tento odbor vznikol 7. novembra 1926 s počtom 49 členov. Počet členov postupne klesal a spolok postupne zanikol. Jeho činnosť bola obnovená 20. októbra 1933, no v roku 1934 mal len dvoch členov.²¹⁷

V medzivojnovom období prvej ČSR boli registrované na Spiši ešte MO MS v Spišských Vlachoch,²¹⁸ v Spišských Tomášovciach²¹⁹ a v Žakarovciach, kde bol predsedom Eugen Andraško a jednatelom Štefan Turek.²²⁰ Ostatné MO MS vznikali v období pomníkovského Česko-Slovenska (v Starej Lubovni, v Starom Smokovci a v Spišskom Podhradí) a počas vojnovj Slovenskej republiky.²²¹

V roku 1936, a to od 15. júna do 15. septembra, organizovala Matica slovenská v Turčianskom Svätom Martine pri príležitosti 60. výročia zatvorenia Matice slovenskej prostredníctvom miestnych odborov na Slovensku takzvané Matičné dni. Cieľom tohto podujatia bolo propagovať matičnú myšlienku na Slovensku a usporiadať prvú zbierku pre Maticu slovenskú. Do organizácie tohto kultúrneho podujatia sa zapojili aj MO MS na Spiši. V okresných sídlach vznikli okresné prípravné výbory pre Matičné dni, v obciach boli založené miestne prípravné komisie.²²²

MO MS na Spiši patrili medzi významné kultúrne spolky tamjších Slovákov, po oživotvorení Matice slovenskej mohli nadväzovať na bohatú históriu a v sledovanom medzivojnovom období boli prínosom v šírení kultúrnej osvety (najmä v prvých poprevratových rokoch), keď zakladali spolu so Slovenskými besedami ľudové knižnice a usporadúvali náučné kurzy. Niektoré MO MS nahrádzali dočasne v poprevratových rokoch aj OÖZ. Rôznymi formami sa snažili šíriť kultúru



Obr. 18. Ďakovný list Telovýchovnej jednoty Sokol v Levoči Prezidiu Krajského súdu v Levoči za doterajšiu finančnú podporu a pomoc zo dňa 30. januára 1931

a osvetu medzi miestnymi Slovákami i Čechmi, najmä usporadúvaním osvetových náučných prednášok, organizovaním kultúrnych podujatí (akadémií, slávností) a pestovaním ochotníckeho divadla.

Miestne odbory Matice slovenskej a miestne zbory Slovenskej ligy patrili medzi najvýznamnejšie spolky Slovákov na Spiši, ktoré najaktívnejšie bránili ich národné záujmy. Práve preto sa možno najčastejšie (vzhľadom na svoje národné a vlastenecké zameranie, aj na heterogénnosť Spiša z hľadiska národnostného a silné zastúpenie nemeckej menšiny) dostávali do konfliktov s miestnymi spolkami Nemcov či Maďarov. Napriek tomu považujeme spolunažívanie národností na Spiši v sledovanom medzivojnovom období za takmer bezproblémové, pretože tieto konflikty sa odohrávali väčšinou len vo verbálnej podobe na stránkach miestnej regionálnej tlače.²²³ Tieto „verbálne“ konflikty sa stupňovali po roku 1933, kedy sa v Nemecku dostali k moci nacisti. Uvedieme príklad z júna 1934. Miestni Maďari

²¹⁵ Michal FEDOR : *Matica slovenská a východné Slovensko*, s. 76.

²¹⁶ ŠA-K, p-ASNV, OÚ-G, Kataster spolkov VI., inv. č. 29.

²¹⁷ Michal FEDOR : *Matica slovenská a východné Slovensko*, s. 80.

²¹⁸ Vznikol 19. októbra 1933. Podľa ŠA-K, p-ASNV, OÚ-SNV, Kataster spolkov VI., inv. č. 73.

²¹⁹ Vznikol roku 1923. Pozri Michal FEDOR : *Matica slovenská a východné Slovensko*, s. 199 – 205.

²²⁰ V Žakarovciach vznikol MO MS 19. apríla 1927. ŠA-K, p-ASNV, OÚ-G, Kataster spolkov VI., inv. č. 29.

²²¹ Michal FEDOR : *Matica slovenská a východné Slovensko*, s. 199 – 205.

²²² Predsedom Okresného prípravného výboru pre Matičné dni v okrese Spišská Nová Ves bol školský inšpektor Jozef Průša, tajomníkom bol správca štátnej ľudovej školy Jozef Mikolaj. ŠA-K, p-ASNV, OÚ-SNV, č. 313/1936 adm.

²²³ K fyzickým napadnutiam či konfliktom z oboch národnostných strán dochádzalo v tomto období len v minimálnej miere, aj to väčšinou bol na príčine alkohol, ktorý dodával väčšiu guráž do drobných bitiek či šarvátok.

a Nemci v Spišskej Novej Vsi chceli usporiadať hneď v týždni po jubilejnom desiatom kongrese a manifestácii Slovenskej ligy svoje divadelné predstavenie s demonštračnými úmyslami. Okresný úrad toto divadelné predstavenie nepovolil, načo miestne noviny Maďarov (*Szepesi Híradó* zo 16. júna 1934) a Nemcov (*Karpathen-Post* z 1. júla 1934) ostro napadli slovenské spolky – Slovenskú ligu (nazvali ju „spoločenstvom štváčov“) a Maticu slovenskú („má nemravný cieľ a uráža záujmy štátu“). MO MS v Spišskej Novej Vsi sa ohradil proti tomuto napádaniu na zasadnutí svojho výboru 28. júna 1934. Hodnotil ho ako provokatívny čin maďarskej menšiny v Spišskej Novej Vsi, ktorý rezolútne odmietol a považoval ho za nepriateľský útok proti celonárodnému kultúrnemu slovenskému spolku.²²⁴

Uvedené kultúrne spolky Slovákov, či už to bol MO MS alebo MZ SL v Spišskej Novej Vsi, zaostávali za nemeckými kultúrnymi spolkami v členskej základni. V roku 1933 sa počet členov oboch spišskonovoveských slovenských spolkov pohyboval do 300, no počet členov najvýznamnejšieho nemeckého kultúrneho spolku Die Ortsgruppe des Deutschen Kulturverbandes (Miestna skupina Nemeckého kultúrneho zväzu) v Spišskej Novej Vsi, ktorý mal päť pobočiek, predstavoval v roku 1933 až 1094 registrovaných členov.²²⁵ Slováci a Česi mali totiž viac druhov kultúrnych spolkov, čím sa členská základňa rozdelila do viacerých spolkov, kým väčšina Nemcov sústredila svoje kultúrne aktivity prevažne len v pobočkách Deutscher Kulturverband (Nemeckého kultúrneho zväzu).

Slovenský spolok – Ústredie Organizácie magurských Slovákov

Oblasť Zamaguria na severnom Spiši patrila v sociálnej oblasti medzi najzaostalejšie na Slovensku. Napriek chudobe a ťažkému sociálnemu údelu nechýbalo miestnym ľuďom, Slovákom, ich národné povedomie, ktoré si uchovali i počas

maďarizácie a ku ktorému sa po vzniku Československa roku 1918 hrdo hlásili. Pomoc pri presadzovaní národných a kultúrnych práv nachádzali i u amerických krajanov v USA, kde sa mnoho Zamagurčanov vysťahovalo v predchádzajúcich desaťročiach. V spolkovom a kultúrnom hnutí sa angažovali po prevrate najmä miestni slovenskí učitelia a študenti, z ktorých vynikal rodák zo Spišskej Starej Vsi, vtedy študent umeleckej maliarskej akadémie v Prahe Štefan Leonard Kostelníček (aj ako Kostelníčák, neskoršie bol známy ako grafik a ilustrátor, maliar ľudových ornamentov). Aktivity Slovákov v Zamagurí sa zintenzívnili v roku 1920 aj z politických dôvodov, keď časť severného Spiša a hornej Oravy pripadla podľa rozhodnutia vtedajších európskych mocností z 28. júla 1920 Poľsku (spolu 25 obcí s 22 523 slovenskými obyvateľmi).²²⁶

Na presadzovanie slovenských kultúrnych potrieb založili na veľkonočné sviatky roku 1920 v Spišskej Starej Vsi Slovenský spolok – Ústredie Organizácie magurských Slovákov²²⁷ (založený bol pravdepodobne ešte pod názvom Spolok svätých Cyrila a Metoda – Ústredie Združenia magurských Slovákov²²⁸). Jednatel' spolku Štefan Leonard Kostelníček v liste spišskému županovi zo dňa 20. decembra 1921 vyjadril oddanosť členov spolku k Československej republike a k slovenskému národu.²²⁹ Prvé oficiálne VZ tohto spolku sa uskutočnilo 2. októbra 1921 v Spišskej Starej Vsi. Prijali na ňom nové opravené stanovy, ktoré potvrdil neskoršie 30. októbra 1921 Úrad ministra ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska.²³⁰ Podľa stanov bol tento spolok slovenský, národný, kresťanský (jeho patrónmi boli svätí Cyril a Metod) a združoval mládež od 16 rokov a dospelých – ženy a mužov. Účelom spolku bolo združiť magurských Slovákov s cieľom: a) samovzdelávania; b) vypestovať vôľu k opravdivej obetavosti a lásky „Za národ a slobodu“ (pričom politická činnosť bola vylúčená); c) vypestovať hospodársku a duševnú kultúru; d) šíriť a utužovať národné povedomie; e) podporovať slovenské

²²⁴ *Spišské hlasy*, 7. júl 1934, roč. 1, č. 23, s. 5 a tiež Michal FEDOR: *Poslanie a program Matice slovenskej na východnom Slovensku*, s. 82 – 83.

²²⁵ ŠA-K, p-ASNV, OÚ-SNV, č. 2447/1934 adm.

²²⁶ Dušan ŠKVARNA a kol.: *Lexikón slovenských dejín*. Bratislava 1997, s. 133.

²²⁷ *Naša Magura*, 15. marca 1923, roč. 1, č. 4, s. 1.

²²⁸ *Tatry*, 22. júla 1921, roč. 3, č. 29, s. 3.

²²⁹ V tomto liste tiež napísal: „Súčasne sdeľujem Vám (t. j. spišskému županovi – P. Z.) i sľub spolku, dľa ktorého členstvo a spolok vedúci ako vodcovi župy spišskej sľubujú štátu vernú prácu na prihraničnom území spišsko-poľskom. Týmto ako verní synovia slovenského národa a Československej republiky a Vám verní Magurčania chceme písomne sdeľiť našu vernosť voči povinnostiam vlasteneckým. Cieľ, ktorý sme si vytkli ku šíreniu a utužovaniu národného povedomia a vzdelávania magurského ľudu, môžeme docieľiť len pri Vašej pomoci a ochrane.“ ŠA-P, SA-L, SŽ-ŽÚ, č. 20/1922 prez.

²³⁰ ŠA-P, SA-L, SŽ-ŽÚ, č. 7303/1921 adm.

podujatia; f) podporovať členov v nemoci a nešťastí; g) zvýšenia lásky a bratstva medzi členmi rôznych tried.²³¹ Na konci roku 1921 mal spolok vytvorených asi 20 pobočiek v obciach na Zamagurí. V rámci pobočiek fungovali aj rôzne odbory, napríklad spevácke, divadelné, hudobné, telocvičné, krojové. Pri ústrednom spolku v Spišskej Starej Vsi existovala ústredná knižnica pod názvom Slovenská knižnica Magury založená roku 1912 (vedúcim knižnice bol Štefan Leonard Kostelníček, knihovníčkou Irena Bulinsky) a mali tiež tri putovné knižnice (dve im venoval Referát MŠANO v Bratislave a jednu OOO v Kežmarku). V rámci tohto spolku aktívne pracoval aj dvadsaťčlenný divadelný odbor, ktorý spolupracoval s pobočkou Československej obce legionárskej v Spišskej Starej Vsi (zahrali napríklad divadelné hry *Mariša*, *Strašidlo*). Aktívny bol literárny odbor, ktorý od vzniku v roku 1920 do začiatku októbra 1921 usporiadal 141 osvetových prednášok na tieto témy: *Dejiny čs. národa* (počet 40), *Československá republika* (20), rôzne literárne témy (10), *O pravopise* (13), témy o hospodárstve (13), *O matematike* (16), *O zdvorilosti* (10), *O včelárstve* (19).²³² Literárny odbor vydával aj noviny *Naša Magura*, ktoré vychádzali nepravidelne od 15. októbra 1922 do novembra 1924. Pri spolku existoval taktiež spevácky odbor. Členovia tohto spolku vlastnili i prístroj na premietanie diapozitívov (svetelných obrazov) v hodnote 2000 Kč, takzvaný *skioptikon*. Finančnú podporu okrem mesta Spišská Stará Ves, súkromných osôb a Ľudovej banky dostali členovia spolku aj od mesta Prahy.²³³

Prvými funkcionármi zvolenými roku 1920, respektíve 1921 boli: predseda Václav Kula (starosta Spišskej Starej Vsi), jednatel Štefan Leonard Kostelníček, pokladník Jakub Žemba, tajomník Jozef Kutarňa, predsedníčka združenia žien Marie Bohušová, predseda združenia mládeže Štefan Regec, predseda združenia mužov Július Krondiak, revízori a hlavní členovia literárneho odboru Pavol Grappa, Alojz Miškovič a Ján Balava.²³⁴ Po nich boli zvolení (rok 1922): predseda Štefan L. Kostelníček, tajomník Štefan Regec,

vedúci mládeže František Dlhý, vedúca žien Katarína Vojsová, vedúci mužov Július Krondiak, pokladníci Mária Ogibovičová a Václav Kula.²³⁵ Na mimoriadnej schôdzi dňa 18. februára 1923 boli zvolení: starosta (predseda) Ludevít Krajčiek, podstarosta (podpredseda) Ján Novák, jednatel Štefan L. Kostelníček, pokladníci Andrej Dlhý a Andrej Kostolníčák.²³⁶ V nasledujúcom roku 1924 boli títo hlavní funkcionári: starosta (predseda) Anton Ovšonka z Matiašoviec, podstarosta (podpredseda) Quirin Ovšonka zo Spišskej Starej Vsi, jednatel Štefan L. Kostelníček zo Spišskej Starej Vsi, pokladník Ján Avčarčík z Matiašoviec a právne záležitosti mal na starosti pravotár JUDr. Leopold Schönfeld. V dozornom výbore boli Ján Cupka, Ján Nevľazla (obaja zo Spišskej Starej Vsi), Matej Kubik a Vojtech Klimek z Matiašoviec, Ján Pješčák z Veľkého Lipníka, Ján Kuzmiak z Folvarku (Straňany), Matej Kolatac z Veľkej Frankovej a Jozef Kacúr z Ilavky. Literárny odbor bol vedený a kontrolovaný úradom literárnej družiny tohto spolku, ktorý mal na starosti vydávanie novín *Naša Magura*. Jeho predsedom a spoluredaktorom bol Štefan L. Kostelníček, zapisovateľom a hlavným redaktorom Ján Martančík, pokladníkom a zodpovedným redaktorom Anton Ovšonka.²³⁷

Najaktívnejšou pobočkou Slovenského spolku – Ústredia Organizácie magurských Slovákov bola pobočka v Matiašovciach, ktorá mala približne 100 členov. Mali aj vlastnú spolkovú miestnosť a vlastnú knižnicu.²³⁸

Tento slovenský spolok zohral v prvej polovici dvadsiatych rokov 20. storočia významnú úlohu v šírení slovenskej kultúry a osvety na území Spišskej Magury. Jednatel Štefan L. Kostelníček získal do tohto slovenského spolku aj Rusínov z Osturne²³⁹ i z ďalších obcí s rusínskym obyvateľstvom. Spolok podporovali, ako sme naznačili vyššie, veľmi aktívne takisto americkí Slováci. Výbor Ústredia organizácie magurských Slovákov udržiaval pravidelný písomný styk so Stálym výborom pre celok Slovenska v USA,²⁴⁰ ktorý formou letákov v angličtine a francúzštine

²³¹ *Tamže*.

²³² *Naša Magura*, 15. októbra 1922, roč. 1, č. 1, s. 3 a nasl.

²³³ *Tamže*, s. 7.

²³⁴ ŠA-P, SA-L, SŽ-ŽÚ, č. 7303/1921 adm.

²³⁵ *Tatry*, 9. decembra 1921, roč. 3, č. 49, s. 1 – 2.

²³⁶ *Naša Magura*, 28. februára 1923, roč. 1, č. 3, s. 3.

²³⁷ *Naša Magura*, marec 1924, roč. 2, č. 11 – 12, s. 2.

²³⁸ *Tamže*, 28. februára 1923, roč. 1, č. 3, s. 3.

²³⁹ Zakladajúce zhromaždenie pobočky Slovenského spolku – Ústredia Organizácie magurských Slovákov v Osturni bolo 21. mája 1923. Pozri bližšie *Naša Magura*, máj – jún 1923, roč. 1, č. 7, s. 3.

²⁴⁰ *Naša Magura*, 31. marca 1923, roč. 1, č. 5, s. 1.

informoval svetovú verejnosť o nespravodlivosti, ktorá sa stala Slovákom už spomínaným odstúpením územia na severe Spiša a Oravy v prospech Poľska v roku 1920.²⁴¹ V roku 1923 si 31 amerických Slovákov z USA (najmä zo štátu Ohio z tamojšieho mesta Pittsburgh) predplatilo noviny *Naša Magura*.²⁴²

Živena a ďalšie ženské spolky

Ženské spolky vykonávali väčšinou kultúrnu a dobročinnú prácu. Najvýznamnejším slovenským ženským kultúrnym spolkom bola Živena. Na Spiši miestne odbory (MO) Živeny existovali v mestách, ale i v dedinách. Aktívne spolupracovali pri organizovaní kultúrnych podujatí s ďalšími spolkami, najmä s MO MS, OOO a s dobročinnými spolkami ČsČK a Okresnými pečlivosťami o mládež.

MO Živeny v Spišskej Novej Vsi bol založený v roku 1920 z iniciatívy Márie Bolčíkovej. Cieľom spolku bolo prispieť k národnému, duševnému a hmotnému zveľadeniu Slovenska. Prostriedky na činnosť získaval z členských poplatkov, darov, zbierok a výnosov z podujatí. Ako predsedkyne pôsobili Mária Bolčíková, Iza Filusteková, Anna Bajtošová, Mária Zbavitelová a Anna Majerčáková. Ako podpredsedkyne Mária Rástocká, Mária Šlosarová, Mária Hanulová, Milada Kapinajová a Anna Kuchárová, a vo funkcii tajomníčok sa vystriedali Ludmila Cyphelyová, Anna Mojšová a Libuša Hanulová.²⁴³

Tento odbor Živeny pravidelne robil ošacovaciu akciu a vianočnú nádielku pre chudobné deti zo Spišskej Novej Vsi. Podporoval finančne aj chudobné matky, preto ho zaradzujeme i medzi

dobročinné spolky. Pripravoval kultúrne podujatia pri príležitosti životných jubileí slovenských spisovateľiek, napríklad Terézie Vansovej v roku 1923²⁴⁴ či E. M. Šoltésovej v roku 1935,²⁴⁵ členky odboru hrávali ochotnícke divadlo (najmä Mária Rástocká a Anna Mojšová),²⁴⁶ spolu s ostatnými dobročinnými spolkami usporadúvali mikulášske a silvestrovské zábavy a večierky,²⁴⁷ októbrové oslavy štátneho sviatku Dňa Slobody či pietne oslavy úmrtia generála M. R. Štefánika.²⁴⁸ Oblúbeným kultúrnym podujatím tohto spolku boli v tridsiatych rokoch takzvané pondelkové večierky, v rámci ktorých členky spišskonovoveskej Živeny alebo pozvaní hostia mali náučné prednášky alebo recitovali básne. Na týchto pravidelných pondelkových večierkach sa dohodli členky Živeny v Spišskej Novej Vsi prvýkrát dňa 26. februára 1934, keď pre členky Živeny prednášal prof. Ján Oberuč v kaviarni Slávia na tému *Črty z pobytu vo Francúzsku*.²⁴⁹ Dňa 19. marca 1934 prednášala v rámci pravidelného večierka pani Mikolajová o osude slovenskej ženy na dedine²⁵⁰ a v pondelok 9. apríla 1934 učiteľka Bajtošová na tému *Cesta do Paríža a svetová výstava*. Jarný pondelkový cyklus bol ukončený 23. apríla 1934 čajovým večierkom.²⁵¹ V marci 1934 pripravili členky cyklus prednášok v obciach okresu Spišská Nová Ves, pričom pre každú dedinu bola určená dôverníčka. Cyklus začala Mária Bolčíková. Tento prednáškový cyklus potom pokračoval na jeseň a začal v Novoveskej Hute 7. októbra 1934, kde prednášala M. Bolčíková o Živene, M. Kapinajová na tému *Zdravá žena* a L. Hanulová o povere.²⁵²

Členky Živeny v Spišskej Novej Vsi sa starali aj o fond (základinu) Albertíny Štefánikovej, matky generála M. R. Štefánika, ktorá žila v Spišskej

²⁴¹ *Tatry*, 21. apríla 1922, roč. 4, č. 16, s. 1.

²⁴² *Naša Magura*, júl – august 1923, roč. 1, č. 8, s. 4. Redakcia *Našej Magury* dostávala pravidelne veľa listov od amerických Slovákov, najmä z Pittsburghu a Youngstownu v štáte Ohio.

²⁴³ ŠA-K, p-ASNV, OÚ-SNV, Kataster spolkov XVI., inv. č. 83. ŠA-K, p-ASNV, OÚ-SNV, č. 3435/1938 adm. a *Podtatranská Slovač*, 7. mája 1927, roč. 5, č. 19, s. 5.

²⁴⁴ *Živena*, roč. 13, 1923, č. 5, s. 99. Oslava narodenín T. Vansovej sa uskutočnila 15. apríla 1923. Na programe bola aj divadelná hra *Chudobná rodina* od B. S. Timravy.

²⁴⁵ *Bibliografia článkov zo slovenských novín a časopisov 1918 – 1945 : Odbor XV. Umenie*, časť 1: *Dramaticko-inscenačné umenie, divadlo (film, rozhlas) na Slovensku*, zv. 2: 1929 – 1938, diel 2, ed.: Lena Galandová. Martin 1990, s. 442. Pri tejto príležitosti zahrli divadelnú hru *Bačova žena* od I. Stodolu.

²⁴⁶ *Tamže*, s. 442 – 443.

²⁴⁷ *Bibliografia článkov zo slovenských novín a časopisov 1918 – 1945 : Odbor XV. Umenie*, časť 1: *Dramaticko-inscenačné umenie, divadlo, film, rozhlas na Slovensku*, zv. 1. 1918 – 1928, ed.: Lena Galandová. Martin 1979, s. 524 – 525.

²⁴⁸ Veľkolepé oslavy na počesť tragickej smrti generála Štefánika usporiadal MO Živeny spolu s Robotníckou telocvičnou jednotou, jednotou Čs. obce legionárskej, MO MS a Masarykovou leteckou ligou proti tuberkulóze v Spišskej Novej Vsi roku 1928. V rámci osláv zahrli členky Živeny dňa 5. mája 1928 divadelné predstavenie *Tajomný dub*. Bližšie pozri *Slovenský ľud*, 16. mája 1928, roč. 8, č. 20, s. 230 – 231.

²⁴⁹ *Spišské hlasy*, 24. februára 1934, roč. 1, č. 4, s. 3.

²⁵⁰ *Tamže*, 24. marca 1934, roč. 1, č. 8, s. 4.

²⁵¹ *Tamže*, 14. apríla 1934, roč. 1, č. 11, s. 4.

²⁵² *Tamže*, 13. októbra 1934, roč. 1, č. 37, s. 4.

Novej Vsi a zomrela 7. júna 1928. Po jej smrti založili spomínaný fond, z ktorého sa každoročne podporovali chudobní žiaci. Dňa 4. júna 1934 usporiadal MO Živeny v Spišskej Novej Vsi pietnu schôdzku pri príležitosti 6. výročia úmrtia Albertíny Štefánikovej. O živote matky generála Štefánika prednášala Mária Bolčíková a členky odboru Živeny odovzdali pri tejto príležitosti po jednej knihe z fondu Albertíny Štefánikovej žiakom zo Spišskej Novej Vsi Viere Bolčíkovej z cvičnej školy, Márii Fejedelemovej zo štátnej ľudovej školy a Valérii Albertovej z rímskokatolíckej ľudovej školy.²⁵³

Úspešne si počínala Živena taktiež v Levoči. Jej stanovy boli schválené 21. februára 1921. Hlavným cieľom, podobne ako u ostatných MO Živeny, bol ušľachtily:

„prispieť k národnému, duševnému a hmotnému zveľadeniu Slovenska dôkladným poznávaním všetkých národnostných, duševných a hmotných pomerov s použitím všetkého, čím by sa mohlo prispieť k povzneseniu národného sebavedomia, osvety a národného života“.

Funkcionárky a funkcionári v tridsiatych rokoch: predsedkyne Ľudmila Bařková a Gabriela Bohušová, podpredsedkyne Elena Okályová, Antónia Drobná, A. Kovalčíková, E. Faměrová, tajomníci Štefan Korchňák, Mária Drobná a Anna Stolinová, zapisovateľka Alžbeta Gašparová, pokladníčka Lenka Danušková, spravodajkyňa Zuzana Ballová, hospodárka Viola Wagnerová, vedúca dorastu Emília Benická, revízori účtov Ján Stolina a Elo Bujna.²⁵⁴

Levočský MO Živeny usporadúval taktiež kultúrne podujatia pri príležitosti životných jubileí významných slovenských spisovateľiek a spolupracoval s ostatnými kultúrnymi a dobročinnými spolkami v Levoči. V rámci odboru levočskej Živeny existoval v dvadsiatych rokoch ochotnícky divadelný krúžok. Zachoval sa záznam o jeho predstavení z 24. januára 1925, keď zahrli spolu so študentmi Československého štátneho reálneho gymnázia Dr. Šrobára hru A. Jirásk *Lucerna*.²⁵⁵ MO Živeny v Levoči spravoval tiež základinu (fond) E. M. Šoltésovej. V jej prospech usporiadal 17. novembra 1934 vo veľkej dvorane mestského

hotela Tatra v Levoči podľa dobovej tlače veľmi úspešný kultúrny večierok, na ktorom „sa bez rozdielu národností a vierovyznaní zišla v nečakanom počte levočská spoločnosť“.²⁵⁶ V programe účinkovali členky MO Živeny, študenti miestnych škôl a aspiranti školy záložných dôstojníkov. Po kultúrnom programe nasledovala voľná tanečná zábava pri Zimkovom jaze.²⁵⁷

Činnosť levočskej Živeny v roku 1935: na fond E. M. Šoltésovej vyzbierali 1300 Kč, usporiadali kultúrnu oslavu pri príležitosti 80. narodenín E. M. Šoltésovej, vo februári usporiadali detský maškarný ples, spolu s Okresnou pečlivosťou pre mládež a miestnym spolkom Československého Červeného kríža (ČsČK) zorganizovali Deň matiek, ďalej usporiadali kurz varenia pod vedením učiteľky Barbory Kubáňovej (zúčastnilo sa ho 23 členiek), na žiadosť levočského MO MS uskutočnili zbierku na Štúrov fond, kúpili 20 kusov knihy *Začatá cesta*, ktorú vydalo ústredie Živeny, predali 20 kusov fotografií E. M. Šoltésovej, prevzali ručenie pôžičky na žiačku ošetrovateľskej školy O. Horbáľovú, ktorá z fondu E. M. Šoltésovej dostala 2000 Kč, v septembri a v októbri usporiadali čajové večierky, v novembri kultúrny večierok v aule československého (čs.) reálneho gymnázia. Väčšina členiek vstúpila v tomto roku do levočského Spevokolu. Spolu s miestnym spolkom ČsČK zriadili kurz dobrovoľných ošetrovateliek. Finančné podpory v roku 1935 udelili Rímskokatolíckej škole v Levočskej Doline (50 Kč), na Masarykov Deň čs. zahraničných menšín (50 Kč), pohorelcom vo Valašskej Dubovej (50 Kč), dvom vdovám (50 Kč). Ďalej pre miestnu detskú ozdravovňu každý týždeň iná členka dávala kekсы, pre chudobné deti uplietli členky 18 súprav odevu a ušili mnoho spodnej bielizne, na vianočnú nádielku roku 1935 prispel odbor miestnym školám, slepeckému ústavu a sirotincu sumou 1650 Kč. Na konci roku 1935 mal MO Živeny v Levoči 125 členiek. V roku 1936 činovníčkami levočského odboru Živeny boli: predsedníčka G. Bohušová, podpredsedníčky A. Kovalčíková a E. Faměrová, tajomníčka A. Stolinová, zapisovateľka E. Štefániková.²⁵⁸

MO Živeny patril medzi najvýznamnejšie spolky v Spišskom Podhradí. Bol založený 30. apríla 1930.²⁵⁹ Vo vedení spolku pracovali

²⁵³ *Spišské hlasy*, 9. júna 1934, roč. 1, č. 19, s. 5 a *tamže*, 26. mája 1934, roč. 1, č. 17, s. 5.

²⁵⁴ ŠA-P, SA-L, OÚ-L, Kataster spolkov VIII., inv. č. 37. Tiež *Spišské hlasy*, 15. februára 1936, roč. 3, č. 7, s. 4.

²⁵⁵ *Bibliografia článkov...*, zv. 1: 1918 – 1928, s. 295.

²⁵⁶ *Spišské hlasy*, 24. novembra 1934, roč. 1, č. 43, s. 4.

²⁵⁷ *Tamže*.

²⁵⁸ *Tamže*, 15. februára 1936, roč. 3, č. 7, s. 4.

²⁵⁹ *Kronika mesta Spišské Podhradie slovom i obrazom*, ed.: František Žifčák. Spišské Podhradie 1999, s. 76.

Emília Cselényiová a Valéria (Valburga) Sýkorová ako predsedníčky, René Székelyiová a Margita Nadlerová ako podpredsedníčky, Valéria Sýkorová, Katarína Kováčová a Milada Kleislová ako tajomníčky.²⁶⁰ Odbor Živeny v Spišskom Podhradí sa zaoberal hlavne ľudovými a osvetovou činnosťou, pri príprave kultúrnych podujatí spolupracoval najmä s OOOZ, zúčastňoval sa na prípravách osláv štátneho sviatku 28. októbra, napríklad pri 15. výročí vzniku Československej republiky roku 1933.²⁶¹

Na ilustráciu uvedieme činnosť spišskopodhradského odboru Živeny v roku 1933. Počet členov bol 42. Predsedníčkou bola Valéria Sýkorová, tajomníčkou Katarína Kováčová, pokladníčkou Alžbeta Zemanová a revízorkou Alžbeta Matscheková. V tomto roku usporiadali 8 členských schôdzí. Vo februári pripravili kabaretný večierok. Finančný zisk z neho venovali na nákup liekov pre nezamestnaných. Členky odboru sa zúčastnili v marci na oslavách narodenín prezidenta Masaryka a osláv Dňa matiek. V septembri usporiadali výstavu obrazov maliara Janka Alexyho. Dňa 28. októbra usporiadali oslavu štátneho sviatku, v rámci ktorej ochotníci zahrli divadelnú hru *Bačova žena* od Ivana Stodolu. Finančný zisk z podujatia bol určený na poradňu pre matky a dojčatá. V tejto poradni počas roka vypomáhala predsedníčka Valéria Sýkorová. V decembri navštívila členky odboru spisovateľka Elena Hroboňová, ktorá prednášala o ľudovýchovnej práci. Bohatá bola i prednášková činnosť. Členky Živeny pripravili tri prednášky: o hygiene pre žiakov 3. a 4. triedy miestnej štátnej meštianskej školy, o hygiene na vidieku v Jablonove, a to pre deti aj pre dospelých.²⁶² Mnohorozmerná bola tiež dobročinná činnosť odboru: 21. decembra pripravili pre deti vianočnú nádielku, zakúpili za 500 Kč veci pre 14 chudobných rodín a finančne podporovali tiež jednu chudobnú mnohočlennú rodinu (otec bol nezamestnaný a matka ťažko chorá), pre ktorú kupovali potraviny a lieky.²⁶³ Na VZ 6. februára 1935 boli zvolené tieto činovníčky spišskopodhradskej

Živeny: predsedníčka Valéria Sýkorová, podpredsedníčka Margita Nadlerová, tajomníčka Milada Kleislová, pokladníčka Magda Pavelková. Výbor tvorili Elena Hrabeková a Helena Patakyová.²⁶⁴

Ďalší odbor Živeny existoval v Spišských Vlachoch. Podľa spolkového katastra vznikol až 12. januára 1933. Predsedníčkou bola Anna Szalayová, podpredsedníčkou Mária Koššalová a tajomníkom Jozef Szalay.²⁶⁵ Členovia odboru sa venovali kultúrno-osvetovej činnosti a hrávali ochotnícke divadlo. Dňa 30. apríla 1933 pripravili dve divadelné hry: *Následky dostaveníčka* od Jána Kühnla (preložil A. Halaša) a hru Ferka Urbánka *Dobrá bolesť, čo dá pojest'*.²⁶⁶

Miestny odbor Živeny pracoval i v Krompachoch. Založili ho dňa 19. októbra 1930. Predsedníčkou bola učiteľka Elena Lojová, vo funkcii podpredsedníčok sa vystriedali Dr. Alžbeta Littmanová a Milena Westpoláková, tajomníčkami boli Elena Vrtíková a od 6. marca 1936 Elena Lojová.²⁶⁷

Miestny odbor Živeny existoval takisto v Kežmarku (založený bol roku 1933), hoci nie je uvedený v spolkovom katastri. Venoval sa prevažne ochotníckemu divadlu. Dňa 18. januára 1936 zahrli ochotníci kežmarskej Živeny veselohru *Evíno nedôstojné povolanie* od Testauera.²⁶⁸

Ďalšie MO Živeny existovali v Poprade (vznikol roku 1931), v Kežmarku, v Spišskej Belej, v Starej Lubovni²⁶⁹ (všetky tri vznikli roku 1933). MO Živeny na Spiši patrili do východného okresu Živeny so sídlom v Košiciach, ktorý vznikol dňa 19. januára 1930. Zo začiatku v roku 1930 v ňom pracovali len dva MO Živeny v Spišskej Novej Vsi a v Levoči, neskoršie aj ďalšie. Predsedníčka spišskonovoveského odboru Živeny Mária Zbavitelová sa stala v roku 1930 podpredsedníčkou východného okresu Živeny. V rámci tohto východného okresu vznikol samostatný spišský okrsk, v ktorom boli všetky spišské MO Živeny. Jeho predsedníčkou bola Mária Zbavitelová, tajomníčkou Jozefína Tvrdá, obe zo Spišskej Novej Vsi, podpredsedníčkou bola Valéria Sýkorová zo Spišského Podhradia.²⁷⁰

²⁶⁰ ŠA-P, SA-L, OÚ-L, Kataster spolkov VIII., inv. č. 37.

²⁶¹ *Slovenský denník*, 3. novembra 1933, roč. 16, č. 249, s. 4.

²⁶² Na prednáške pre dospelých sa zúčastnilo 200 osôb.

²⁶³ *Spišské hlasy*, 19. mája 1934, roč. 1, č. 16, s. 3.

²⁶⁴ *Tamže*, 16. februára 1935, roč. 2, č. 7, s. 4.

²⁶⁵ ŠA-K, p-ASNV, OÚ-SNV, Kataster spolkov XVI., inv. č. 83.

²⁶⁶ *Slovenský Východ*, 27. apríla 1933, roč. 15, č. 98, s. 3.

²⁶⁷ ŠA-K, p-ASNV, OÚ-G, Kataster spolkov VIII., inv. č. 30.

²⁶⁸ *Podtatranský kraj*, 24. januára 1936, roč. 3, č. 4, s. 6.

²⁶⁹ V Starej Lubovni bola v roku 1935 predsedníčkou MO Živeny Alice Sedláková, podpredsedníčkou Zdenka Kudrnová a jednatelkou Mária Steurová. ŠA-P, pracovisko Archív Stará Lubovňa (ďalej p-ASE), fond Okresný úrad v Starej Lubovni (ďalej OÚ-SL), č. 8500/1935 adm.

²⁷⁰ ŠA-K, p-ASNV, OÚ-SNV, č. 3880/1931 adm. Pozri tiež *Zpráva o činnosti Živeny, spolku slovenských žien, za 60. správny rok od 1. januára do 31. decembra 1930*. Martin [s.a.], s. 9.



Obr. 19. Účastníčky kurzu varenia pre ženy v Spišskej Novej Vsi roku 1931

Činnosť MO Živeny na Spiši bola mnohostranná. Venovali sa organizačnej činnosti (zakladanie nových MO), osvetovej prednáškovej činnosti, usporadúvali osvetové prednášky, výstavy výšiviek, keramiky, detských kníh, spoluorganizovali oslavy štátneho sviatku 28. októbra, oslavy narodenín prezidenta T. G. Masaryka, Štefánikove smútočné trizny, zabezpečovali občerstvenie pri kultúrnych školských podujatiach, podporovali chudobné rodiny s malými deťmi (napríklad zabezpečovali stravu pre dojčatá v chudobných rodinách) a chudobných žiakov prostredníctvom stravovacích a ošacovacích akcií. Napríklad v roku 1933 dostali MO Živeny na Spiši na praktickú činnosť v odbore sociálnej starostlivosti o mládež zo štátnych finančných prostriedkov tieto sumy: Krompachy 300 Kč, Levoča 500 Kč, Spišské Podhradie 250 Kč, Poprad 250 Kč, Spišské Vlachy 500 Kč.²⁷¹ Spolupracovali aj s inými spolkami, napríklad s ČsČK, usporadúvali Deň matiek, ďalej organizovali mikulášske večierky či vianočné nádielky.

Okrem Živeny existovali na Spiši i ďalšie ženské spolky, ktoré sa venovali kultúre, väčšinou náboženské. Boli to najmä pobočky Katolíckej jednoty na Slovensku. V Spišskej Novej Vsi existovala pobočka Katolíckej jednoty na Slovensku od 5. júna 1922 (jej zakladateľom bol vikár Pavol Drbjak, dlhoročnou činovníčkou bola Mária Kmoschová),²⁷² v Starej Ľubovni bola predsedníčkou pobočky Katolíckej jednoty v tridsiatych rokoch Alice Sedláková, podpredsedníčkou Katarína Pavlovská a jednatelkou Emília Turáková.²⁷³ Významnú činnosť vykonávali aj dobročinné židovské spolky Novoveský spolok židovských žien a židovský ženský spolok Wizó.²⁷⁴ Spolok evanjelických žien a panien existoval vo Vondrišli (dnešné Nálepko).²⁷⁵ V okrese Poprad fungoval od roku 1921 Evanjelický ženský spolok (predsedníčkou bola Grete Vargová, jednatelom Emerich Varga) a Izraelský ženský spolok (Israelischer Frauenverein). Boli to dobročinné ženské spolky existujúce v meste Poprad.²⁷⁶ V Spišskej Belej existoval Evangelischer Frauenverein (Spolok

²⁷¹ Zpráva východného okresu Živeny, spolku slovenských žien, o činnosti od 1. januára do 31. decembra 1933. Martin [s.a.], s. 1. Tam aj podrobnejšie o kultúrno-spoločenskej činnosti jednotlivých MO Živeny na Spiši v roku 1933.

²⁷² Jozef KURUC : Katolícka Jednota Slovenska v Spišskej Novej Vsi, in: *Jednota*, 23. februára 1994, roč. 103, s. 11.

²⁷³ ŠA-P, p-ASE, OÚ-SL, č. 8500/1935 adm.

²⁷⁴ ŠA-K, p-ASNV, OÚ-SNV, Kataster spolkov II, inv. č. 69.

²⁷⁵ *Tamže*, Kataster spolkov I, inv. č. 68. Ten istý spolok je uvedený medzi náboženskými spolkami v okrese Gelnica: ŠA-K, p-ASNV, OÚ-G, Kataster spolkov I, inv. č. 24.

²⁷⁶ ŠA-P, p-AP, OÚ-P, Kataster spolkov I, inv. č. 43. Účelom Evanjelického ženského spolku v Poprade bolo vykonávať kresťanské milostivé skutky a v evanjelickej cirkevnej obci opatrovať chudobných, najmä starať sa o chudobné školské deti, chudobné vdovy a siroty. Spolkovou úradnou rečou bola nemčina. ŠA-P, p-AP, Zbierka stanov spolkov 1920 – 1935.

evanjelických žien), ktorého stanovky schválil Úrad ministra ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska dňa 14. marca 1922,²⁷⁷ od roku 1925 v tomto meste existovala Katolícka jednota žien.²⁷⁸ V Levočskom okrese pracoval židovský ženský spolok *Wizó*,²⁷⁹ v okrese Gelnica *Evang. Frauen und Jungfrauen Verein* (Evanjelický spolok žien a panien) vo Švedlári,²⁸⁰ Ženský spolok v Gelnici, ktorý vznikol už roku 1884,²⁸¹ a Spolok žien a dievčat v Smolníku.²⁸²

Hasičské spolky – Dobrovoľné hasičské zbory

Dobrovoľné hasičské zbory (DHZ) patrili medzi najstaršie spolky na Spiši. Potreba hasiť požiare bola akútna vždy v minulosti, no prvé organizované hasičské zbory evidujeme na Spiši až v druhej polovici 19. storočia. Členovia týchto zborov sa venovali okrem hasenia požiarov aj

kultúrnej, osvetovej a zábavnej činnosti. Prvé hasičské zbory vznikali v 60. rokoch 19. storočia a potom najmä od 70. rokov 19. storočia už vo viacerých mestách a dedinách Spiša. Na vidieku v menších obciach suplovali DHZ neexistujúce kultúrne spolky a usporadúvali obľúbené tanečné zábavy a plesy, hrávali ochotnícke divadlo, v mestách existovali v rámci DHZ dychové hudby. V každom meste či dedine existoval v medzivojnovom období už DHZ. Po roku 1918 sa veliacou rečou v hasičských zboroch stala slovenčina, a tak v oblastiach s početnejším zastúpením nemeckých občanov existovali buď len nemecké, alebo popri sebe slovenské i nemecké DHZ. Slovenské DHZ mali ústredie v podobe Zemskej hasičskej jednoty, ktorá vznikla roku 1922 v Martine, a nemecké DHZ zo Spiša si založili vlastný *Zipser Feuerwehrverband* (Spišský hasičský zväz) so sídlom v Kežmarku.²⁸³ Uvedieme aspoň niektoré významnejšie hasičské zbory.



Obr. 20. Členovia nemeckého Dobrovoľného hasičského zboru v Kežmarku, fotografia je z 3. júla 1931

²⁷⁷ ŠA-P, p-AP, fond Obecný notársky úrad Spišská Belá (ďalej Obec NÚ-SB), č. 2040/1925 adm.

²⁷⁸ ŠA-P, p-AP, OÚ-P, Kataster spolkov VIII., inv. č. 50.

²⁷⁹ ŠA-P, SA-L, OÚ-L, Kataster spolkov VIII., inv. č. 37.

²⁸⁰ ŠA-K, p-ASNV, OÚ-G, Kataster spolkov II., inv. č. 25.

²⁸¹ Nové stanovky tohto ženského spolku boli napísané 7. apríla 1921, minister ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska ich schválil 14. decembra 1922. Cieľom spolku bolo uskutočňovať dobročinnosť na území mesta Gelnice, podporovať chudobné rodiny bez rozdielu vierovyznania, pomáhať ústavom slúžiacim na výchovu žien, založiť a udržiavať ústav pre chorých na tuberkulózu. Rokovacím jazykom spolku bola nemčina a slovenčina. Predsedníčkou bola Mária Antóny. ŠA-P, SA-L, SŽ-ŽÚ, č. 6247/1922 adm.

²⁸² ŠA-K, p-ASNV, OÚ-G, Kataster spolkov II., inv. č. 25. Stanovky tohto ženského spolku schválil minister ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska dňa 23. marca 1921. ŠA-K, p-ASNV, OÚ-G, č. 15 186/1927 adm.

²⁸³ Ľ. Chalupický et al.: *Dejiny Popradu*, s. 301 – 302.

Pravdepodobne najstarší hasičský zbor na Spiši (možno aj na Slovensku) vznikol už roku 1863 ako spoločný hasičský zbor piatich hornospišských miest (Veľká, Spišská Sobota, Poprad, Matejovce a Stráže pod Tatrami), ktoré sú dnes mestskými časťami mesta Poprad (napríklad v Budapešti vznikol prvý DHZ až roku 1870),²⁸⁴ no miestodržiteľská rada neschválila jeho stanov, podobne ako bratislavskému hasičskému zboru.²⁸⁵ Po roku 1918 vznikla po vzniku ústrednej Zemskej hasičskej jednoty roku 1922 v Martine pre okres Poprad Okresná hasičská jednota v Spišskej Sobote, a to 14. marca 1924, v ktorej bolo 12 slovenských DHZ s 334 členmi. Predsedom sa stal učiteľ Róbert Oravetz.²⁸⁶ V Poprade existoval v sledovanom období nemecký DHZ (jeho stanov schválil krajský úrad 1. septembra 1931). Funkcionármi tohto zboru boli I. Varga, A. Scholtz, M. Friedmann i ďalší. Neskoršie vznikol taktiež slovenský DHZ (stanovy mu schválil krajský úrad 29. novembra 1934). Jeho predsedom bol školský inšpektor Ondrej Pecník, po ňom MUDr. Michal Mlynár. Funkcionármi nemeckého DHZ vo Veľkej (jeho stanov schválil Úrad ministra ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska 12. mája 1922) boli Alfred Raab, Albert Horvay, Martin Fábry a Albert Mock.²⁸⁷ K aktívnym hasičským činovníkom v okrese Poprad patrili okrem spomínaných Š. Jakubec, A. Paulíny, F. Dokoupil, B. Vraný, V. Kuhlöfl a V. Bezák.²⁸⁸

DHZ v Spišskej Novej Vsi vznikol 13. júla 1873.²⁸⁹ Po prevrate na mimoriadnom VZ dňa 17. apríla 1921 bol zvolený za predsedu a čestného veliteľa Elemír Volla, veliteľom sa stal František Materna. Významným činovníkom v hasičskom hnutí v Spišskej Novej Vsi, ale aj na celom Spiši, bol notár Imrich Bolčík, ktorý po vytvorení Okresnej hasičskej jednoty č. 2 pre okres Spišská Nová Ves sa stal dňa 21. mája 1923 jej veliteľom, jeho zástupcom bol František Matta, predsedom bol okresný náčelník Leonard Zaic, tajomníkom Juraj Kalmár a pokladníkom Jozef Kucko.²⁹⁰

Veľké oslavy hasičov v Spišskej Novej Vsi sa uskutočnili 5. augusta 1923, keď spišskonovoveskí hasiči oslavovali 50. výročie založenia

DHZ. Na námestí v Spišskej Novej Vsi sa vtedy uskutočnili hasičské preteky a ukázkové cvičenie. V jubilejnom roku 1923 mal DHZ v Spišskej Novej Vsi 75 členov, z ktorých bolo 60 aktívnych a 15 tvorilo zálohu.²⁹¹ Na začiatku roku 1924 bola v rámci tohto DHZ vytvorená hudobná čata, z ktorej sa postupne vyprofilovala dychová hasičská hudba, ktorá bola významným hudobným telesom v Spišskej Novej Vsi. Jej dirigentom bol Ignác Göbl, ktorý bol kapelníkom aj v robotníckej dychovke. Hasičská dychovka sa prvýkrát predstavila na verejnosti 28. septembra 1924 a potom hrávala pravidelne na oslavách štátneho sviatku i pri iných kultúrno-spoločenských podujatiach. V tridsiatych rokoch mala táto dychovka 16 členov. Napríklad v roku 1934 vystúpila na verejnosti 14-krát, pričom náciky mala až 76-krát.²⁹² V roku 1936 bola táto hasičská dychovka reorganizovaná a kapelníkom sa stal príslušník miestnej vojenskej posádky z 2. horskej brigády.²⁹³

V Levoči mali hasiči dlhú tradíciu, pričom začali fungovať už v 19. storočí. Po roku 1918 existoval v Levoči nemecký DHZ, v roku 1927 vznikol taktiež slovenský DHZ. Oba sa nakoniec zlúčili do jedného DHZ dňa 23. júna 1929. Predsedom sa stal Ondrej Dážď, no už 10. novembra 1929 ho vystriedal na návrh členov Ján Harmata. Ďalší funkcionári: veliteľ Karol Krausz, podveliteľ nemeckej čaty Eugen Schmiedt, podveliteľ slovenskej čaty Elo Bujna, lekár MUDr. Mikuláš Rozsnay, tajomník Ján Bendžala, pokladník Eduard Häuser. V roku 1929 sa začala v rámci levočského DHZ organizovať hudobná čata, jej dozorným dôstojníkom bol Gejza Mosch. Vo februári 1930 bol schválený hudobný poriadok tejto hudobnej čaty, z ktorej sa mala vytvoriť dychová hudba, ale pre nedostatok peňazí sa to nepodarilo. V roku 1931 ešte hrala táto hudobná čata na hasičskom bále, no v roku 1932 sa definitívne rozpadla. V roku 1936 sa stal predsedom tohto DHZ Alexander Škarvan a veliteľom Gejza Mosch. Levočský DHZ odmietol vstúpiť roku 1922 do Zemskej hasičskej jednoty, ale stal sa členom nemeckého Spišského hasičského zväzu. Nechcel sa stať členom ani Okresnej hasičskej jednoty (OHJ) č. 48,

²⁸⁴ Ivan CHALUPECKÝ a Andrej MEDVEC : *100 rokov organizovaného požiarnictva v Spišských Vlachoch*. Spišské Vlachy 1963, s. 14.

²⁸⁵ Ivan CHALUPECKÝ : *100 rokov Dobrovoľného požiarného zboru v Levoči 1872 – 1972*. Levoča 1972, s. 9.

²⁸⁶ Ivan CHALUPECKÝ et al. *Dejiny Popradu*, s. 302.

²⁸⁷ ŠA-P, p-AP, OÚ-P, Kataster spolkov XII, inv. č. 54.

²⁸⁸ Ivan CHALUPECKÝ et al. : *Dejiny Popradu*, s. 302.

²⁸⁹ Jozef KURUC : *100 rokov Dobrovoľného požiarného zboru v Spišskej Novej Vsi 1873 – 1973*. Spišská Nová Ves 1973, s. 16.

²⁹⁰ ŠA-K, p-ASNV, OÚ-SNV, č. 89/1930 adm.

²⁹¹ V roku 1935 mal spišskonovoveský DHZ 70 činných členov, 14 členov v zálohe a 10 čestných členov.

²⁹² *Hasičské listy*, 15. apríla 1935, roč. 13, č. 4, s. 69.

²⁹³ Jozef KURUC : *100 rokov Dobrovoľného požiarného zboru v Spišskej Novej Vsi*, s. 29 – 31.

ktorá vznikla vo februári 1925.²⁹⁴ Jej predsedom sa stal okresný náčelník Václav Batěk, podpredsedom súdny úradník Karol Kraus a jednatelom bankový úradník Elo Bujna.²⁹⁵

V roku 1923 oslavoval levočský DHZ 50. výročie svojho založenia. Na oslave sa zúčastnilo 580 hasičov z 35 hasičských zborov, napríklad zo Spiša, Abova, Gemera, Bratislavy. Pozvaní boli aj zástupcovia nemeckých hasičských zväzov z Prahy, Brna a Opavy. Program slávnosti sa skladal zo zoznamovacieho večierku, slávnostnej prehliadky (defilé) hasičov, slávnostného zhromaždenia na námestí, súťaže (18 zborov), ukážkového cvičenia levočských hasičov, banketu pre elitu a ľudovej veselice v mestskej záhrade pre širokú verejnosť.²⁹⁶

V Kežmarku existoval dlhé desaťročia len nemecký DHZ, po vzniku Československa sa začali aktivizovať v tomto meste aj slovenskí hasiči. Na začiatku tridsiatych rokov 20. storočia vznikol slovenský DHZ. Oba hasičské zbory však veľmi spolu nevychádzali, práve naopak. Na štvrtom valnom zhromaždení slovenského DHZ dňa 24. februára 1935 konštatovali jeho funkcionári, že „slovenský hasičský zbor mal veľké ťažkosti pri svojej práci, nakoľko starý nemecký zbor v jeho práci mu robí veľké prekážky“. Slovenský DHZ mal v roku 1934 spolu 34 riadnych a 60 podporujúcich členov. Jeho členovia sa venovali aj kultúrno-spoločenským podujatiam – v tridsiatych rokoch každoročne spoluorganizovali októbrové oslavy štátneho sviatku a usporadúvali tiež ochotnícke divadelné predstavenia, ktoré mali väčšinou úspech aj zásluhou režiséra učiteľa Aladára Brnu. Organizovali tiež obľúbené hasičské zábavy, napríklad v roku 1934 usporiadali s úspechom tanečnú zábavu pod názvom „Noc v plameňoch“. Predsedom tohto slovenského DHZ v Kežmarku bol známy kultúrno-osvetový

pracovník, pedagóg a poslanec Ondrej Devečka, veliteľom bol Michal Smandra.²⁹⁷

DHZ zo Spišských Vlách, ktorý patril medzi najstaršie hasičské zbory na Spiši (vznikol v poradí ako druhý spišský zbor už roku 1863), sa tiež aktívne zapájal do kultúrno-spoločenského života usporadúvaním hasičských zábav a organizovaním ochotníckych divadelných predstavení. Hasičské tanečné zábavy sa konali v Spišských Vlachoch už v 19. storočí (podobne ako v mnohých ďalších spišských mestách a dedinách), no väčší ohlas mal až prvý hasičský bál roku 1909, ktorý sa uskutočnil v rámci zasadnutia Spišskej župnej hasičskej jednoty. Potom sa už konali hasičské zábavy pravidelne, v medzivojnovom období 2 až 3-krát do roka, najmä na Petra a Pavla 29. júna (juniáles) a na Silvestra 31. decembra (silvestrovská zábava). V Spišských Vlachoch hrávali ochotnícke divadlo najmä členovia MOK, ale hrávali ho najmä v tridsiatych rokoch takisto hasiči. Pri príležitosti 70. výročia založenia DHZ v Spišských Vlachoch roku 1933 zorganizovali jeho členovia divadelné predstavenie *V službe lásky k hasičstvu*, ktoré režíroval Štefan Koššala. V tom istom roku zahrali na silvestrovskej zábave hru *Posledný hriech*. Veľký úspech mali s hrou *C. k. poľný maršálek*, ktorú zahrali 11. februára 1934.²⁹⁸

DHZ v Smižanoch mal dokonca v roku 1937 vlastný spevokol. Tamojší DHZ sa najviac preslávil usporadúvaním hasičských „fajermanských“ bállov, ktoré opísal pútavo operný spevák Štefan Hoza.²⁹⁹

Kultúrnej činnosti sa venovali takisto členovia DHZ z Margecian, ktorý vznikol roku 1913. Usporadúvali tanečné zábavy a hrávali ochotnícke divadlo. Napríklad v roku 1924 usporiadali sedem tanečných zábav. V roku 1930 sa členovia tohto hasičského zboru podieľali za pomoci správkyne miestnej štátnej ľudovej školy Irmu Vargayovej

²⁹⁴ Ivan CHALUPECKÝ : 100 rokov Dobrovoľného požiarného zboru v Levoči, s. 21, 23 – 25. Funkcionárov porovnaj ŠA-P, SA-L, OÚ-L, Kataster spolkov XII., inv. č. 41.

²⁹⁵ ŠA-P, SA-L, OÚ-L, Kataster spolkov XII., inv. č. 41.

²⁹⁶ Ivan CHALUPECKÝ : 100 rokov Dobrovoľného hasičského zboru v Levoči, s. 21.

²⁹⁷ *Hasičské listy*, 1. mája 1935, roč. 13, č. 5, s. 86.

²⁹⁸ Ivan CHALUPECKÝ a Andrej MEDVEC : 100 rokov organizovaného požiarnictva v Spišských Vlachoch, s. 15, 41 – 42.

²⁹⁹ O DHZ v Smižanoch pozri podrobnejšie 100 rokov požiarnej ochrany v Smižanoch 1880 – 1980, ed.: Ivan Chalupecký. Smižany 1980. Tam je tiež text Štefana Hozu o hasičských fajermanských bálloch, s. 27 – 31. O dejinách hasičského hnutia na Spiši existuje pomerne rozsiahla literatúra. Okrem citovaných prác môžeme uviesť: T. PUTSCH : *Szepesvármegyei egyesületek statisztikai kimutatása*. Spišská Nová Ves 1889. Ludovít FUZÁK : *Spišské Vlchy. Krátke dejiny hasičstva a mesta Spišských Vlách*. Spišské Vlchy 1933. TENŽE : Z dejín najstaršieho hasičského zboru na Slovensku, in: *Hasičské listy*, roč. 21, 1943, s. 141 – 146. 100 rokov dobrovoľnej požiarnej ochrany v Spišskom Podhradí 1876 – 1976, ed.: Ivan Chalupecký. Spišské Podhradie 1976. Ivan CHALUPECKÝ : 100 rokov dobrovoľnej požiarnej ochrany v Odoríne 1878 – 1978. Odorín 1978. Michal GRIGER a kol. : *Sto rokov dobrovoľnej požiarnej ochrany v Spišskej Belej 1881 – 1981*. Spišská Belá 1981. J. BIALIK a kol. : *100 rokov dobrovoľnej požiarnej ochrany vo Švedlári*. Švedlár 1981 a Anna ŽIFČÁKOVÁ : *Z histórie dobrovoľnej požiarnej ochrany v Domaňovciach*. Domaňovce 1999.

(mala réžiu tohto predstavenia) na nácviu divadelnej hry *V službe lásky* od Dzubala-Jedkova. Hru uviedli 1. a 2. februára za veľkej účasti miestneho obyvateľstva i návštevníkov z okolia Margecian. Dňa 30. apríla 1932 vystúpili hasičskí divadelní ochotníci z Margecian v hostinci Štefana Kaľavského s hrami *Slovenská sirota* a *Pánik*, ktoré pre veľký úspech museli na druhý deň opakovať. Hry opäť nacvičila správkyňa ľudovej školy Irma Vargayová. V apríli tí istí ochotníci z tohto hasičského zboru predviedli divadelnú hru *Bludár* od Ferka Urbánka a veselohru *Mátoha* od Augustína Pauloviča. V júni 1937 usporiadali hasiči z Margecian s veľkým úspechom hasičský majáles a v júli 1938 hasičskú slávnosť pri príležitosti 25-ročného jubilea založenia tohto DHZ. Dlhoročnými funkcionármi DHZ v Margecanoch boli Pavol Kanda (hrával i divadlo) a Alojz Hladík (bol tajomníkom).³⁰⁰

DHZ boli dôležitou súčasťou spoločensko-kultúrneho diania v spišskej oblasti v medzivojnovom období prvej ČSR. Nielenže sa hlavnou mierou podieľali na bezpečnosti občanov s ohľadom na nebezpečenstvo požiarov, ale členovia hasičských zborov sa aktívne zapájali aj do kultúrnych aktivít v mestách i na vidieku. Hasiči boli výbornými hudobníkmi (v sledovanom období existovali mnohé úspešné hasičské dychovky), organizovali tiež pravidelné tanečné zábavy a plesy, hrávali ochotnícke divadlo.

Vojenské spolky

Spolky vojakov zostávali trochu v úzadí v porovnaní s ostatnými spolkami, hoci zohrávali v spoločenskom dianí po prevrate roku 1918 významnú úlohu, a to tiež na Spiši. Vznikali postupne v dvadsiatych rokoch 20. storočia a najvýznamnejšími z nich, ktoré sa venovali taktiež kultúrnej činnosti, boli pobočky Zväzu československých (čs.) dôstojníkov a pobočky Zväzu čs. rotmajstrov. Hrávali ochotnícke divadlo, usporadúvali osvetové prednášky, strelecké súťaže s kultúrnym programom, tanečné zábavy, letecké dni, dni brannosti. Existovali v mestách, kde boli vojenské posádky, to jest v Levoči, v Poprade, v Spišskej Novej Vsi, v Kežmarku a v Podolínci. Kultúrnu činnosť medzi vojakmi rozvíjali tieto vojenské

spolky v rámci takzvaných „kultúrnych zátiší“, ktoré boli zakladané v jednotlivých vojenských posádkach. Pracovali však aj na verejnosti – buď samostatne alebo častejšie s ostatnými slovenskými a českými spolkami v rámci organizovania rôznych kultúrnych a osvetových podujatí.

Pobočka Zväzu čs. dôstojníkov (originálny názov v češtine Odbočka Svazu čs. důstojnictva) v Spišskej Novej Vsi patrila medzi významný vojenský spolok aj s kultúrnym poslaním. Pracovali v ňom okrem vojakov – dôstojníkov v aktívnej službe i civilii – vojenský dôstojníci v zálohe. Pravidelne sa funkcionári a členovia tohto spolku zúčastňovali na októbrových oslavách štátneho sviatku vzniku republiky, organizovali osvetové prednášky a strelecké súťaže. V roku 1934 boli činníkmi: predseda škpt. v. z. Ing. Václav Holý, podpredseda kpt. m. s. František Jozef Bajtoš, jednatel škpt. Schmiedt, pokladník por. v. z. Oldřich Němeček, archivár kpt. v. z. Jozef Středa.³⁰¹ Na valnom zhromaždení dňa 11. marca 1937 boli za funkcionárov zvolení: čestný predseda brig. gen. Václav Šidlík, predseda pplk. Václav Velebný, podpredsedovia škpt. v. z. Ing. Václav Holý a kpt. m. s. František Jozef Bajtoš, jednatel npor. Augustín Olšar, pokladník npor. v. z. Oldřich Němeček, zapisovateľ a tlačový referent por. v. z. Zoltán Ferenc, archivár a kultúrny referent kpt. v. z. Jozef Středa.³⁰² Vo februári 1938 bol zvolený za podpredsedu kpt. v. z. Jozef Průša, členmi výboru boli plk. Jaroslav Klíma, mjr. Robert Goldberger, mjr. Vojtěch Hajda, mjr. MVDr. Leopold Kolbe, škpt. Adolf Jaroš, škpt. v. z. dr. Čeněk Pavlík, kpt. v. z. František Špilar, npor. v. z. Ludvík Propper, npor. v. z. František Reischel, por. J. Charvát a por. v. z. Eduard Alexy.³⁰³

Pobočka Zväzu čs. dôstojníkov v Levoči vznikla dňa 8. januára 1921, kedy sa uskutočnila zakladajúca schôdza. Viedol ju pplk. Josef Brada za prítomnosti 18 vojenských dôstojníkov. Podľa stanov bola rokovacím jazykom spolku reč „československá“. Podľa stanov oficiálnym účelom spolku bolo: 1. pestovať jednotný bratský a demokratický duch v dôstojníckom zbore, 2. rozvíjať vzdelávaciu a výchovnú činnosť, 3. hájiť hospodárske a sociálne záujmy čs. dôstojníkov, 4. pestovať reprezentačnú činnosť, pričom politická činnosť bola vylúčená.³⁰⁴ K 31. decembru

³⁰⁰ 75 rokov dobrovoľnej požiarnej ochrany v obci Margecany (1913 – 1988), ed.: Jozef Novotný. Spišská Nová Ves a Margecany 1988, s. 11 a nasl.

³⁰¹ *Spišské hlasy*, 17. februára 1934, roč. 1, č. 3, s. 4.

³⁰² ŠA-K, p-ASNV, OÚ-SNV, č. 6019/1937 adm.

³⁰³ ŠA-K, p-ASNV, OÚ-SNV, č. 4367/1938 adm.

³⁰⁴ ŠA-P, ŠA-L, SŽ-ŽÚ, č. 5590/1921 adm.

1933 mala táto pobočka 57 členov. Činnosť v roku 1933: päť výborových schôdzí, jedno mimoriadne valné zhromaždenie, dve prednášky a jedno divadelné predstavenie usporiadané spolu s TJ Sokol a OÖZ. Na výborovej schôdzi dňa 20. marca 1934 boli zvolení títo funkcionári: predseda pplk. V. Velebný, podpredsedovia Dr. E. Bohuš a plk. J. Pánek, pokladník por. C. Bartošek, jednatelia por. F. Schotzko a V. Hrabovec (Hrabovec bol tiež zapisovateľom). Členmi výboru boli npor. v. z. K. Kovalčík, škpt. v. z. F. Jelínek, škpt. T. Gerl a škpt. P. Kuna.³⁰⁵

Pobočka Zväzu čs. dôstojníkov v Podolínci bola významným nielen vojenským, ale aj kultúrnym spolkom, ktorý prispel k pozdvihnutiu kultúrno-spoločenského života v medzivojnovom Podolínci organizovaním osvetových prednášok, spoluorganizovaním októbrových osláv vzniku ČSR a zapájaním sa do hudobného života v Podolínci. Predsedom pobočky Zväzu čs. dôstojníkov v Podolínci bol v roku 1931 pplk. Alois Ontl, jednatelom bol por. Viktor Hroza.³⁰⁶

Pobočka Zväzu čs. rotmajstrov (originálny názov v češtine Odbočka Svazu čs. rotmistrů) v Spišskej Novej Vsi patrila tiež medzi agilné miestne spolky a jej členovia obohatili medzivojnový kultúrny život o viaceré vydarené podujatia, najmä strelecké súťaže spojené s kultúrnym programom. Bola založená oficiálne podľa katastra spolkov dňa 16. decembra 1926 (bola založená pravdepodobne skôr – niekedy v roku 1923, pretože dňa 6. januára 1928 sa uskutočnilo už šieste valné zhromaždenie tohto spolku³⁰⁷). V roku 1928 boli činovníkmi: predseda rtm. Bohumil Koch, jednatel šrtm. František Ortelt, pokladník šrtm. Josef Zeman, zapisovateľ rtm. Filip Klvaňa, knihovník a archivár rtm. Jaroslav Valenta.³⁰⁸ V tridsiatych rokoch sa vo funkcii predsedu vystriedali Filip Klvaňa, František Lepeška, Karol Řehák a Josef Zeman.³⁰⁹ V roku 1934 predsedníctvo tohto vojenského spolku tvorili: predseda práp. Karel Řehák, podpredseda šrtm. Josef Zeman, jednatel šrtm. František Laštuvka, pokladník rtm. Ján Rubáš, knihovník, archivár, kronikár a zapisovateľ šrtm. František Vrána.³¹⁰ Na valnom zhromaždení dňa 7. apríla 1938 boli zvolení: predseda práp. Josef

Zeman, podpredseda šrtm. Theodor Popela, jednatel rtm. Jaroslav Komárek, pokladník šrtm. Jan Rubáš, knihovník a archivár práp. Emil Dostál, zapisovateľ a kronikár šrtm. František Smrček.³¹¹

Pobočka Zväzu čs. rotmajstrov v Podolínci patrila medzi najaktívnejšie kultúrne spolky v Podolínci. Na valnom zhromaždení dňa 2. februára 1935 boli zvolení títo funkcionári: predseda šrtm. Josef Lopatka, jednatel šrtm. Vilém Fliege, pokladník rtm. Ladislav Kaufman, zapisovateľ rtm. Václav Novák, revízor účtov rtm. Viktor Krieger, člen výboru šrtm. Géza Domanický.³¹²

Spomínané vojenské spolky podporou kultúrnych, osvetových a zábavných podujatí zároveň pomáhali budovať československú štátnosť i česko-slovenskú vzájomnosť, čo bolo v medzivojnovom období zvlášť dôležité. Z týchto dôvodov môžeme vojenské spolky považovať za jeden z pilierov spoločensko-politického systému prvej ČSR.

Spolky legionárov

Legionári vo svojej podstate boli určitou privilegovanou vrstvou spoločenského systému prvej ČSR. Za svoje zásluhy v boji za vznik ČSR v období prvej svetovej vojny potom po vzniku republiky, za ktorú bojovali a umierali, dostávali rôzne privilégia, napríklad ľahšie získali zamestnanie, dostávali kinolicencie atď. Hlavným spolkom legionárov bola Čs. obec legionárska (ČOL), ktorá zriaďovala pobočky po celej republike. Podporovala legionárov a ich rodiny v sociálnej oblasti (napríklad finančne podporovala vdovy legionárov), no bola tiež spolkom aktívnym v kultúrnej oblasti, pretože podľa svojich stanov organizovala prednášky, vzdelávacie, odborné a jazykové kurzy, rôzne zjazdy, verejné a členské schôdze, slávnosti, divadelné predstavenia, výstavy, náučné vychádzky a zájazdy, jej funkcionári zakladali knižnice a čítarne, vydávali české a slovenské časopisy, letáky, brožúry a knihy, zbierali doklady a pamiatky, ktoré mali vzťah k dejinám légii, robili osvetu o vzniku, živote a bojoch legionárov.³¹³ Členovia týchto jednôt boli hlavnými organizátormi slávností pri výročiach

³⁰⁵ *Spišské hlasy*, 24. marca 1934, roč. 1, č. 8, s. 5.

³⁰⁶ ŠA-P, p-ASL, fond Obvodný notársky úrad v Podolínci (ďalej ObvNÚ-Pod), č. 1865/1932 adm.

³⁰⁷ ŠA-K, p-ASNV, OÚ-SNV, č. 591/1928 adm.

³⁰⁸ *Tamže*.

³⁰⁹ ŠA-K, p-ASNV, OÚ-SNV, Kataster spolkov XIII., inv. č. 80.

³¹⁰ ŠA-K, p-ASNV, OÚ-SNV, č. 1893/1934 adm.

³¹¹ *Tamže*, č. 7745/1938 adm., č. 7986/1938 adm.

³¹² ŠA-P, p-ASL, OÚ-SL, č. 1186/1935 adm.

³¹³ *Stanovy jednot Československé obce legionárske a programové prohlášení*. Praha [s.a.]



Obr. 21. Muži Telovýchovnej jednoty Sokol Poprad-Veľká pri cvičení roku 1933

pamätných bitiek prvej svetovej vojny, napríklad bitky pri Zborove, pri Bachmači. Tieto jednoty legionárov vznikali v spišských mestách v priebehu dvadsiatich rokov 20. storočia a patrili medzi najväčších zástancov a podporovateľov československého unitárneho režimu medzivojnovej ČSR. Nesmieme zabudnúť tiež pripomenúť, že jedným z cieľov tohto spolku bolo aj zabezpečenie obrany československého štátu.

Medzi prvé jednoty ČOL na Spiši patrila jednota v Spišskej Novej Vsi, ktorá bola založená dňa 31. júla 1921.³¹⁴ Prvými činníkmi tejto legionárskej jednoty boli: predseda Jan Pola, jednatel Vladimír Bartoníček, pokladník František Závodník. Predsedníctvo spolku tvorili František Blažek, Jan Pola, Bohumil Navara, František Závodník, Vladimír Bartoníček a František Koudelka.³¹⁵ V roku 1924 mala 42 členov, pričom jej majetok mal hodnotu 2000 Kč, a to okrem spolkovej knižnice, v ktorej bolo 30 zväzkov kníh v hodnote 3000 Kč. Funkcionármi v roku 1928 boli: predseda Miloslav Emil Brna (hostinský), podpredseda Ján Pola (železničný úradník), jednatel Filip Klvaňa (rotmajster ppl. 37), zástupca jednatela Jaroslav Brožek (zamestnanec čs. železničných dráh), pokladník Vladimír Adolf Kristl (zamestnanec pošty),

knihovník Karel Staněk (zamestnanec pošty), sociálny referent Vladimír Bartoníček (sprievodca vlakov), revízori Štefan Bujala (kominársky majster) a Jan Pšenička (školaník drevárskej školy). Predsedami v tridsiatych rokoch 20. storočia boli Miloslav Brna, Vladimír Bartoníček, Jozef Svoboda, Karol Leber a Jaroslav Smažík.³¹⁶

Jednota ČOL v Spišskej Starej Vsi bola tiež založená už roku 1921. Úrad ministra ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska schválil jej stanovy dňa 24. novembra 1921. Z aktívnych funkcionárov tejto jednoty môžeme uviesť Štefana L. Kostelníčka (podpredseda), Jozefa Kutarňu (tajomník) a Katarínu Bulinsku (pokladníčka).³¹⁷

Jednota ČOL v Gelnici bola založená dňa 28. júla 1921 v spolkovej miestnosti MO MS v Gelnici za účasti 28 prítomných členov. Do predsedníctva gelnickej jednoty boli zvolení: predseda Štefan Burčák (neskorší predseda slovenských legionárov), podpredseda Jan Nemeč, jednatel Maximilián Rosencvajk, zástupca jednatela Alexander Čenek. Na zakladajúcej schôdzi vystúpili aj hostia – delegáti z Košíc Petru a Krupka.³¹⁸ V roku 1935 pracovali títo činníci: predseda A. Stach, podpredseda Šula, jednatel R. Štetka, pokladník K. Fašiang.³¹⁹

³¹⁴ Podľa katastra spolkov vznikla až 3. júla 1926.

³¹⁵ ŠA-P, SA-L, SŽ-ŽÚ, č. 39/1922 adm.

³¹⁶ ŠA-K, p-ASNV, OÚ-SNV, Kataster spolkov XIII., inv. č. 80.

³¹⁷ ŠA-P, SA-L, SŽ-ŽÚ, č. 11 508/1921 adm.

³¹⁸ *Tamže*, č. 12 199/1921 adm.

³¹⁹ *Spišské hlasy*, 16. februára 1935, roč. 2, č. 7, s. 5.

Jednota ČOL v Levoči bola založená roku 1922. V dvadsiatych rokoch boli jej členovia zdatní divadelní ochotníci a pravidelne usporadúvali divadelné predstavenia.³²⁰ V roku 1926 pracovali v tomto spolku títo činovníci: predseda Ing. Karel Karel (bol prídelovým komisárom), podpredseda pplk. Jan Toman, jednatel' kpt. Karel Ježek, pokladník npor. Antonín Vágner, zástupca pre ústredie ČOL kpt. Jindřich Sahule.³²¹ V roku 1930 predsedníctvo spolku tvorili: predseda pplk. Rudolf Caksch, podpredseda Karel Karel (prednosta pozemkového komisariátu), jednatel' Josef Bílek (úradník), pokladník Jiří Hnilica (úradník na súde), zapisovateľ rtm. Jan Beníšek, delegát do žúp prof. František Veselý. Členmi výboru boli mjr. Josef Janouš, škpt. Karel Jaška, Josef Jansa (bol školníkom), Čeněk Dvořák (poštový úradník), šrtm. Ferdinand Zácha, šrtm. Josef Kozelek.³²² V tridsiatych rokoch boli predsedami prof. František Veselý, pplk. Václav Velebný, Ondrej Dážď. Jednatelmi boli Jozef Bílek, šrtm. Ferdinand Zácha, šrtm. Václav Záhora a maliar Jozef Heimschild.³²³

Podobne ako levočská jednota, aj Jednota ČOL vo Veľkej vznikla roku 1922, stanovky schválil minister ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska v roku 1922 pod č. 16794. Jej prvým predsedom bol Oldřich Kašpar, po ňom od 9. februára 1936 Jozef Bielhoubek. Jednatel'om bol Alois Hejna, od roku 1936 Jozef Haláč.³²⁴

Jednota ČOL v Starej Lubovni bola založená roku 1931, jej stanovky schválil krajský úrad dňa 3. decembra 1931. Prvým predsedom bol Alois Sedláček,³²⁵ ďalšími činovníkmi v tridsiatych rokoch boli Bohumil Tuhý a Ján Kaufman.³²⁶

Ku koncu existencie predmníchovskej ČSR organizovali členovia jednoty ČOL politické manifestácie s cieľom podporiť jednotu ČSR a zabrániť rozpadu republiky, napríklad dňa 21. júna 1938 zorganizovali členovia Jednoty ČOL v Spišskej

Novej Vsi manifestáciu pod heslom „Od Ašu k Jasine“.³²⁷

Na Spiši existoval aj spolok legionárov – Slovákov, a to v Gelnici, kde existovala od 8. januára 1928 miestna jednota Združenia slovenských legionárov. Činovníkmi tejto jednoty boli: predseda Štefan Burčák, jednatel' Viktor Seman, pokladník Ján Petričko a členovia výboru Jozef Kazák, Jozef Hudák, Michal Trojan a Karol Katouský.³²⁸

Náboženské spolky

Náboženské (kresťanské i židovské) spolky patrieli medzi najstaršie spolkové inštitúcie zakladané už v priebehu 19. storočia. Boli aktívne v charitatívnej, sociálnej i kultúrnej oblasti. Katolíci boli združení v Katolíckych kruhoch (patrili medzi najstaršie spolky, vznikali v spišských mestách už v poslednej tretine 19. storočia). Členovia Katolíckeho kruhu v Spišskej Novej Vsi vlastnili v tridsiatych rokoch 20. storočia i koncesiu na výčap piva a vína, ktoré predávali len vlastným členom.³²⁹ Cieľom tejto koncesie bolo zvýšiť finančný príjem spolku. Funkcionármi Katolíckeho kruhu v Spišskej Novej Vsi v roku 1928 boli: čestný predseda opát Dr. František Rolný, úradujúci predseda JUDr. Gejza Faix, spolupredseda MUDr. Anton Teschler, podpredseda Martin Faith, tajomník Štefan Komár, pokladník Andrej Baláž. Mali kultúrnu, finančnú a vínovú komisiu a 22 členov výboru.³³⁰ Kultúrna komisia schvaľovala každoročne približne 1000 Kč na nákup najnovších slovenských kníh (prozaických i básnických) do knižnice spolku.³³¹ V roku 1933 predsedníctvo spišskonovoveského Katolíckeho kruhu tvorili: predseda JUDr. Gejza Faix, tajomník Vojtech Cehlárik, knihovník Štefan Brna, pokladník M. Húska.³³² Na konci prvej ČSR roku 1938 činovníkmi boli: patrón – biskup Ján Vojtaššák, cirkevný predstaviteľ – opát Dr. František

³²⁰ ŠA-P, SA-L, OÚ-L, č. 7577/1925 adm.

³²¹ *Tamže*, č. 927/1926 adm.

³²² *Tamže*, č. 2754/1930 adm.

³²³ *Tamže*, Kataster spolkov XIII, inv. č. 42.

³²⁴ ŠA-P, p-AP, OÚ-P, Kataster spolkov XI, inv. č. 53. Zuzana KOLLÁROVÁ a kol. : *Veľká 1268 – 1998*. Poprad 1998, s. 101.

³²⁵ ŠA-P, p-ASE, OÚ-SE, č. 240/1932 adm.

³²⁶ *Tamže*, č. 3477/1935 adm., č. 1922/1937 adm.

³²⁷ Rečníkom na tejto manifestácii bol Jozef Bahurinský. ŠA-K, p-ASNV, OÚ-SNV, č. 11 419/1938 adm., č. 13 616/1938 adm.

³²⁸ ŠA-K, p-ASNV, OÚ-G, č. 87/1928 adm. *Nové časy*, 25. januára 1928, roč. 1, č. 2, s. 6. Noviny *Nové časy* boli tlačovým orgánom Združenia slovenských legionárov.

³²⁹ ŠA-K, p-ASNV, OÚ-SNV, č. 21 459/1937 adm. Podobnú koncesiu na hostinskú a výčapnícku živnosť mal Karpathenverein (Karpatský spolok) v Kežmarku. Túto živnosť vykonávali v útulni Erika na Kojšovej holi v okrese Gelnica. ŠA-K, p-ASNV, OÚ-G, č. 483/1932 adm.

³³⁰ *Podtatranská Slovač*, 11. februára 1928, roč. 6, č. 6, s. 6.

³³¹ *Spišské noviny*, 11. februára 1933, roč. 3, č. 6, s. 5.

³³² *Tamže*, 4. februára 1933, roč. 3, č. 5, s. 4.

Rolný, čestný predseda – MUDr. Anton Teschler, úradujúci predseda – Ing. Jozef Kručko, podpredsedovia – Martin Faith a poslanec Koloman Slušný, tajomník – Ing. Aladár Král, pokladník – Juraj Bányai, knihovník – Štefan Krajňák, domovník – Ondrej Polomsky.³³³

Medzi aktívne spolky patrili Katolícky kruh v Starej Lubovni, ktorý bol založený už roku 1895, po vzniku ČSR bol oživotvorený dňa 16. marca 1921. Jeho účelom bolo:

„napomáhať duchovným a hmotným záujmom vo veľkej obci Starolubovianskej a na vidieku bývajúcich katolíkov skrz nábožensko-mravný duch a spoludržaním a zveľadením všeobecnej vlasteneckej vzdelanosti“.

Stanovy schválil Úrad ministra ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska dňa 21. decembra 1921. Prvým predsedom bol Jozef Kubičár, v tridsiatych rokoch Jozef Vujs.³³⁴

Katolícky kruh v Smižanoch vyvíjal najväčšiu aktivitu medzi smižianskou mládežou. Bol založený dňa 23. novembra 1924, pričom stanovy mal schválené až 26. februára 1926 pod č. 18795. Jeho cieľom podľa stanov bolo „napomáhať katolíkom v duševných, v spoločenských a hmotných potrebách, povzbudzovať vlastenecké zmysľovanie a duch vzájomnosti“. Predsedom bol katolícky kňaz Matúš Pajdušák, jednatelom Štefan Zachar, po ňom Ján Babík a Štefan Babík.³³⁵

Ženy – katolícky sa stretávali v už uvádzaných pobočkách Katolíckej jednoty na Slovensku, ktoré sme opisovali vyššie pri ženských spolkoch. V niektorých obciach existovali miestne odbory Slovenskej rímskokatolíckej jednoty na Slovensku, napríklad v okrese Poprad boli založené v Spišskom Štiavniku (predsedom bol Štefan Martinko), v Spišskej Teplici (predseda Eduard Lang), tiež vo Veľkej.³³⁶ Katolícka mládež sa združovala v pobočkách Združenia katolíckej

mládeže na Slovensku, ktoré vyvíjalo činnosť v duchu Katolíckej akcie. Pobočiek tohto Združenia bolo len v Levočskom okrese šesť.³³⁷ Evanjelici si zakladali odbory Slovenskej evanjelickej jednoty (SEJ). Ústredie SEJ bolo v obci Klenovec v okrese Rimavská Sobota. Cieľom SEJ bolo „podzvihnúť mravnonáboženský a národný život členov a podporovať evanjelické augsburské vierovyznanie a slovenské národné ustanovizne“. V okrese Spišská Nová Ves existovali tieto odbory (stav v roku 1933): 76. odbor SEJ v Mlynkoch (predseda Karol Marton, podpredseda Samuel Mráz, zapisovateľ Ludevít Turák), 109. odbor SEJ v Novoveskej Hute (predseda Jozef Mateizel, podpredseda Jozef Kokeš, zapisovateľ Jozef Rusňák), 293. odbor SEJ v Spišskej Novej Vsi (predsedom bol Martin Zaľko, tajomníčkou Mária Rástocká),³³⁸ 286. odbor SEJ v Smižanoch (predseda Martin Klein).³³⁹ V Popradskom okrese existoval napríklad 358. odbor SEJ v Batizovciach, 366. odbor SEJ v Hranovnici (predsedom bol Michal Brusnický). Evanjelická mládež sa združovala v pobočkách Združenia evanjelickej a. v. mládeže na Slovensku.

Ďalším kresťanským spolkom boli miestne skupiny Slovenského kresťansko-sociálneho odborového združenia, ktoré existovali napríklad v Švábovciach, Nižnej Šuňave, Vyšnej Šuňave.³⁴⁰ Cieľom týchto náboženských spolkov bolo upevňovať kresťanskú vieru u svojich členov, podporovať chudobných a sociálne odkázaných jednotlivcov. Ich členovia sa venovali aj kultúrnym aktivitám (hrávali ochotnícke divadlo, venovali sa spevu a pod.) a vzdelávaniu svojich členov.³⁴¹

V Spišskej Starej Vsi bolo prvým slovenským katolíckym spolkom Sociálne združenie katolíckej slovenskej mládeže. Tento náboženský spolok vznikol 5. apríla 1920 zásluhou miestneho duchovného Herbsta a študenta Kostelníčka. Jeho prvými činníkmi boli: predseda Ján Harendarčík, jednatelka Mária Ogibovičová, pokladník

³³³ ŠA-K, p-ASNV, OÚ-SNV, č. 8213/1938 adm.

³³⁴ ŠA-P, SA-L, SŽ-ŽÚ, č. 347/1922 adm. ŠA-P, p-ASE, OÚ-SE, č. 3477/1935 adm. Pozri tiež *Štatistika zemeľských spolkov na Slovensku ku 31. 5. 1930*, s. 78.

³³⁵ ŠA-K, p-ASNV, OÚ-SNV, Kataster spolkov I, inv. č. 68. Porovnaj *Smižany*, ed.: František Žifčák. Smižany 1993, s. 85.

³³⁶ ŠA-P, p-AP, fond Zbierka stanov spolkov 1920 – 1935 (ďalej ZSS).

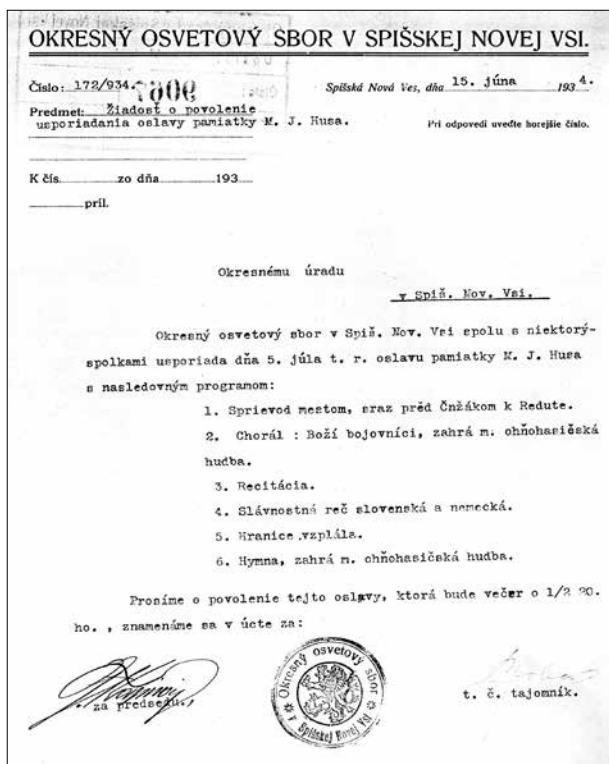
³³⁷ Michal MARŤÁK : K prejavom religiozity spišských katolíkov v tridsiatych rokoch 20. storočia (Na príklade uskutočňovania Katolíckej akcie v okrese Levoča), in: *Z minulosti Spiša : Ročenka Spišského dejepisného spolku v Levoči*, vol. 18, ed.: Ivan Chalupecký. Levoča : Spišský dejepisný spolok, 2010, s. 92. V Marťákovskej štúdii podrobnejšie tiež ku Katolíckemu oltárnemu spolku v Levoči (s. 97) a celkovo ku Katolíckej akcii (hnutiú rímskokatolíckej cirkvi šíriaceho sa vo vtedajšom medzivojnovom Československu od druhej polovice dvadsiatych rokov 20. storočia), jej podstate a rozvoju prostredníctvom rôznych foriem, okrem iných aj spolkovkej činnosti, a to najmä v Levočskom okrese.

³³⁸ *Spišské noviny*, 4. februára 1933, roč. 3, č. 5, s. 4.

³³⁹ ŠA-K, p-ASNV, OÚ-SNV, č. 13 072/1933 adm.

³⁴⁰ ŠA-P, p-AP, ZSS.

³⁴¹ Faktografický prehľad náboženských spolkov pozri v katastroch (evidencii) spolkov v jednotlivých okresoch.



Obr. 22. Žiadosť Okresného osvetového zboru v Spišskej Novej Vsi na Okresný úrad v Spišskej Novej Vsi o povolenie usporiadať oslavu pamiatky Jana Husa zo dňa 15. júna 1934

Štefan Regec a zapisovateľ Jozef Kutarňa. Cieľom tohto združenia bolo vzdelávať členov v slovenčine, v hospodárstve a v ďalších oblastiach potrebných pre praktický život. Pri spolku zriadili tiež knižnicu a čítareň. Mali krojový, výšivkársky a spevácky odbor (v jeho rámci fungoval spevokol).³⁴²

Náboženským kresťanským spolkom bol Spiškopodhradský kresťanský spoločenský kruh so sídlom v Spišskom Podhradí. Jeho stanov schválil minister ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska dňa 12. júla 1921. Cieľom tohto spolku bolo:

*„na vieromravnom základe dopomôcť spoločenským záujmom občanov Spišského Podhradia a okolia, príjemnú domovinu poskytnúť spoločenskému stykaniu a šľachetnej zábave, rozvíjať kultúrny pokrok v kresťanskom duchu a stojac na určitom kresťanskom základe voči prúdu protikresťanskému miernou cestou spoluúčinkovať v uskutočnení sociálnej otázky na uspokojenie všetkých tried s úplným vylúčením politiky“.*³⁴³

³⁴² Tatry, 23. apríla 1920, roč. 2, č. 17, s. 6.

³⁴³ ŠA-P, SA-L, SŽ-ŽÚ, č. 3741/1921 adm.

³⁴⁴ Julius CELDER: *Mierová práca Československého Červeného kríža*. Praha 1925, s. 4 a nasl.

³⁴⁵ ŠA-P, SA-L, SŽ-ŽÚ, č. 185/1920 adm.

Charitatívne a dobročinné spolky

Charitatívne a dobročinné spolky nevykonávali priamo kultúrnu činnosť, ale boli nevyhnutnou súčasťou spoločenského života prostredníctvom dôležitej a pre chudobných a sociálne odkázaných nevyhnutnej charitatívnej a dobročinnnej práce. Najvýznamnejšie dobročinné spolky mali celoštátne ústredia a boli podporované štátom, keď štát prostredníctvom týchto spolkov podporoval najslabšie sociálne vrstvy (boli to spolky Československého Červeného kríža, Okresné pečlivosti (starostlivosti) o mládež, Masarykova liga proti TBC). Katolícka cirkev mala už spomínanú Ústrednú Karitu (Charitu), ktorá mala viacero pobočiek aj v spišskej oblasti. Existovali tiež samostatné dobročinné spolky, ktoré štát ani cirkev nepodporovali, napríklad Jozefov spolok v Spišskej Novej Vsi.

Spolok Červeného kríža ako známy dobročinný spolok s pomerne dlhou tradíciou vyvíjal činnosť už pred vznikom ČSR v Uhorsku. Po vzniku ČSR sa činnosť Československého Červeného kríža (ČsČK) sústredila na tieto oblasti: na zdravotnícku ľudovú výchovu, na výcvik zdravotníckeho personálu (dobrovoľných ošetrovateliek), na dorast ČsČK, na pomoc pri živelných pohromách a na sociálno-zdravotnícku starostlivosť.³⁴⁴ Po roku 1918 boli i na Spiši zakladané miestne spolky ČsČK, ktoré boli finančne podporované aj štátom. V sídle Spišskej župy v Levoči bol založený miestny spolok ČsČK dňa 16. novembra 1919. Jeho prvými funkcionármi boli: predseda Dr. Ján Rumann (spišský župan), podpredseda Jozef Krššák (rímskokatolícky farár v Levoči), jednatel Jozef Jošták (profesor reálneho gymnázia v Levoči), pokladník Jozef Chládek (bankový správca v Levoči), zapisovateľ Koloman Murgaš (profesor reálneho gymnázia v Levoči).³⁴⁵ Na valnom zhromaždení dňa 20. apríla 1925 boli zvolení títo funkcionári: predseda JUDr. Gejza Okályi, podpredseda Karol Kovalčík, jednatel Ján Wagner, pokladník Alexander Drobný, zapisovateľa Štefan Korchňák a Ondrej Ištok. Po tomto valnom zhromaždení vznikol v levočskom ČsČK spor medzi starými „zaslúžilými“ členmi a novými členmi, ktorí boli obviňovaní, že sa do spolku prihlásili na poslednú chvíľu (podľa §4 stanov nových členov mohol prijať, respektíve schváliť len výbor spolku) a v oblasti dobročinnosti neboli predtým vôbec aktívni, hoci žili už dlhšie v Levoči.

Týmito obviňovanými novými členmi boli najmä príslušníci českej inteligencie, napríklad stredoškolskí profesori Václav Boháček, František Štern, Josef Pařízek, František Veselý, Miloslav Pantůček, František Bezděk, Jan Plocek, ďalej Ing. Karel Karol, pplk. Jan Toman, škpt. Bohumil Navara, poštový úradník Čeněk Dvořák, verejný notár Karol Kovalčík, sudcovia JUDr. Vladimír Kozák, František Marek, kaplán Karol Jaška. Starí „zaslúžilí“ členovia podali na Okresný úrad v Levoči sťažnosť na týchto nových členov (sťažnosť podali Jozef Chládek a Ján Kušnír), v ktorej obvinili týchto nových členov z toho, že pred valným zhromaždením prostredníctvom predbežnej agitácie chceli odsunúť „zaslúžilých“ členov a uskutočniť nezákonnú voľbu. V sťažnosti kritizovali tiež politickú agitáciu do spolku a žiadali zrušiť platnosť volieb nového predsedníctva, funkcionárov a členov výboru, vypísať nové valné zhromaždenie a uskutočniť nové voľby. Okresný náčelník však potvrdil vo funkcii predsedu JUDr. Gejzu Okályiho.³⁴⁶

V tridsiatych rokoch 20. storočia sa pohyboval počet členov levočského ČsČK okolo 100. V roku 1934 zriadili jeho členovia záchranú zdravotnú stanicu v Spišskom Štvrtku a bohatá bola činnosť ich detskej zdravotnej stanice v Levoči, ktorá pomáhala po zdravotnej stránke matkám a dojčatám. Vlastnili tiež kinolicenciu na miestne kino v Levoči. Miestny spolok ČsČK v Levoči mal tieto odbory a komisie: odbor dorastu, odbor samaritánov, finančnú komisiu, komisiu kina, komisiu sociálnej starostlivosti a komisiu pre kurz dobrovoľných sestier.³⁴⁷ V roku 1935 bol predsedom levočského ČsČK verejný notár K. Kovalčík, podpredsedami boli MUDr. A. Hritz a plk. A. Hackenberg, jednatelom a zapisovateľom MUDr. M. Rozsnyai, pokladníkom J. Müncner, vzdelávateľom PhDr. Č. Vránek.³⁴⁸

Ďalšie miestne spolky ČsČK existovali takmer v každom spišskom meste. V Spišskej Novej Vsi bol založený miestny spolok ČsČK ako v Levoči – dňa 16. novembra 1919. Prvými činovníkmi boli: predseda Elemír Vollay (po ňom bol v prvej

polovici dvadsiatych rokov predsedom Ing. Václav Holý), podpredseda Michal Kálmán, jednatel Odon Lelek, pokladník Ludvik Podolinský, zapisovateľ Vladimír Polívka. Vo výbore pracovali MUDr. Silárd Türck, Ján Miškovský, Leonard Zaic, Jozef Kostík, Jozefa Galová a M. Benická.³⁴⁹ Spišskonovoveský ČsČK mal charitatívny (sociálny) odbor a odbor pre vzdelávanie, ktorý vykonával zdravotnícku osvetu. Na valnom zhromaždení dňa 2. januára 1921 boli zvolení noví funkcionári spišskonovoveského ČsČK: predseda Ing. Václav Holý, podpredseda Jaroslav Lang, jednatel Odon Lelek, pokladníci Leopold Nogrady a Ludvik Podolinský. Výbor tvorili Mikuláš Fischer, Alexander Huba, Václav Šlosar, Kazimír Kozlovský, Martin Zařko, p. Langsfeldová, p. Vollaiová, Ján Hromádka, Jozef Engelmán, inšpektor J. Lang, p. Wesselényiová, Imrich Bolčík a MUDr. Silárd Türck.³⁵⁰ Na VZ dňa 4. apríla 1927 boli zvolení títo funkcionári: predseda Ing. Václav Holý, podpredsedovia MUDr. Anton Teschler a Štefan Ďuric. Do výboru boli zvolení: Paulinyová, Štefániková, Findurová, Souhradová, Skulová, F. Filustek, J. Matula, kpt. Suchánek, plk. gen. št. Vitoušek, A. Hopka, Š. Pollák, M. Fischer. Ex offio boli členmi prof. F. Nápravník, JUDr. Hegyi, všetci lekári, riaditelia škôl a zástupcovia miestnych spolkov.³⁵¹

Miestny spolok ČsČK v Spišskej Novej Vsi usporadúval už v dvadsiatych rokoch 20. storočia podujatia vianočného stromčeka (ten postavili pred radnicou), v rámci ktorých vždy na Vianoce obdarúvali jeho členovia chudobné školopovinné deti. Podobné vianočné nádielky robili aj ďalšie pobočky ČsČK, napríklad v Poprade či v Levoči. Spišskonovoveský ČsČK mal v roku 1927 príjem 61 000 Kč, výdavky 56 000 Kč. V tomto roku vydržoval detskú a zubnú ambulanciu, zdravotnícke auto (sanitku), ďalej pre 40 chudobných detí denne dával mlieko, chlieb a rybí tuk a pri spolku existovala tiež samaritánska služba.³⁵² V tridsiatych rokoch udržoval na vlastné náklady zubnú poradňu a zabezpečoval ošetrovanie chrupu školskej mládeže do 14 roku života v celej Spišskej Novej Vsi.³⁵³

³⁴⁶ ŠA-P, SA-L, OÚ-L, č. 4516/1925 adm.

³⁴⁷ *Spišské hlasy*, 6. apríla 1935, roč. 2, č. 14, s. 4.

³⁴⁸ *Tamže*, 30. marca 1935, roč. 2, č. 13, s. 5.

³⁴⁹ *Tatry*, 29. novembra 1919, roč. 1, č. 38, s. 1.

³⁵⁰ *Tamže*, 4. februára 1921, roč. 3, č. 5, s. 3.

³⁵¹ *Podtatranská Slovač*, 23. apríla 1927, roč. 5, č. 17, s. 6.

³⁵² *Slovenský Východ*, 15. marca 1928, roč. 10, č. 63, s. 3.

³⁵³ ŠA-K, p-ASNV, OÚ-SNV, č. 15 666/1935 adm. O jednotlivých miestnych spolkoch ČsČK na Spiši pozri podrobnejšie aj v publikácii Ján JUNAS et al. : *80 rokov činnosti Červeného kríža na Slovensku 1919 – 1999*. Bratislava 1999. Mnohé fakty z činnosti miestnych spolkov ČsČK na Spiši však v tejto knihe chýbajú, dokonca miestny spolok ČsČK v Levoči nie je v nej vôbec uvedený, pritom Červený kríž existoval na Spiši už v Uhorsku dávno pred rokom 1918. Podobne veľmi neúplne je spracovaná činnosť miestneho spolku ČsČK v Spišskej Novej Vsi – v citovanej publikácii sa uvádza nesprávne založenie Červeného kríža v regióne stredného Spiša až roku 1939.

Pričinil sa o otvorenie detskej poradne v Koterbachoch (v súčasnosti Rudňany) dňa 10. marca 1935. V roku 1934 predstavoval majetok spišskonovoveského ČsČK čiastku 31 691 Kč, príjmy v tomto roku boli 36 684 Kč, výdavky 35 126 Kč. V roku 1935 boli funkcionármi títo páni: predseda Ján Malý (riaditeľ učiteľského ústavu), podpredsedovia Jozef Průša (školský inšpektor) a Jozef Náčin (hlavný komisár politickej správy), tajomník František Ortelt, pokladník M. Szekeres.³⁵⁴

V Kežmarku stanovoy miestneho spolku ČsČK schválil minister Vavro Šrobár dňa 2. februára 1921. Vzhľadom na početné zastúpenie Nemcov v tomto kežmarskom spolku bol spolkovým rokovacím jazykom slovenský, ale aj nemecký jazyk.³⁵⁵ Dňa 19. júla 1927 sa obecné zastupiteľstvo mesta Kežmarok uznieslo, aby mesto prevzalo od miestneho spolku ČsČK majetok bývalého maďarského Červeného kríža v sume 92 410,54 Kč v prospech vybudovania mestskej nemocnice. V tejto nemocnici mal ČsČK dve izby pre matky a dojčatá a okrem toho mesto Kežmarok malo ročne poskytovať pre ČsČK 2000 Kč na základe zákona č. 329 Zb. z. a n. zo dňa 12. augusta 1921.³⁵⁶

V Spišských Vlachoch schválil stanovoy miestneho spolku ČsČK minister Šrobár tiež 2. februára 1921. Predsedom ČsČK v Spišských Vlachoch bol Dr. Pavel Dolák, jednatelom Ján Faith.³⁵⁷ V Krompachoch bol založený miestny spolok ČsČK dňa 30. júla 1921. Na zakladajúcom VZ bol za predsedu zvolený Ing. Arnošt Cotel, za jednatel'a Antonín Bouška. Členmi výboru sa stali Dr. Schwarz, Bábri (vrchný strážmajster), Scherffel (evanjelický farár), Dr. J. Beliczký (rímskokatolícky farár), J. Barč (správca ľudovej školy), K. Loja (správca ďalšej ľudovej školy), F. Motejlek (poštový úradník), Ing. Martinko, A. Bouška (učiteľ), Štráfeldová. Pri založení mal spolok 281 členov. Po vzniku ČsČK v Krompachoch zanikol tamojší spolok Čs. pečlivosť o dieťa, keď majetok tohto spolku bol prevedený na spolok ČsČK.³⁵⁸

Najznámejšou akciou ČsČK bol Mier ČsČK, ktorý bol vyhlasovaný na celom území československého štátu väčšinou v období veľkonočných sviatkov a počas tohto „mierového“ týždňa sa konali finančné zbierky pre tento charitatívny spolok. Týždeň pred Veľkou nocou vyhlasoval

tento spolok takzvaný Týždeň čistoty. Cieľom ČsČK bola výchova mládeže k zdravému spôsobu života a k práci pre iných. Jeho členovia pomáhali finančne i materiálne chudobným rodinám, pre deti ohrozené chorobami zriaďovali zdravotné strediská, organizovali prvú pomoc a dopravné stanice pre ranených v jednotlivých okresoch Spiša, pomáhali pri živelných pohromách, keď zabezpečovali pre postihnutých stravu a šatstvo, podporovali chudobných žiakov vianočnými zbierkami šatstva, obuvi a finančnými prostriedkami.³⁵⁹

Tab. č. 1: Finančná zbierka pre ČsČK v Spišskej župe roku 1921³⁶⁰

Názov úradu	Sídlo úradu	Výsledok v Kč
Slúžnovský okres	Levoča	192,90
Slúžnovský okres	Kežmarok	1037,00
Slúžnovský okres	Stará Lubovňa	1768,60
Obecné predstavenstvo	Ruskinovce	130,00
Policiálny kapitanát	Spišské Vlachy	784,00
Mestská rada	Gelnica	1588,00
Slúžnovský okres	Spišská Nová Ves	1451,80
Slúžnovský okres	Spišská Stará Ves	846,00
Mestská rada	Kežmarok	2590,00
Policiálny kapitanát	Poprad	400,00
Spolu		10 788,30

Príklad aktivít spolku ČsČK v apríli 1931: uskutočnili sa veľkonočné prejavy a zbierková akcia v prospech ČsČK. Na Kvetnú nedeľu 29. marca boli usporiadané detské slávnosti, na Bielu Sobotu 4. apríla dve minúty ticha pred 12. hodinou ako spomienka na obete Veľkej vojny

³⁵⁴ *Spišské hlasy*, 23. marca 1935, roč. 2, č. 12, s. 4.

³⁵⁵ ŠA-P, SA-L, OÚ-L, č. 1564/1921 adm.

³⁵⁶ ŠA-P, p-AP, fond Obecný notársky úrad v Kežmarku (ďalej ObecNÚ-K), č. 8093/1927 adm.

³⁵⁷ ŠA-P, SA-L, SŽ-ŽÚ, č. 1478/1921 adm.

³⁵⁸ ŠA-P, SA-L, SŽ-ŽÚ, č. 641/1922 adm. ŠA-K, p-ASNV, OÚ-G, č. 15 186/1927 adm.

³⁵⁹ ŠA-P, p-ASNV, OÚ-SNV, č. 1112/1930 adm. Pozri tiež Ján JUNAS et al. : *80 rokov činnosti Červeného kríža na Slovensku 1919 – 1999*. Bratislava 1999.

³⁶⁰ *Úradný časopis župy Spišskej – Amtsblatt des Zipser Komitates*, 9. september 1921, roč. 9, č. 7, s. 80.



Výhry bude vydávať správa vecnej loterie v Harhove od 6. mája 1935 do 6. augusta 1935. Výhry, ktoré pripadnú na losy vopred nezaplatené, alebo ktoré nebudú do uvedeného termínu vyzdvihnuté, prepadajú v prospech dobročinného cieľa loterie.

Výhry :

1 výhra nové auto Zbrojovka Z4 Aerable v hodnote	92.000 Kč
1 výhra motocykel »Ogare 250 cm ³ v hodnote	5.000 „
1 výhra radio »Philips 522 U v hodnote	2.600 „
3 výhry po 1000 Kč (1 radio, 2 stroje na šitie)	3.000 „
5 vyhíer po 500 „ (bicykle)	2.500 „
10 vyhíer po 200 „ (husle, lyže, ten. rakety)	2.000 „
20 vyhíer po 100 „ (brusle, lyže, ten. rakety)	2.000 „
40 vyhíer po 50 „ (brusle, lyže detské, kúdyinské náradie a prakt. veci pre dom.)	2.000 „
75 vyhíer po 30 „ (súpravy na holenie, praktické veci pre domácnosť)	2.250 „
150 vyhíer po 20 „ (bazárové praktické veci pre domácnosť)	3.000 „
340 vyhíer po 15 „ detto	5.100 „
855 vyhíer po 10 „ detto	8.550 „

4225

Š. Sevaček, Sp. Polhrade

Obr. 23. Vecná lotéria Slovenského kultúrneho spolku v Spišskom Hrhove (Harhove), ktorú usporiadali roku 1935

a na Veľkonočnú nedeľu 5. apríla sa uskutočnili v sídlach miestnych spolkov ČsČK mierové prejavu pod heslom Blaho detí nadovšetko. Zbierková akcia v okrese Spišská Nová Ves v apríli 1931 dopadla nasledovne: Koterbachy (Rudňany) 154,10 Kč, Vondrišiel (Nálepkovo) 155,50 Kč, Betlanovce 20,50 Kč, Vydrník 22,50 Kč, Hrabušice 21 Kč, Letanovce 16 Kč, Poráč 10 Kč, Chrasť nad Hornádom 25 Kč, Spišský Hrušov 8 Kč, Veľbachy (Bystrany) 30,50 Kč, Vojkovce 21,80 Kč, Spišské Vlasy 193,20 Kč, Spišská Nová Ves 50 Kč.³⁶¹ Na porovnanie uvedieme výsledky zbierky pre ČsČK aj v ďalších rokoch: na druhý rok 1932 sa vyzbieralo v okrese Spišská Nová Ves v aprílovej zbierkovej akcii pre ČsČK spolu 1350 Kč, z toho najviac v sídle okresu v Spišskej Novej Vsi 323 Kč, v Koterbachoch 251,50 Kč a vo Vondrišli 155 Kč. V roku 1933 sa vyzbieralo spolu 755,70 Kč, z toho najviac v Koterbachoch (Rudňanoch) 143,60 Kč, v Spišských Vlachoch 105,50 Kč, vo Vondrišli 77,50 Kč a v okresnom sídle Spišskej Novej Vsi len 76,50 Kč. V apríli 1938 sa vyzbieralo v celom okrese Spišská Nová Ves len 965,90 Kč, z toho najviac v Koterbachoch 266 Kč, v Spišských Vlachoch 176 Kč, v Smižanoch 87 Kč a v meste Spišská Nová Ves len 65 Kč.³⁶² Podujatia ČsČK v okrese Spišská Nová Ves v roku 1932: na Kvetnú nedeľu 20. marca sa uskutočnili detské slávnosti, na Bielu sobotu 26. marca boli vyhlásené dve minúty ticha pred 12. hodinou ako spomienka na obete Veľkej vojny. Na Veľkonočnú nedeľu 27. marca usporiadali členovia miestnych spolkov ČsČK mierové

prejavu pod heslom Vďaka starým a na Veľkonočný pondelok pred obedom sa uskutočnili detské slávnostné sprievody.³⁶³

Aktívne boli miestne spolky ČsČK tiež v ostatných okresoch Spiša. Napríklad v okrese Stará Ľubovňa, konkrétne v obciach notariátu Podolínec, dopadla zbierková akcia pre ČsČK v roku 1933 nasledovne: Podolínec – 149,50 Kč, Nižné Ružbachy – 26,60 Kč, Lomnička – 25 Kč, Vyšné Ružbachy – 34 Kč, spolu 235,10 Kč.³⁶⁴

Činnosť miestneho spolku ČsČK v Poprade v roku 1934: na humánne a zdravotné ciele venoval 83 233 Kč, vydržoval dve poradne pre matky a dojčatá (v Poprade a v Hranovnici, pričom v týchto poradniach jeho členovia uskutočnili spolu 3871 zákrokov), ďalej jeho členovia – lekári, robili zdarma lekárske prehliadky školských detí a preventívne očkovanie proti záškrtu, pre dojčatá rozдали 2340 litrov mlieka, zo zisku zo spolkového kina nakúpili šatstvo a bielizeň pre chudobné deti i dospelých.³⁶⁵

Ďalší charitatívny spolok Okresná pečivosť (starostlivosť) o mládež (OPM) vznikol postupne v jednotlivých okresoch po tom, čo Národné zhromaždenie schválilo dňa 30. júna 1921 zákon č. 256/1921 o ochrane detí v cudzej starostlivosti a nemanželských detí. Tento spolok patril medzi najvýznamnejšie dobročinné a charitatívne spolky podporované štátom. Ústredie pod názvom Zemské ústredie pečivosti o mládež pre Slovensko sídlilo v Bratislave na Panenskej ulici č. 7. V roku 1932 už združovalo na Slovensku

³⁶¹ ŠA-K, p-ASNV, OÚ-SNV, č. 3769/1931 adm.

³⁶² ŠA-K, p-ASNV, OÚ-SNV, č. 2104/1932 adm., č. 825/1934 adm., č. 4921/1938 adm.

³⁶³ Tamže, č. 2104/1932 adm.

³⁶⁴ ŠA-P, p-ASL, ObvNÚ-Pod, č. 1223/1933 adm.

³⁶⁵ Spišské hlasy, 30. marca 1935, roč. 2, č. 13, s. 6.

46 Okresných pečlivostí o mládež. Na Spiši boli zakladané OPM postupne v každom okresnom sídle.³⁶⁶ V obvode svojho okresu bola OPM organizačným strediskom a ústredným vykonávateľom všetkej dobrovoľnej sociálnej starostlivosti o mládež, ktorá potrebovala ochranu a pomoc. Bola tiež poradným a pomocným orgánom tých činiteľov verejnej správy, ktorým bola zákonom určená sociálna starostlivosť o mládež.³⁶⁷ Činnosť OPM bola zameraná na finančnú a materiálnu podporu chudobnej školskej mládeže a na pomoc nezaopatreným deťom. V tridsiatych rokoch organizovali každoročne zbierkovú akciu v rámci takzvaného Detského dňa. Finančné prostriedky z tejto zbierky boli určené pre deti z detských domovov, sirotincov a odborných ústavov. Školy zaraďovali akcie v rámci Detského dňa do svojej ľudovýchovnej činnosti.³⁶⁸ Spoločne so Živenou a ČsČK organizovali OPM Deň matiek. Bratislavské ústredie vydávalo propagačné brožúry na toto podujatie.³⁶⁹

Uvedieme aspoň dva príklady konkrétnej činnosti OPM na Spiši v zimnom období 1932/1933: OPM v Spišskej Starej Vsi organizovala stravovaciu akciu, v rámci ktorej poskytovali stravu pre 39 detí v meste Spišská Stará Ves, 12 detí v Rychvalde (dnes Veľká Lesná), tri v Reľove, 23 v Matiašovciach, 14 v Hanušovciach, 18 v Haligovciach, päť v Lesnici. Ošatenie poskytovali pre tri deti v Spišskej Starej Vsi, jedno v Lechnici, jedno v Hanušovciach, štyri vo Veľkej Frankovej, päť v Lesnici, dve v Rychvalde (Veľkej Lesnej), tri v Matiašovciach, jedno v Malej Frankovej. Na tieto charitatívne akcie prispeli finančne členovia OPM z Detského dňa sumou 588 Kč, ministerstvo sociálnej starostlivosti venovalo 4000 Kč, ČsČK 1540 Kč, obce Veľkolipnického notariátu 400 Kč, Ľudová banka v Spišskej Starej Vsi 100 Kč a Živnostenské spoločenstvo 100 Kč. OPM v Spišskej

Novej Vsi zorganizovala stravovaciu akciu pre deti v meste i okolí, pričom stravu dostávali tieto chudobné deti: 76 detí v Štátnej meštianskej škole v Spišskej Novej Vsi, 54 detí v Štátnej ľudovej škole v Spišskej Novej Vsi, 74 v Rímskokatolíckej ľudovej škole v Spišskej Novej Vsi, 136 v Novoveskej Hute, 106 vo Veľkom Hnilci, 99 v Hnilčíku, 53 v Roztokoch. Táto podpora trvala do 15. apríla 1933 a finančné náklady na ňu dosahovali výšku 31 395 Kč.³⁷⁰

Dôležitou súčasťou činnosti OPM bolo zriaďovanie poradní pre matky a deti (dojčatá). Podľa správy o činnosti odborov matiek a detí OPM na Slovensku v období od 1. októbra 1934 do 31. decembra 1935 fungovali na Spiši poradne pre matky a deti v Gelnici, v Krompachoch, v Margecanoch, v Kežmarku, v Lubici, v Spišskej Belej, v Spišskej Starej Vsi, v Starej Lubovni a v Podolínci. Spolu bolo na Slovensku 52 poradní v 26 okresoch s počtom 8734 evidovaných detí. Poradne vykonávali aj ľudovýchovnú činnosť. Za spomínané obdobie usporiadali na Slovensku 19 prednášok pre 516 osôb.³⁷¹

V zdravotníckej osvete mal veľký význam spolok Masarykova liga proti tuberkulóze. Pobočky tohto spolku sa mali zakladať podľa nariadenia ministra ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska č. 189 zo dňa 3. februára 1920 v okresných mestách.³⁷² Jeho cieľom bolo bojovať proti tuberkulóze (praktizoval to rôznymi osvetovými formami, napríklad prednáškami, rozširovaním propagačných letákov, plagátov) a starať sa o chorých na tuberkulózu (TBC). Spolok vydával aj vlastné časopisy, a to Boj proti tuberkulóze (redakcia sídlila v Prahe) a Boj o zdravie (redakcia bola v Liptovskom Mikuláši). Tento spolok mal zriadené okresné pobočky v spišských okresných mestách³⁷³ a spolupracovali s ním pravidelne lekári. Každoročne usporadúvali členovia tohto

³⁶⁶ V bývalom sídle historickej Spišskej župy v Levoči bola založená OPM (pre okres Levoča) dňa 26. októbra 1932. ŠA-P, SA-L, OÚ-L, č. 16 140/1932 adm.

³⁶⁷ František VICIAN : *Okresná starostlivosť o mládež v Kežmarku 1926 – 1947* a Inventár. Štátny okresný archív Poprad 1973, s. 1.

³⁶⁸ Napríklad v roku 1934 sa vyzbieralo na Detský deň na Slovensku spolu 230 882 Kč. ŠA-K, p-ASNV, OÚ-SNV, č. 14 735/1935 adm.

³⁶⁹ ŠA-K, p-ASNV, OÚ-SNV, č. 5623/1932 adm.

³⁷⁰ *Spišské noviny*, 11. februára 1933, roč. 3, č. 6, s. 4.

³⁷¹ ŠA-P, p-ASL, OÚ-SL, č. 1928/1935 adm.

³⁷² ŠA-P, SA-L, SŽ-ŽÚ, č. 1302/1920 adm.

³⁷³ Napríklad pobočka Okresnej Masarykovej ligy proti TBC v Spišskej Novej Vsi vznikla dňa 17. decembra 1924. Jej prvým predsedom bol Koloman Münnich, podpredsedi Leonard Zaic a Ján Vitovský, tajomníkom Fero Lipták, pokladníkom Ferdinand Kozmík. Pozri *Podtatranská Slovač*, 23. januára 1925, roč. 3, č. 4, s. 2. *Republikán župy Podtatranskej*, 1. február 1925, roč. 7, č. 4, s. 3. Pobočka v Starej Lubovni mala v roku 1935 týchto činovnikov: predseda Michal Sztanko (rímskokatolícky farár), podpredseda Ladislav Sedlák (okresný náčelník), jednatelka učiteľka Helena Stanková. ŠA-P, p-ASL, OÚ-SL, č. 8500/1935 adm.

spolku finančné zbierky na podporu liečenia chorých na TBC³⁷⁴ a vyhlasovali týždeň zdravotníckej osvety, ktorý sa konal väčšinou v marci. V roku 1930 bol vyhlásený takýto týždeň od 2. do 9. marca a v jeho priebehu boli povinní štátni lekári robiť zdravotnícku osvetu v jednotlivých mestách a dedinách Spiša. Táto osвета pozostávala z osvetových prednášok pre dospelú populáciu a pre školskú mládež a z osvetových náučných filmov pre verejnosť v miestnych kinách. Konala sa tiež finančná zbierka pre Masarykovu ligu proti TBC na boj proti tuberkulóze pod názvom „Dobrovoľný zdravotný dar všetkých obcí a občanov ČSR pre rok 1930“, ktorá dosiahla v okrese Spišská Nová Ves v roku 1930 výšku 487,60 Kč.³⁷⁵ V roku 1932 vyzbierali v okrese Levoča pre tento spolok spolu 598,10 Kč, z toho v Levoči 135,50 Kč, v Spišskom Podhradí 125,50 Kč, v Jablonove 101,50 Kč a v Spišskom Štvrtku 39,50 Kč.³⁷⁶ V roku 1937 vyzbierali v rámci finančnej zbierky pre tento spolok v okrese Kežmarok 632,70 Kč, z toho najviac vo Veľkej Lomnici 158 Kč, v Slovenskej Vsi 130 Kč, v Kežmarku len 95,50 Kč.³⁷⁷

Okresné pobočky Masarykovej ligy proti tuberkulóze zriaďovali vlastné zdravotnícke poradne, v ktorých sa liečili bezplatne pľúcne choroby. Napríklad zdravotnícka poradňa okresnej pobočky Masarykovej ligy proti TBC v Spišskej Novej Vsi na Topscherovej ulici č. 3 bola vybavená röntgenom a horským slnkom, navštevovalo ju 400 ľudí z celého Spišskonovoveského okresu. V roku 1933 bol predsedom tejto pobočky v Spišskej Novej Vsi Koloman Münnich, tajomníkom Fero Lipťák a pokladníkom Ferdinand Kozmík.³⁷⁸

Najvýznamnejším charitatívnym spolkom rímskokatolíckej cirkvi bola Ústredná karita (charita) na Slovensku. Na Spiši existovalo viacero pobočiek tohto katolíckeho spolku. Tie vznikali od druhej polovice dvadsiatych rokov a ich cieľom bolo v duchu kresťanskej lásky k blížnemu napomáhať telesnému, duševnému a mravnému

dobrobytu ľudí. V bývalom centre Spiša v Levoči bola založená pobočka Ústrednej karity (charity) dňa 29. júna 1927. Počet členov sa v prvej polovici tridsiatych rokov pohyboval okolo čísla 55. Dlhoročným predsedom levočskej pobočky bol farár Jozef Krššák, tajomníkom v tridsiatych rokoch levočský kaplán Štefan Vaverčák. Činnosť tohto spolku tvorila dobročinnosť, rôznymi formami podporoval chudobných a sociálne odkázaných ľudí (daroval im stravu či šatstvo), chudobným žiakom venoval učebnice, podporoval aj slúžky a robotníkov.³⁷⁹

Podobne aktívna bola pobočka Ústrednej karity (charity) v Spišskej Novej Vsi. V roku 1935 príjmy z jej činnosti boli 12 910,90 Kč, výdavky 11 938,40 Kč. Výdavková časť predstavovala najmä výdavky na ošatenie a podpory chudobných rodín a študentov. Poskytli 1050 obedov, 830 raňajok, 122 večerí, venovali 573 ks použitého šatstva a potraviny pre chudobných v hodnote 1988 Kč. Funkcionármi v roku 1936 boli: predsedníčka I. Štefániková, tajomník Dr. J. Briššák, pokladníčka E. Schiwetsová.³⁸⁰

V Spišskej Novej Vsi existoval tiež významný dobročinný spolok pod názvom Jozefov spolok (nazývaný tiež Jozefova spoločnosť). Vznikol už pred rokom 1918 a jeho členovia, väčšinou nesúci krstné meno Jozef, organizovali každoročne vianočné zbierky pre chudobných dospelých a chudobných žiakov zo Spišskej Novej Vsi. Napríklad v roku 1927 spolok ošatil 21 detí – sirôt v rámci vianočnej nádielky. Za čestných predsedov na VZ dňa 4. decembra 1927 zvolili Jozefa Dolánskeho a Jozefa Boldrinyiho. Tam zvolili aj činovníkov na rok 1928: predseda Jozef Brandobur, podpredseda JUDr. Jozef Labus, tajomník Jozef Kuchár, pokladník Jozef Revola.³⁸¹

V Jaklovciach v okrese Gelnica existoval do 30. novembra 1927 Pohrebný spolok svätého Jozefa.³⁸² Vykonával podobnú činnosť ako spišskonovoveský Jozefov spolok.

³⁷⁴ V tejto zbierkovej akcii mali všetky obce podľa počtu obyvateľov a svojich prostriedkov zložiť v prospech Masarykovej ligy proti TBC zdravotný dar, ďalej každý občan ČSR mal prispieť dobrovoľným darom najmenej 1 Kč, podobne peňažné ústavy, účastinné spoločnosti, priemyselné závody a odborové organizácie mali tiež prispieť dobrovoľným zdravotným darom a takisto spolky a rôzne iné korporácie mali dobrovoľne prispieť určitou finančnou čiastkou na túto zbierku. ŠA-P, SA-L, OÚ-L, č. 1563/1932 adm.

³⁷⁵ ŠA-K, p-ASNV, OÚ-SNV, č. 3182/1932 adm. ŠA-P, p-AP, ObvNÚ-L, č. 653/1928 adm.

³⁷⁶ ŠA-P, SA-L, OÚ-L, č. 1563/1932 adm.

³⁷⁷ ŠA-P, p-AP, OÚ-K, č. 9517/1937 adm. O zbierke v Podolínci: ŠA-P, p-ASL, ObvNÚ-Pod, č. 920/1933 adm.

³⁷⁸ ŠA-K, p-ASNV, OÚ-SNV, č. 12 984/1933 adm., č. 2059/1936 adm.

³⁷⁹ Michal MARTÁK : K prejavom religiozity spišských katolíkov v tridsiatych rokoch 20. storočia na príklade uskutočňovania Katolíckej akcie v okrese Levoča, s. 95. Tam i podrobnejšie k ďalším pobočkám Ústrednej karity (charity) v okrese Levoča.

³⁸⁰ *Spišské hlasy*, 14. marca 1936, roč. 3, č. 11, s. 5.

³⁸¹ *Podtatranská Slovač*, 10. decembra 1927, roč. 5, č. 50, s. 5.

³⁸² ŠA-K, p-ASNV, OÚ-G, č. 15 186/1927 adm.

Významným dobročinným spolkom bol aj židovský spolok Chewra Kadischa, ktorého pobočky existovali v mestách a mestečkách, kde žila židovská komunita (napríklad v Spišskej Novej Vsi, v Spišskom Podhradí, v Gelnici i v ďalších spišských mestách).

Československé telovýchovné spolky (jednoty)

Najvýznamnejšie československé telovýchovné spolky (jednoty) boli Telovýchovná jednota (TJ) Sokol a Jednota Československého (Čs.) Orla.³⁸³ Najmä TJ Sokol bola oporou režimu prvej republiky a na Slovensko jej myšlienky a činnosť priniesli po vzniku prvej ČSR predstavitelia českej inteligencie, pretože v Čechách a na Morave mal Sokol dlhodobú tradíciu. Jednota Čs. Orla bola svojím spôsobom konkurenčným telovýchovným spolkom pre Sokol, pričom Orol tiež pochádzal z Čiech, no preferovali ho viac slovenskí katolíci na čele s predsedom Slovenskej ľudovej strany Andrejom Hlinkom. Ten sa však postupom času v medzivojnovom období oddelil od „českého“ Orla a vzniklo tak prevažne zásluhou slovenských ľudákov samostatné ústredie slovenského Orla. TJ Sokol nebola konfesiónálne tak vyhranená, jej členmi boli veriaci i ateisti, väčšinou českej národnosti. Obe telovýchovné jednoty sa venovali okrem telesných cvičení v kategóriách mužov, žien a dorastu dievčat a chlapcov i kultúrnej činnosti. Členovia TJ Sokol usporadúvali vzdelávacie prednášky v rámci ideovej školy vo forme osvetových prednášok, členovia oboch jednot hrávali ochotnícke i bábkové divadlo.

Medzi najaktívnejšie TJ Sokol patrila jednota v Poprade – Veľkej. Podnet k jej založeniu dali českí vojaci tamojšej posádky a niekoľko civilných občanov, no najagilnejším pri jej zakladaní bol vojak Ján Medla, ktorý bol slovenskej národnosti a pochádzal zo Svätého Petra. Zakladajúca schôdza sa uskutočnila dňa 11. mája 1919 v mestskom hostinci. Prvý výbor tvorili: starosta (predseda) Ján Medla, zástupca starostu rtm. Karel Šustr, náčelník Jozef Polášek, náčelníčka Božena Blišťanová, jednatel por. František Chlup, pokladník Ján Repaský (neskoršie pracoval v Jednote Čs. Orla). Počet členov pri vzniku: miestni – 17

mužov, 14 žien, cezpoľní – 22 členov.³⁸⁴ K 1. októbru 1919 mala táto jednota až 132 členov a jej členmi boli tiež miestni Židia, Nemci či maďaróni, ktorí sa zrejme obávali nového československého režimu, preto vstupovali do tejto sokolskej jednoty, ale mohlo to byť aj následkom vhodnej agitácie miestneho vládneho komisára Janouša. V prvej polovici dvadsiatych rokov bol počet členov 70 – 80, na konci roku 1926 ich už bolo 96 (78 mužov, 18 žien). V tridsiatych rokoch členská základňa rástla: v decembri 1930 mala jednota 103 členov (79 mužov a 24 žien), v marci 1933 už 121 mužov (z toho bolo 76 Čechov a 45 Slovákov) a 37 žien (Češky 22, Slovenky 15),³⁸⁵ v roku 1935 bolo evidovaných spolu 135 členov.³⁸⁶

Tento český spolok bol prijatý veľickou a popradskou komunitou vcelku bez problémov, čo nebolo všade na Spiši v prípade českých spolkov stále bežné. Kronikár spolku o tom napísal: „Sokol (v Poprade – Veľkej – pozn. autor) byl přijat velmi sympaticky, členy bylo mnoho pokrokovějších



Obr. 24. Na plese Atletického Clubu Napred Spišská Nová Ves dňa 15. februára 1936. Vľavo je Anna Slivková, rod. Plačková (Originálna fotografia E. Francz – Foto-Salon Sp. Nová Ves)

³⁸³ TJ Sokol i jednoty Čs. Orla boli podľa svojho pôvodu české spolky, ale ich členmi boli na Spiši aj mnohí Slováci, preto používame pre tieto telovýchovné jednoty adjektívum československé (čs.).

³⁸⁴ ŠA-P, p-AP, fond Telovýchovná jednota Sokol v Poprade 1919 – 1949 (ďalej TJS-P), Kronika TJ Sokol Poprad – Veľká 1919 – 1947, s. 3.

³⁸⁵ Tamže, s. 43 a 72.

³⁸⁶ Spišské hlasy, 22. februára 1936, roč. 3, č. 8, s. 6.

místních katolíků a velecký farář často navštěvoval sokolská divadla.³⁸⁷

Podobne ako v ostatných TJ Sokol na Spiši, aj v tejto popradskej sa členovia venovali najmä pravidelnému cvičeniu, ale nezanedbávali ani kultúrne aktivity. V rámci vzdelávacej činnosti usporadúvali pravidelné osvetové prednášky, v spolupráci s miestnou vojenskou posádkou usporadúvali hudobné koncerty,³⁸⁸ ďalej oslavy štátneho sviatku 28. októbra a slávnostné akademie na počesť narodenín prezidenta T. G. Masaryka na začiatku marca, tiež májové Štefánikove smútočné trizny, hrali pravidelne ochotnícke divadlo, usporadúvali majálesy, letné veselice, maškarné plesy a vlastné sokolské plesy. Kultúrne aktivity organizoval zábavný odbor. Vo februári 1921 otvorili členovia Sokola vo Veľkej verejnú čítareň, ktorú potom financovali a udržiavali. Vlastnú knižnicu zábavnej literatúry darovali verejnej obecnej knižnici vo Veľkej.³⁸⁹ Ich vlastná knižnica obsahovala v roku 1929 98 zväzkov odborných technických príručiek, 12 ročníkov sokolských časopisov a divadelné príručky za cca 800 Kč. Venovali sa tiež charitatívnej činnosti – finančne podporovali chudobných žiakov prostredníctvom vianočných nádielok. V októbri 1923 sa táto sokolská jednota stala členom Zväzu spolkov, ktorý vytvorili československé spolky v Poprade s cieľom šíriť verejnú osvetovú činnosť v Poprade.³⁹⁰ V tridsiatych rokoch sa usilovne snažili postaviť si vlastnú telocvičnú budovu – takzvanú sokolovňu. To sa im podarilo v roku 1936, kedy bola táto sokolovňa 5. júla slávnostne otvorená.³⁹¹ Táto popradská sokolská jednota mala vytvorené aj pobočky v Tatranskej Lomnici (v roku 1935 v nej bolo 54 členov) a v Starom Smokovci (40 členov).³⁹²

Funkcionármi TJ Sokol v Poprade – Veľkej v medzivojnovom období boli (prvý výbor vid' vyššie): starostovia (predsedovia) – Blišfan, Chladoň, Janouš, Ing. R. Vosyka, J. Šašinka, O. Pecník (školský inšpektor), Ing. F. Rejchrt, jednatelia (tajomníci) – Choura, Šafka, Topinka, Němčík, Hába, Ouda, A. Nimránek, K. Krejsa, náčelníci – František Dostál, Hamor, Šafka, Němčík, Straka, Jan Javorek, náčelníčky – Bednárová, Novotná, Polívková, vzdelávatelia – František Jílek, Krupička, Červenka, Novotný, K. Krejsa, J. Petro, Dvořák, Letaši, predsedovia zábavného odboru – Ján Medla, Krupička, K. Krejsa, F. Klouda, pokladníci – Baláž, Hába, K. Krejsa, A. Nimránek.³⁹³

TJ Sokol v Spišskej Novej Vsi vznikla dňa 15. mája 1919 a zakladajúce VZ sa uskutočnilo 17. mája 1919 za účasti 60 členov. V počiatkoch mala táto jednota 70 členov, z toho bolo 50 aktívnych.³⁹⁴ V roku 1922 už mala 100 členov, v roku 1928 ich bolo 149 a na konci roku 1935 už 198.³⁹⁵ V roku 1937 mala 230 členov.³⁹⁶ Počet cvičiacich: v roku 1919 16 dospelých a 22 dorastencov, v roku 1930 26 dospelých a 28 dorastencov, na konci roka 1935 62 dospelých a 55 dorastencov. Členovia TJ Sokol v Spišskej Novej Vsi boli aktívni divadelní ochotníci a v rámci jednoty existoval v tridsiatych rokoch súbor bábkového divadla (bábkový odbor), ktorý pravidelne hrával v zimných mesiacoch každú nedeľu divadelné bábkové predstavenia. Funkcionári v roku 1932: starosta (predseda) MUDr. Václav Marsa (mestský lekár), zástupca starostu Ján Matula (majiteľ kina *Tatry*), pokladník Adolf Krch (odborný učiteľ), jednatel František Dražil (inšpektor pobočky banky Slávia).³⁹⁷ Kultúrno-vzdelávacia činnosť spišskonovoveského Sokola v roku 1934: 146 príhovorov (o 97 viac ako v roku 1933, teda +97), 7 prednášok (-1), tri

³⁸⁷ ŠA-P, p-AP, TJS-P, Kronika TJ Sokol Poprad – Veľká 1919 – 1947, s. 4.

³⁸⁸ V roku 1920 sa stal vzdelávateľom František Jílek, ktorý bol správcom miestnej ľudovej školy a okrem toho bol nadšeným hudobníkom. Rozpisoval noty, zaobstaral hudobné nástroje a založil hudobnú skupinu (hrávala pri divadelných predstaveniach) a spevácky zbor, ktorý spieval v miestnom kostole vo Veľkej.

³⁸⁹ ŠA-P, p-AP, TJS-P, Kronika TJ Sokol Poprad – Veľká 1919 – 1947, s. 8.

³⁹⁰ *Tamže*, s. 14.

³⁹¹ *Tamže*, s. 95. Táto sokolovňa bola prvou v podtatranskej oblasti. Finančné náklady na jej stavbu boli 110 000 Kč. Bola postavená na vlastnom pozemku popradského Sokola, ktorý mal hodnotu 37 000 Kč. Z darov členov získala jednota 25 290 Kč, z darov verejnosti, od priateľov Sokola a spolkov získali 24 500 Kč. Finančný odbor popradského Sokola viedli úspešne V. Lexa a J. Voženilek, projekčné a stavebné práce na sokolovni viedli staviteľia Jakubec a Pavlíček z firmy Jozefa Šašinku z Popradu. Pozri *Spišské hlasy*, 22. februára 1936, roč. 3, č. 8, s. 6.

³⁹² *Spišské hlasy*, 22. februára 1936, roč. 3, č. 8, s. 6.

³⁹³ Spracované podľa citovanej Kroniky TJ Sokol Poprad – Veľká 1919 – 1947. Tiež ŠA-P, p-AP, fond Obecný notársky úrad v Poprade (ďalej ObecNÚ Poprad), č. 2559/1930 adm.

³⁹⁴ *Tatry*, 24. mája 1919, roč. 1, č. 16, s. 5, a 31.5.1919, roč. 1, č. 17, s. 6.

³⁹⁵ *Spišské hlasy*, 24. júna 1936 (zvláštne číslo vydané pri príležitosti zájazdu Čs. obce sokolskej na Slovensko), roč. 3, č. 25 a, s. 8.

³⁹⁶ ŠA-K, p-ASNV, OÚ-SNV, č. 243/1938 adm.

³⁹⁷ ŠA-K, p-ASNV, OÚ-SNV, č. 2217/1932 adm. V poslednom roku existencie predmníchovskej ČSR (1938) boli činovníkmi TJ Sokol v Spišskej Novej Vsi: starosta (predseda) MUDr. V. Marsa, zástupca starostu J. Kedro, jednatel F. Dražil, pokladník Ing. V. Tomandl. ŠA-K, p-ASNV, OÚ-SNV, č. 3655/1938 adm.

besiedky (-2), tri akadémie (+3), jeden rozhovor, 21 bábkových predstavení (-3) s priemernou návštevnosťou 136 detí a 19 dospelých, dve vychádzky, dve programové zábavy, dve tanečné zábavy, dve ideové školy pre nových členov. Po 15 rokoch bol v roku 1934 zásluhou J. Marsovej usporiadaný archív jednoty. Členovia odoberali 265 sokolských časopisov a starosta TJ Sokol Spišská Nová Ves MUDr. Václav Marsa robil zdravotné prehliadky všetkých členov tejto sokolskej jednoty.³⁹⁸ Knižnica spišskonovoveského Sokola obsahovala v roku 1936 spolu 483 zväzkov kníh, knižnica cvičiteľského zboru 274 zväzkov kníh. V polovici tridsiatych rokov odoberali členovia 11 druhov časopisov, spolu 304 výtlačkov časopisov.³⁹⁹

TJ Sokol v Levoči bola založená dňa 29. apríla 1919 s počtom 60 členov. V zakladajúcom výbore, ktorý žiadal dňa 24. apríla 1919 Župný úrad v Levoči o povolenie založiť tento spolok, boli Dr. Jozef Holúbek, Oldřich Hanuška, Vojtech Beňuš a Bolcar, no najväčšiu zásluhu na založení sokolskej jednoty mali Ing. Hanuš a Dr. Křepinský. Prvým starostom levočského Sokola bol županský radca Dr. Jozef Holúbek,⁴⁰⁰ podľa iného prameňa bol prvým starostom Karol Kepert, po ňom Karel Marek. Prvou jednatelkou bola Marie Buniaková, druhým jednatelom Leopold Jakubec.⁴⁰¹ Prvým náčelníkom bol už spomínaný Ing. Hanuš. Prvé cvičenie sa uskutočnilo dňa 3. mája 1919 pod vedením profesora telocviky na čs. reálnom gymnáziu K. Pittla a prvé cvičenie na verejnosti bolo 10. augusta 1919.⁴⁰²

Na slušnej úrovni sa rozvinula činnosť levočského Sokola v tridsiatych rokoch. K 31. decembru 1934 mala levočská TJ Sokol 117 členov, z toho 82 mužov a 35 žien, 13 dorastencov, 11 dorasteniek, 50 žiakov a 26 žiačok. Kultúrno-osvetová činnosť v roku 1934: 135 vzdelávacích podujatí (o 28 viac ako v roku 1933), z toho 115 príhovorov, tri prednášky, dve besiedky, jedna akadémia,

dve divadelné predstavenia, dva rozhovory, šibrinky⁴⁰³, 8 rôznych iných podujatí, jedna vzdelávacia škola so štyrmi prednáškami. Knižnica levočského Sokola obsahovala 219 zväzkov zábavno-náučných kníh, 245 zväzkov technicko-ideových kníh. Hodnota knižnice bola 2500 Kč. Funkcionári TJ Sokol v Levoči v roku 1934: starosta (predseda) A. Bednařík, zástupcovia starostu F. Jelínek a F. Wolf, náčelník F. Švolba, náčelníčka A. Juráčková, vzdelávateľ PhDr. Č. Vránek. Vo výbore pracovali J. Huleš, Němeček, Černovická, Soukup, Sámel, Vorlíček, Fousek a Kovalčík.⁴⁰⁴ V roku 1936 mala TJ Sokol v Levoči 118 členov, z toho bolo 75 mužov a 43 žien. Dorastencov bolo 21, dorasteniek 22, žiakov 56 a žiačok 47. Majetok levočskej sokolskej jednoty v roku 1936 predstavoval 20 400 Kč.⁴⁰⁵

TJ Sokol existovala od mája 1919 aj v Kežmarku,⁴⁰⁶ čo bolo pre miestnych Slovákov a Čechov dôležité v zmysle kultúrno-spoločenskom, keďže v Kežmarku žila početná nemecká menšina. Do krízy sa dostal kežmarský Sokol v roku 1924, pretože v priebehu tohto roka odišli z Kežmarku mnohí jeho činovníci, významní kultúrni pracovníci, napríklad obetavý náčelník L. Černohorský, vzdelávateľ J. Novotný, ďalej Busta, Krejčí, Volf (ten bol divadelným ochotníkom a humoristom).⁴⁰⁷

Postupne vznikli TJ Sokol takisto v ďalších spišských mestách. TJ Sokol v Gelnici vznikla roku 1921, jej stanovy schválil Úrad ministra ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska dňa 23. novembra 1921. Prvým starostom (predsedom) bol Štefan Burčák, jednatelom Jozef Slíva.⁴⁰⁸ V roku 1933 pracovali títo činovníci: starosta Dr. Ján Čech (okresný náčelník), zástupca starostu Josef Roule, náčelník Švach, náčelníčka Petržalková, vzdelávateľ Jozef Trubač.⁴⁰⁹ Na VZ dňa 15. februára 1934 boli zvolení títo funkcionári: starosta (predseda) Ing. Josef Roule, zástupca starostu K. Fašiang,

³⁹⁸ *Spišské hlasy*, 9. februára 1935, roč. 2, č. 6, s. 6.

³⁹⁹ *Tamže*, 24. júna 1936 (zvláštne číslo vydané pri príležitosti zjazdu Čs. obce sokolskej na Slovensko), roč. 3, č. 25a, s. 8.

⁴⁰⁰ *Tatry*, 17. mája 1919, roč. 1, č. 15, s. 4. ŠA-P, SA-L, SŽ-ŽÚ, č. 1843/1919 adm.

⁴⁰¹ ŠA-P, SA-L, SŽ-ŽÚ, č. 4301/1920 adm. Pôvodné stanovy levočkej TJ Sokol minister V. Šrobár neschválil, boli doplnené na mimoriadnom VZ dňa 23. septembra 1920 o § 34.

⁴⁰² *Spišské hlasy*, 24. júna 1936 (zvláštne číslo vydané pri príležitosti zjazdu Čs. obce sokolskej na Slovensko), roč. 3, č. 25a, s. 9.

⁴⁰³ Fašiangová sokolská maškarná zábava.

⁴⁰⁴ *Spišské hlasy*, 2. februára 1935, roč. 2, č. 5, s. 5. O činnosti levočskej TJ Sokol v roku 1935 pozri *Spišské hlasy*, 1. februára 1936, roč. 3, č. 5, s. 6.

⁴⁰⁵ *Spišské hlasy*, 24. júna 1936 (zvláštne číslo vydané pri príležitosti zjazdu Čs. obce sokolskej na Slovensko), roč. 3, č. 25a, s. 9.

⁴⁰⁶ ŠA-P, SA-L, SŽ-ŽÚ, č. 2185/1919 adm.

⁴⁰⁷ *Podtatranská Slovač*, 17. októbra 1924, roč. 2, č. 43, s. 3.

⁴⁰⁸ ŠA-P, SA-L, SŽ-ŽÚ, č. 9793/1921 adm.

⁴⁰⁹ *Podtatranská Slovač*, 4. februára 1933, roč. 11, č. 5, s. 5.

náčelník Jozef Trubač, náčelníčka Anna Zambojová, vzdelávateľ František Starý.⁴¹⁰ V roku 1936 mala gelnická jednota Sokola 130 členov, z toho 101 mužov a 29 žien. Jej funkcionármi v roku 1936 boli: starosta Ing. Josef Roule, zástupca starostu Jozef Trubač, vzdelávateľka Heda Sedláčková.⁴¹¹

TJ Sokol v Starej Lubovni vznikla až na začiatku roku 1934. Už na začiatku februára 1934 zorganizovali jej členovia sokolské šibrinky s vysokou účasťou ľudí zo Starej Lubovne. Za prvé dva mesiace vykonali štyri ideové prednášky. Počet dospelých členov v marci 1934 bol 52, dorastencov bolo 33, dorasteniek 16. Pravidelne cvičilo 14 mužov a 11 žien. Prvými činovníkmi staroľubovianskeho Sokola boli: starosta (predseda) Dr. Greck, zástupca starostu Eduard Bárdoš, jednatel Sudek, pokladník Josef Mareček, náčelníčka Chlubnová, náčelník Slávik.⁴¹² V priebehu tridsiatych rokov najaktívnejšími činovníkmi TJ Sokol v Starej Lubovni boli Eduard Bárdoš (bol riaditeľom Štátnej meštianskej školy v Starej Lubovni), Josef Mareček a Dr. Ludevít Riecký.⁴¹³

TJ Sokol v Spišskej Belej bola založená dňa 29. júna 1921,⁴¹⁴ jej stanovky schválil minister ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska dňa 23. novembra 1921. Na verejnosti vystupovali jej členovia prvýkrát vo forme telocvičnej akadémie s veľkým úspechom dňa 2. októbra 1921. V dvadsiatych rokoch bol predsedom František Mrázek. V máji 1925 mala táto sokolská jednota 49 členov.⁴¹⁵

TJ Sokol v Spišských Vlachoch založili dňa 12. augusta 1923 na podnet a za súčinnosti amerického Slováka Františka Ambrosiho. Starostom (predsedom) sa stal F. Kaľavský, tajomníkom Mišenský. Pri založení mala spišskovlašská sokolská jednota 22 členov.⁴¹⁶ Na konci roku 1937 boli funkcionármi tejto jednoty títo páni a dámy: starosta Václav Prašil, zástupca starostu Laurenc Hodinka, jednatel Jozef Rychvalský, náčelník

Vojtech Čámer, náčelníčka Božena Pšondrová, vzdelávateľka Sláva Holečková, pokladník František Novák. Majetok tejto pobočky Sokola bol na konci roku 1937 nasledovný: knižnica v hodnote 500 Kč a telocvičné náradie za 2400 Kč. Počet členov bol 45.⁴¹⁷

Uvedené telovýchovné jednoty Sokola zo Spiša fungovali v tridsiatych rokoch 20. storočia v rámci Východoslovenskej župy Jána Kollára.

Ústredie Čs. Orla sa nachádzalo v Brne na Francúzskej ulici č. 34. K Orlu inklinovali viac Slováci a najmä katolíci, ako sme uviedli vyššie, i keď mnoho Slovákov cvičilo aj v Sokole. Vyskytli sa tiež občianske nezhody ohľadom členstva v Orle či v Sokole, napríklad v Kežmarku bol kritizovaný v *Podtatranskej Slovači* (regionálny týždenník podporovaný agrárnou stranou) katolícky kaplán Cehuľa, že násilne presadzoval Jednotu Orla v Kežmarku na úkor TJ Sokol: „Je ľudák (Cehuľa – pozn. autor) a zakladateľ orolských jednôt v okrese Kežmarok. Priamo chorobne nenávidí sokolov a kde sa mu príležitost naskytné, hľadá ich poškodiť“.⁴¹⁸

Jednou z prvých jednôt Čs. Orla bola Jednota Čs. Orla vo Veľkej pri Poprade, ktorú založili dňa 26. júna 1921 v Katolíckom dome vo Veľkej.⁴¹⁹ Prvými činovníkmi tejto orolskej jednoty sa stali: starosta (predseda) Štefan Petrenčík, podpredseda Jozef Porada, jednatel Alexander Boharčík, pokladník František Repasky, hospodár Ján Repasky, náčelník Václav Pruša, vzdelávateľia Alexander Boharčík a Helena Lišková, členovia výboru Jozef Švagerko, Ján Mikulaj, Štefan Hanzuš a Anna Repaská.⁴²⁰ V tridsiatych rokoch bol predsedom Michal Dziviak, jednatelom Ondrej Hlasný. V tom istom roku, to jest roku 1921, vznikla Jednota Čs. Orla v Poprade. Jej predsedom sa stal rímskokatolícky kňaz Štefan Mnoheľ, jednatelom bol Jozef Petrik, od roku 1936 Jozef Ondrejčák.⁴²¹

⁴¹⁰ *Spišské hlasy*, 24. februára 1934, roč. 1, č. 4, s. 5.

⁴¹¹ *Tamže*, 8. februára 1936, roč. 3, č. 6, s. 7.

⁴¹² *Podtatranský kraj*, 30. marca 1934, roč. 1, č. 9, s. 8.

⁴¹³ ŠA-P, p-ASE, OÚ-SL, č. 3477/1935 adm.

⁴¹⁴ *Tatry*, 21. októbra 1921, roč. 3, č. 42, s. 3 a *Slovenský Východ*, 22. júla 1921, roč. 3, č. 165, s. 3.

⁴¹⁵ ŠA Levoča, p-AP, fond Obecný notársky úrad v Spišskej Belej (ďalej ObecNÚ-SB), č. 2040/1925 adm.

⁴¹⁶ *Slovenský Východ*, 18. august 1923, roč. 5, č. 187, s. 3.

⁴¹⁷ ŠA-K, p-ASNV, OÚ-SNV, č. 243/1938 adm.

⁴¹⁸ Ďalej neznámy autor článku v *Podtatranskej Slovači* pokračoval: „Keď v minulom týždni prišli dve žiačky meštianskej školy so sokolskými odznakmi na kabáte, nechcel ich vyspovedať.“ Nakoniec ich vyspovedal, ale museli skryť tie odznaky. „Dal im rozhréšenie s podmienkou, že vystúpia zo Sokola a vstúpia do Orla.“ *Podtatranská Slovač*, 18. júla 1925, roč. 3, č. 30, s. 2 – 3.

⁴¹⁹ V monografii Zuzana KOLLÁROVÁ a kol. : *Veľká 1268 – 1998*. Poprad 1998, na s. 102 je nesprávne uvedený dátum vzniku orolskej jednoty vo Veľkej (29. máj 1933), ktorý je tiež takto mylne uvedený v katastri spolkov. Je celkom možné, že svoju činnosť Jednota Čs. Orla vo Veľkej prerušila a obnovila až v spomínanom roku 1933.

⁴²⁰ ŠA-P, SA-L, SZ-ŽŮ, č. 8720/1921 adm.

⁴²¹ ŠA-P, p-AP, OÚ-P, Kataster spolkov IX., inv. č. 51.

V roku 1924 schválil Župný úrad v Liptovskom Mikuláši stanovú Jednoty Čs. Orla v Spišskej Belej. Mala 65 členov, predsedom bol Bartolomej Pitoňák, jednatelom Koloman Dzimko.⁴²²

V dvadsiatych rokoch vznikla Jednota Čs. Orla aj v Starej Lubovni. Jej dlhoročnými činníkmi boli rímskokatolícky farár Michal Sztanko, Andrej Čižmár a Július Dlugolinský.⁴²³

V druhej polovici dvadsiatych rokov vyvíjali aktívnu ochotnícku divadelnú činnosť jednoty Čs. Orla vo Vyšných Ružbachoch (starostom bol Jozef Kilár) a v Nižných Ružbachoch so starostom Františkom Schwartzom.⁴²⁴

Činníci Jednoty Čs. Orla v Spišskej Novej Vsi (stav k 4. novembru 1937): starosta (predseda) Pavol Drbjak, zástupca starostu Ing. Jozef Kručko, tajomník Štefan Tóth, vzdelávateľ Ján Kocian, pokladník Roman Jinda, náčelník Martin Bendžala, náčelníčka Jolana Dobošová, knihovník Emil Joppa.⁴²⁵

V roku 1934 vznikla Spišská Orolská župa Štefana Mišíka so sídlom v Spišskej Novej Vsi (SNV). Jej stanovú schválil Krajský úrad v Bratislave dňa 16. mája 1934.⁴²⁶ Funkcionári Spišskej Orolskej župy Štefana Mišíka (stav k 4. novembru 1937): starosta (predseda) Pavol Drbjak (vikár v SNV), zástupcovia starostu Michal Sztanko (farár v Starej Lubovni) a Koloman Slušný (poslanec zo SNV), tajomník Ľudovít Molnár (riaditeľ pobočky Ľudovej banky v SNV), pokladník Pavol Boroň (riaditeľ pobočky Ľudovej banky v Poprade), vzdelávateľ Viktor Trstenský (farár v Reľove), náčelník Martin Bendžala (pracoval v SNV), náčelníčka Agnesa Slodičková (úradníčka v Spišskej Belej), prísediaci Štefan Korchnák (učiteľ a starosta Levoče), Zoltán Mayer zo Starej Lubovne, Juraj Ondzík (administrátor v Žehre) a Gejza Huňyor (elektrotechnik v SNV). Počet členov bol 831.⁴²⁷

Na konci existencie prvej ČSR, a to v roku 1938 (ešte do októbra 1938), založili na Spiši viacero jednot Čs. Orla. Napríklad v okrese Spišská Nová Ves zásluhou Jednoty Čs. Orla v Spišskej Novej Vsi boli založené na jar 1938 pobočky Čs. Orla v Chrasti nad Hornádom, v Matejovciach nad Hornádom, v Spišskom Hrušove, vo Vítkovciach, v Markušovciach a v Koterbachoch (Rudňanoch).⁴²⁸

Spolky roľníkov

Kultúre a vzdelávaniu sa venovali aj spolky roľníkov, ktoré pracovali pod egidou agrárnej strany (Republikánska strana zemedelského a maloľnohého ľudu). Pre roľnícku mládež boli určené jednoty slovenského roľníckeho dorastu, ktoré vznikali v spišských obciach už od polovice dvadsiatych rokov 20. storočia. Ich činnosť sa zintenzívnila na začiatku tridsiatych rokov. Organizačná štruktúra týchto jednot bola nasledovná: celú Podtatranskú župu zastrešovala Župná jednota slovenského roľníckeho dorastu (ŽJSRD), v rámci ktorej bola vytvorená župná kultúrna komisia, ktorá začala intenzívnejšie pracovať po zjazde v Poprade (bol v dňoch 1. – 7. novembra 1931). V okresných mestách existovali okresné jednoty slovenského roľníckeho dorastu (OJSRD) a v dedinách miestne jednoty slovenského roľníckeho dorastu (MJSRD).

Činnosť týchto jednot bola bohatá a mnoho-rozmerná so zacielením na výchovu roľníckej mládeže. Členovia jednot usporadúvali kultúrne prednášky, večierky, dožinkové slávnosti, tanečné zábavy, hrávali ochotnícke divadlo, zakladali ovocné škôlky, podnikali exkurzie do poľnohospodárskych podnikov, zriaďovali miestne knižnice a v zimnom období organizovali jazykové kurzy slovenského pravopisu pre roľníkov. Bol to jediný spolok roľníckej mládeže, ktorý sa venoval osvete a kultúre u mladých roľníckych vrstiev – privádzali mládež k čítaniu kníh a časopisov, učili ju spolkovému, družstevnému a kultúrnemu životu.⁴²⁹ V roku 1932 usporiadali tieto jednoty v bývalej Podtatranskej župe (okresy zo Spiša a Liptova) spolu 68 dožinkových slávností a divadelných predstavení v 53 jednotách, 27 kultúrnych večierkov, 169 tanečných zábav. Ďalej založili v 35 obciach spolkové knižnice, 24 jednot už malo vlastné čítárne. V 43 jednotách existovali spevokoly, v 56 jednotách fungovali divadelné ochotnícke spolky. Členovia odoberali rôzne časopisy – 150 členov odoberalo časopis *Mladý roľník*, 27 členov *Mladý Venkov*, 35 členov *Slovenskú vlasť*, 22 členov *Gazdovské noviny*, 560 členov výchovný časopis *Slovenský ľud*. V roku 1932 usporiadali tiež 3 až 4-dňové výchovno-vzdelávacie

⁴²² ŠA-P, p-AP, ObecNÚ-SB, č. 2040/1925 adm.

⁴²³ ŠA-P, p-ASL, OÚ-SL, č. 3477/1935 adm.

⁴²⁴ ŠA Levoča, p-ASL, ObvNÚ-Pod, č. 2849/1926 adm., č. 4875/1928 adm.

⁴²⁵ *Tamže*.

⁴²⁶ ŠA-K, p-ASNV, OÚ-SNV, č. 8925/1934 adm.

⁴²⁷ ŠA-K, p-ASNV, OÚ-SNV, č. 243/1938 adm.

⁴²⁸ ŠA-K, p-ASNV, OÚ-SNV, č. 9034/1938 adm., č. 9036/1938 adm.

⁴²⁹ ŠA-K, p-ASNV, OÚ-SNV, č. 17 620/1935 adm.

kurzy v Lubici pre okres Kežmarok, vo Veľkej pre okres Poprad a v Harichovciach pre okres Spišská Nová Ves. Pre ženy z vidieka zorganizovali 110 náučných kurzov. V roku 1932 usporiadala ŽJSRD výlet do Tatier (zúčastnilo sa ho 38 členov) a do Demänovskej jaskyne (29 členov).

Do začiatku roku 1933 založili OJSRD vo všetkých okresoch Spiša okrem Spišskej Starej Vsi. Počet MJSRD v jednotlivých okresoch na Spiši na konci roku 1932: Poprad – 15 jednôt, počet členov 372, Kežmarok – 7 a 198, Stará Ľubovňa – 11 a 259, Spišská Nová Ves – 16 a 288,⁴³⁰ Levoča – 15 a 187.⁴³¹ Členovia MJSRD sa oslovovali podobne ako v TJ Sokol bratia a sestry.

Od roku 1919, potom v dvadsiatych rokoch a na začiatku tridsiatych rokov 20. storočia boli zakladané v mnohých spišských mestách a obciach Roľnícke besedy ako pobočky Slovenskej roľníckej jednoty, napríklad v Spišskej Novej Vsi, Hranovnici, Spišskom Štvrtku,⁴³² Spišských Tomášovciach, Harichovciach, Henclovej, Vrbove,⁴³³ Veľkej pri Poprade,⁴³⁴ Spišských Vlachoch, Smižanoch, Danišovciach,⁴³⁵ Odoríne, Letanovciach i v mnohých ďalších obciach.⁴³⁶ Šírili kultúru a osvetu v prostredí roľníckych vrstiev. V Spišskej Novej Vsi boli funkcionármi Roľníckej besedy v roku 1927 títo páni: predseda Albert Roth, podpredsedovia František Hanzély, Jozef Dolánsky a Ján Mojš, jednatelia Jozef Mikolaj a Ján Matula, pokladník František Jozef Bajtoš, revízori Štefan Jaroš a Anton Koutný.⁴³⁷ V Levoči boli v tom istom roku 1927 činovníkmi Roľníckej besedy títo funkcionári: predseda Viktor Kiš, podpredsedovia Michal Lesňák a Juraj Tinaj, jednatelia Vincenc Pokorný a Fabian Králiček, pokladník

Lebduška. Vo výbore pracovali Štefan Rovder, Dr. Ferdinand Ferber, Ján Lesňák, Ján Biroš, Pavel Kövári, Fabian-Slovik a Andrej Rusňák.⁴³⁸ V roku 1936 činovníkmi levočskej Roľníckej besedy boli: predseda Peter Kacej (roľník), podpredseda Ján Stolina (odborný učiteľ), zapisovateľ Jindřich Kouřil (berný tajomník), pokladník Ondrej Radič, členovia výboru: Dr. Eugen Bohuš (okresný náčelník), Michal Flak (roľník), Ondrej Mikluš (ošetrovateľ), Ján Hadra (riaditeľ Roľníckej vzájomnej pokladnice) a Ondrej Dážď. Levočská Roľnícka beseda mala v roku 1936 spolu 863 členov.⁴³⁹

Kultúru a osvetu rozvíjal aj ďalší kultúrno-osvetový spolok roľníkov pod názvom Roľnícka osвета (prvá pobočka Roľníckej osvetovej organizácie vznikla na prelome rokov 1933 a 1934 v Piešťanoch).⁴⁴⁰ V jednotlivých okresoch existovali v tridsiatych rokoch okresné pobočky Roľníckej osvetovej organizácie. Okresná pobočka Roľníckej osvetovej organizácie v Spišskej Novej Vsi bola založená dňa 15. apríla 1934.⁴⁴¹ Patrila medzi najaktívnejšie pobočky na Spiši. Jej členovia usporadúvali náučné kurzy a osvetové prednášky pre roľníkov v okresnom sídle Spišská Nová Ves i v okolitých obciach⁴⁴² a hrávali tiež ochotnícke divadlo. V roku 1935 usporiadali 71 podujatí, z toho bolo 6 filmových predstavení, 24 prednášok v rámci seminára pre roľníkov v Odoríne a v Jamníku, 41 prednášok v iných obciach okresu Spišská Nová Ves.⁴⁴³ Funkcionármi v roku 1936 (zvolení boli na VZ dňa 7. júna 1936) boli: predseda Jozef Mikolaj, podpredseda Václav Prášil, jednatel Fabian Králiček.⁴⁴⁴ Mali tiež 18-členný výbor. V roku 1937 usporiadali 59 kultúrnych podujatí, a to najmä prednášky, kurzy a ochotnícke divadelné predstavenia. V tomto roku bol

⁴³⁰ V jeseni 1935 už mala OJSRD v Spišskej Novej Vsi asi 400 členov, jej predsedom bol Štefan Farkašovský. ŠA-K, p-ASNV, OÚ-SNV, č. 17 620/1935 adm.

⁴³¹ *Podtatranská Slovač*, 11. februára 1933, roč. 11, č. 6, s. 4 – 5.

⁴³² Roľnícka beseda v Spišskom Štvrtku bola založená dňa 22. apríla 1919 s počtom členov 66. Členovia sa stretávali v osobitnej izbe obecnej krčmy. Prvým predsedom bol Michal Stanko, zapisovateľom Jozef Vilček. ŠA-P, SA-L, SŽ-ŽÚ, č. 458/1919 prez.

⁴³³ Vo Vrbove založili slovenskí roľníci roku 1923 Slovenskú roľnícku jednotu, od roku 1928 sa nazývala Roľnícka beseda. Jej funkcionármi boli Vojtech Imrich, Vojtech Grinvalský, Ondrej Varadsin a Pavel Haňúr. Podľa monografie *Dejiny Vrbova*, ed.: Ivan Chalupický. Levoča 1996, s. 71.

⁴³⁴ Vznikla 8. apríla 1931, predsedom bol evanjelický farár Juraj Raab Kello, od 10. februára 1936 Ján Válek. ŠA-P, p-AP, OÚ-P, Kataster spolkov IV., inv. č. 46. Zuzana KOLLÁROVÁ a kol.: *Veľká 1268 – 1998*, s. 103.

⁴³⁵ Vznikla dňa 7. apríla 1921 s počtom 18 členov. ŠA-K, p-ASNV, OÚ-SNV, č. 4128/1934 adm. Jozef FRANKO; Ružena KORMOŠOVÁ a František ŽIFČÁK: *Danišovce (dávne i nedávne)*. Levoča 1998, s. 89.

⁴³⁶ ŠA-P, p-AP, ZSS. ŠA-K, p-ASNV, OÚ-SNV, č. 1794/1936 adm.

⁴³⁷ *Podtatranská Slovač*, 5. marca 1927, roč. 5, č. 10, s. 4.

⁴³⁸ *Tamže*, 26. marca 1927, roč. 5, č. 13, s. 3.

⁴³⁹ ŠA-P, SA-L, OÚ-L, č. 17 984/1936 adm.

⁴⁴⁰ *Podtatranský kraj*, 16. marca 1934, roč. 1, č. 7, s. 6.

⁴⁴¹ *Spišské hlasy*, 14. apríla 1934, roč. 1, č. 11, s. 4.

⁴⁴² Prednášky v roku 1934 v obciach okresu Spišská Nová Ves. Pozri *Podtatranský kraj*, 11. máj 1934, roč. 1, č. 15, s. 3.

⁴⁴³ Tieto prednášky boli zakázané v cirkevných školách.

⁴⁴⁴ *Spišské hlasy*, 13. júna 1936, roč. 3, č. 24, s. 4.

predsedom Jozef Mikolaj, jednatelom Fabian Králiček.⁴⁴⁵ Na rok 1938 dostal tento spolok podporu od Okresného výboru v Spišskej Novej Vsi vo výške 1000 Kč.

Robotnícke spolky

Robotnícke spolky uvádzané v ďalšom texte mali pod egidou ľavicovej politickej strany Československá sociálnodemokratická strana robotnícka, Komunistická strana Československa a v tridsiatych rokoch i Československá národno-socialistická strana. Tieto spolky vykonávali činnosť v intenciách ľavicovej politiky týchto politických subjektov, pričom na Spiši existovali najmä v mestskom prostredí, kde žili robotníci a ľavicová inteligencia, ktorých si snažili získať svojou kultúrno-osvetovou prácou.

Vo viacerých spišských mestách vznikali v prvej polovici dvadsiatych rokov 20. storočia pobočky Robotníckej telocvičnej jednoty (RTJ). Bol to telovýchovný spolok, ktorý podporovala, ako sme už uviedli, Československá sociálnodemokratická strana robotnícka. Jeho členovia sa venovali prevažne telesným cvičeniam, ale v niektorých pobočkách RTJ hrávali tiež ochotnícke divadlo a organizovali tanečné zábavy. Mali vlastné spolkové miestnosti – takzvané robotnícke domy.⁴⁴⁶ Na Spiši mala RTJ vytvorené pobočky v Spišskej Novej Vsi, v Poprade, v Levoči, ale i v Kežmarku.

Pobočka RTJ v Spišskej Novej Vsi vznikla dňa 25. februára 1923. Predsedom bol Alexander Huba, po ňom Rudolf Drahovský, tajomníkmi boli Michal Ivan a Štefan Ruman.⁴⁴⁷ Na konci existencie prvej ČSR v roku 1937 mala 104 členov a funkcionármi boli: starosta (predseda) Rudolf Drahovský, 1. zástupca starostu Mikuláš Mikula, 2. zástupca starostu Andrej Hric, jednatel Štefan Ruman, pokladník Jozef Křehlík, náčelník Pavel Ivan, náčelníčka Elena Toporcerová,

vychovávateľ Michal Ivan.⁴⁴⁸ Na valnom zhromaždení dňa 23. januára 1938 boli zvolení títo noví činovníci: starosta Rudolf Drahovský, zástupca starostu Mikuláš Mikula, jednatel Elena Toporcerová, pokladník Jozef Křehlík, náčelník František Klubert, náčelníčka Alžbeta Ivanová, vychovávateľ Ondrej Prok.⁴⁴⁹ Od 1. januára 1938 fungoval 63. okres robotníckych telovýchovných jednot v Spišskej Novej Vsi. Jeho cieľom bolo zakladať pobočky RTJ v okrese Spišská Nová Ves. Starostom (predsedom) tohto okresu bol Michal Ivan.⁴⁵⁰

V prvej polovici dvadsiatych rokov 20. storočia existoval robotnícky telovýchovný spolok, ktorý inklinoval ku komunistom a ich Komunistickej strane Československa. Nazýval sa Federovaná robotnícka telocvičná jednota (FRTJ). Aktívnou bola FRTJ v Podolínci, ktorá bola založená dňa 11. mája 1922⁴⁵¹ (v roku 1924 bol predsedom Jozef Tišák, v roku 1925 Jozef Kašpárek), no v roku 1925 zanikla, keď zostávajúci štyria členovia prestúpili do FRTJ v Spišskej Belej. Činnosť obnovila až 6. marca 1932 (zrejme už ako Jednota proletárskej telovýchovy), predsedom tejto obnovenej jednoty sa stal Jozef Bizub (zvolený bol 8. júna 1932).⁴⁵² Na Spiši existovalo viacero ďalších pobočiek tohto spolku, napríklad v Kežmarku (vznikla roku 1922), v Spišskej Belej (1922), v Margecanoch (1922), v Poprade (1923).⁴⁵³ Okrem telesného cvičenia sa venovali členovia FRTJ aj kultúrnym aktivitám, a to ochotníckemu divadlu a organizovali osvetové prednášky, prirodzene v duchu ideológie komunistickej strany. V priebehu dvadsiatych rokov väčšina pobočiek FRTJ zanikla. Ich nástupcom v tridsiatych rokoch boli pobočky Jednoty proletárskej telovýchovy.

Medzi najvýznamnejšie kultúrne spolky robotníkov patrila Robotnícka akadémia vzdelávajúceho Ústredia československých spolkov robotníckych. Jej členovia vykonávali osvetovú činnosť prostredníctvom verejných osvetových

⁴⁴⁵ ŠA-K, p-ASNV, OÚ-SNV, č. 14 935/1938 adm.

⁴⁴⁶ Napríklad v Spišskej Novej Vsi mala RTJ svoj Robotnícky dom na Levočskej ulici č. 11. ŠA-K, p-ASNV, OÚ-SNV, č. 14 613/1935 adm. O oslavách 10. výročia založenia RTJ v Spišskej Novej Vsi pozri ŠA-K, p-ASNV, OÚ-SNV, č. 13 104/1933 adm.

⁴⁴⁷ ŠA-K, p-ASNV, OÚ-SNV, Kataster spolkov IX., inv. č. 76.

⁴⁴⁸ ŠA-K, p-ASNV, OÚ-SNV, č. 243/1938 adm.

⁴⁴⁹ *Tamže*, č. 1947/1938 adm.

⁴⁵⁰ *Tamže*, č. 10 903/1938 adm.

⁴⁵¹ Jej zakladateľom a organizátorom bol František Valigurský. Aktívnym činovníkom bol aj Vojtech Bordiga, ktorý organizoval mládež, učil žiakov komunistické piesne, horlivo rozširoval medzi mládežou i dospelými komunistické noviny *Pravda chudoby* a rôzne letáky. Ivan CHALUPECKÝ a Emília GARAJOVÁ : *Stará Ľubovňa a okolie*. Košice 1973, s. 31 – 32.

⁴⁵² ŠA-P, p-ASL, ObvNÚ-Pod, č. 1865/1932 adm.

⁴⁵³ V katastri spolkov je uvedené, že FRTJ v Poprade vznikla roku 1923, pričom jej stanovky schválil minister ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska v roku 1922 pod č. 11488. Jozef Sulaček uviedol, že FRTJ v Poprade vznikla dňa 1. júla 1924. ŠA-P, p-AP, OÚ-P, Kataster spolkov IX., inv. č. 51. Ivan CHALUPECKÝ et al. : *Dejiny Popradu*, s. 304.



Obr. 25. Členovia Robotníckej džezovej hudby z Kežmarku v roku 1936 (Originálna fotografia Vojtech Nadányi, bol jedným z členov tejto džezovej hudby)

prednášok. Medzi najaktívnejšie patrila pobočka Robotníckej akadémie v Spišskej Novej Vsi, ktorá bola založená 16. novembra 1934.⁴⁵⁴ Jej členovia organizovali každoročne vzdelávacie prednáškové cykly v Robotníckom dome na Levočskej ulici.⁴⁵⁵ Na valnom zhromaždení dňa 17. februára 1937 boli zvolení títo funkcionári tejto pobočky: predseda František Špillar (riaditeľ reálneho gymnázia), podpredseda Ján Malý (riaditeľ štátneho učiteľského ústavu), tajomník Dr. Karol Režný (stredoškolský profesor reálneho gymnázia), pokladník Eduard Leskovjanský (úradník pobočky Mestskej sporiteľne pražskej v Spišskej Novej Vsi), členovia výboru: R. Drahovský, M. Ivan, K. Klein, J. Křehlík, K. Macháček, J. Ochotnícký a J. Průša.⁴⁵⁶

Robotnícka akadémia v Poprade vznikla na začiatku roka 1935. Krajský úrad schválil jej stanoviny 19. februára 1935. Predsedom bol Ing. Karel

Mirvald, stavebný technik zo Spišskej Soboty, po ňom sa stal predsedom Jozef Sedlák. Vo funkcii podpredsedov sa vystriedali MUDr. Vladimír Polák, J. Mátray, Stanislav Nemeč, jednatelmi boli František Siman a po ňom František Devečka. V roku 1936 mal spolok 27 členov.⁴⁵⁷

V Poprade existoval v medzivojnovom období Kultúrny spolok robotníkov, ktorý usporadúval divadelné predstavenia, osvetové prednášky (raz mesačne v Robotníckom dome v Poprade), tanečné zábavy. Na konci dvadsiatich rokov bol jediným kultúrnym spolkom v Poprade, ktorý slúžil v kultúre najchudobnejším sociálnym vrstvám, najmä robotníkom. Jeho predsedom bol v roku 1929 Jozef Magera, tajomníkom Matej Olšanský.⁴⁵⁸ Od roku 1933 fungovala v Poprade Slovenská škola robotnícka ako kultúrna inštitúcia Československej národno-socialistickej strany. Stanovy prijali jej členovia 28. novembra 1933. Činovníkmi boli

⁴⁵⁴ ŠA-K, p-ASNV, OÚ-SNV, Kataster spolkov XIV., inv. č. 81.

⁴⁵⁵ V roku 1938 sa uskutočnil prednáškový cyklus pobočky Robotníckej akadémie v Spišskej Novej Vsi od 5. januára do 30. apríla. Prednášalo sa na rôzne témy každý týždeň v stredu o 20 hod. v Robotníckom dome. ŠA-K, p-ASNV, OÚ-SNV, č. 195/1938 adm.

⁴⁵⁶ ŠA Levoča, p-SNV, OÚ-SNV, 3362/1937 adm. Výbor tohto spolku pracujúci v roku 1938 pozri ŠA Levoča, p-SNV, OÚ-SNV, 6009/1938 adm.

⁴⁵⁷ ŠA Levoča, p-P, OÚ-P, Kataster spolkov XIV., inv. č. 56. ŠA Levoča, p-P, OÚ-P, 136/1936 adm.

⁴⁵⁸ ŠA Levoča, p-P, ObecNÚ Poprad, 1266/1929 adm.

Jozef Sedlák, Gustáv Demko st., Gustáv Demko ml, Michal Marko.⁴⁵⁹ V Spišskej Novej Vsi existovala Slovenská škola robotnícka od roku 1937. Jej stanovy schválil Krajinský úrad v Bratislave dňa 8. marca 1937. Predsedom bol Anatol Zíka.⁴⁶⁰

V tridsiatych rokoch usporadúvala pravidelne osvetové prednášky Robotnícka beseda v Levoči. V roku 1938 predsedníctvo tohto spolku tvorili: predseda Ján Sacher (čalúnnik), podpredseda MUDr. Abrahám Bäder (lekár), tajomník František Pazúr (stredoškolský profesor na čs. reálnom gymnáziu) a pokladník Martin Schäffer (maliar).⁴⁶¹

Národohospodársky zbor podtatranský

Tento spolok vznikol zásluhou hnutia regionalizmu, ktoré na Slovensku presadzovali agrárci, a to najmä ich vedúci predstaviteľ Milan Hodža. Regionalisti sa snažili v období veľkej hospodárskej krízy posilniť jednotlivé regióny na Slovensku po hospodárskej i ďalších spoločenských stránkach, aby tak Slovensko bolo odolnejšie voči hospodárskej kríze a jej dôsledkom a mohlo jej úspešnejšie čeliť aktívnejšou hospodárskou politikou. Na začiatku tridsiatych rokov v januári 1931 sa utvoril z podnetu M. Hodžu Národohospodársky ústav Slovenska a Podkarpatskej Rusi (skrátene NÁRUS),⁴⁶² ktorý mal čeliť existujúcej hospodárskej kríze. Ako pobočky tohto ústavu vznikali po celom Slovensku hospodárske zbory. Na Spiši vznikol takýto zbor pod názvom Národohospodársky zbor podtatranský (NZP) v Spišskej Novej Vsi dňa 15. marca 1931,⁴⁶³ pričom mal pôsobnosť na území bývalej Podtatranskej župy. Bol to predovšetkým hospodársky spolok, ale mal tiež kultúrnu sekciu. V roku 1933 túto sekciu tvorili tieto osobnosti: predseda František Špilar (riaditeľ reálneho gymnázia v Spišskej Novej Vsi), podpredseda Dr. Vojtech Illenčík (Spišská Kapitula) a členovia František Jozef Bajtoš (Spišská

Nová Ves), Dr. Ján Briššák (Spišská Nová Ves), Ján Cselényi (Spišské Podhradie), Emerich Varga (Poprad), MUDr. Ludevít Izák (Nový Smokovec) a z Liptova Gustav Gašperík, Anton Kvasnica, Bohuslav Procházka, MUDr. Ivan Stodola a Ing. Vladimír Vichr.⁴⁶⁴ V roku 1934 si táto kultúrna sekcia predsavzala splniť tieto úlohy: organizovať osvetové prednášky na vidieku, podporovať stavby nových škôl, začať organizovať zbierku cenných predmetov a starožitností pre múzeá, usporadúvať odborné výstavy, propagovať prírodné krásy a historické pamiatky regiónu Spiša a pripraviť Národopisný deň podtatranského kraja.⁴⁶⁵ V roku 1935 kultúrnu sekciu viedol školský inšpektor Jozef Prúša, zo Spiša v nej pracovali Dr. Karol Režný a Ján Kukura.⁴⁶⁶ Cieľom tohto spolku bolo podľa stanov „napomáhať hospodárskemu a sociálnemu rozvoju podtatranského kraja“. Funkcionármi NZP boli: predsedovia Koloman Múnnich, po ňom Rudolf Drahovský, podpredsedom bol Koloman Slušný, tajomníkmi JUDr. Jozef Labus a Fabian Králiček.⁴⁶⁷

Spišská historická spoločnosť (Spišský dejepisný spolok)

V povedomí historikov, muzeálnych pracovníkov a vo všeobecnosti priateľov histórie mala významné postavenie Spišská historická spoločnosť (Spišský dejepisný spolok).⁴⁶⁸ Jej členovia mali zásluhu na odhaľovaní minulosti Spiša. Patrí medzi najstaršie spolky na Spiši, pričom existuje aj v súčasnosti. Tento historický spolok vznikol už 18. decembra 1883. Do rámca jeho činnosti patrili a stále patria prednášky o histórii Spiša, historické exkurzie, v minulosti jeho členovia organizovali akcie na záchranu umelecko-historických pamiatok, pričínili sa o založenie Spišského múzea v Levoči a rozvíjali bohatú publikačnú činnosť. V rokoch 1909 – 1934 vydali 16 ročníkov *Správ z dejín Spišskej župy*.⁴⁶⁹

⁴⁵⁹ ŠA Levoča, p-P, Zbierka stanov spolkov 1920 – 1935.

⁴⁶⁰ ŠA Levoča, p-SNV, OÚ-SNV, 3360/1937 adm.

⁴⁶¹ ŠA-P, SA-L, OÚ-L, č. 4349/1938 adm.

⁴⁶² KOL. AUTOROV : *Dejiny Slovenska (1918 – 1945)*, vol. 5. Bratislava 1985, s. 196.

⁴⁶³ ŠA-K, p-ASNV, OÚ-SNV, Kataster spolkov XVI., inv. č. 83.

⁴⁶⁴ ŠA-K, p-ASNV, OÚ-G, č. 10 231/1933 adm.

⁴⁶⁵ *Spišské hlasy*, 17.2.1934, roč. 1, č. 3, s. 5.

⁴⁶⁶ *Tamže*, 16. novembra 1935, roč. 2, č. 46, s. 1.

⁴⁶⁷ ŠA-K, p-ASNV, OÚ-SNV, Kataster spolkov XVI., inv. č. 83.

⁴⁶⁸ Oficiálny názov spolku bol Spišská historická spoločnosť (Szepesmegyei Történelmi Társulat), ako to uvádza i Vendelín Jankovič: Vendelín JANKOVIČ : Spišská historiografia, in: *Spišské mestá v stredoveku*, ed.: Richard Marsina. Košice 1974, s. 163. Podrobnejšie o tomto spolku tiež Ivan CHALUPECKÝ : Spišský dejepisný spolok v Levoči, in: *Vlastivedný zborník Spiš*, vol. 2. Spišská Nová Ves 1968, s. 355 – 364. Kálmán DEMKÓ : Bevezetés és a „Szepesmegyei Történelmi Társulat“ 12 évi működésének ismertetése, in: *A Szepesmegyei Történelmi Társulat milleniumi kiadványai*, vol. 1. Levoča 1895, s. 1 – 61.

⁴⁶⁹ Michal GRIGER : Činnosť Krúžku historikov Spiša, in: *Z minulosti Spiša : Ročenka Spišského dejepisného spolku v Levoči*, vol. 1, ed.: Ivan Chalupický. Levoča 1993, s. 10.

V medzivojnovom období boli nové stanovy spolku schválené 27. septembra 1924. V tomto období prvej republiky sa vedenie spolku veľmi nemenilo, stále ho tvorili presvedčení Spišiaci („Zipseri“) prevažne maďarskej a nemeckej národnosti, teda príslušníkov miestnej menšiny, hoci na Spiši početnej. Títo maďarskí a nemeckí „Zipseri“ neprijali do vedenia spolku príslušníkov českej inteligencie. Možno tiež, že títo Česi sa do tohto historického spolku ani nehrnuli a nemali o neho záujem a niektorí ho aj rázne odmietali vzhľadom na jeho „maďarónske“ vedenie. V každom prípade však príslušné úrady stanovy spolku schválili, tak mohol pokračovať a nadväzovať na svoju činnosť i po roku 1918. Nebola to bežná prax v tomto období, lebo väčšina maďarských i niektoré nemecké spolky, ktoré boli aktívne taktiež politiky a vyvíjali protičeskoslovenskú činnosť, museli ukončiť svoju existenciu. To však nebol prípad Spišského dejepisného spolku. Do jeho činnosti sa zapájali aj slovenskí kňazi venujúci sa histórii, ako napríklad Matúš Pajdušák, no napriek tomu, ako sme uviedli vyššie, si tento spolok z hľadiska národnostného zachoval z uhorských čias supremáciu miestnych maďarských, respektíve nemeckých členov a najmä funkcionárov, čo dokazuje taktiež skutočnosť, že v poprevratovom období (1919 – 1920) zaznamenávame i oficiálne úradné sťažnosti na tento spolok historikov, napríklad list liptovského župana z júna 1919.⁴⁷⁰ Slovenská a česká inteligencia z vyššie naznačených skutočností akoby nemala záujem o tento spolok, o čom svedčil i článok uverejnený v júnovom čísle *Spišských hlasov* z roku 1935, v ktorom autor vyzýval Slovákov a Čechov, aby sa zapájali do činnosti tohto spolku:

„Bolo by skutočne na čase, keby spišská inteligencia, bez rozdielu národnosti a politického presvedčenia, sa viacej o činnosť tohto kultúrne dôležitého spolku zaujímala a najmä pristupovala za jeho členov. Je to povinnosť každého spišského intelektuála, ktorý má záujem o bohatú umeleckú a kultúrnu históriu tohoto kraja...“

⁴⁷⁰ Liptovský župan napísal v júni 1919 list na Župný úrad Spišskej župy, v ktorom okrem iného uviedol chabou slovenčinou: „Od dakehosi spolku „Szepesmegyei történelmi tarsulat, Löcse“ prišlo na adresu do Liptovského Mikuláša maďarské tlačivo (s oslovením „Igen tisztelt Tagtárs Úr!“ – pozn. autor) s dátumom 1. júna 1919 opatrené podpisom Rudolfa Förstera. Tento drži výkon spolku spišského prezradzuje, že tam o Republike československej a o jej zriadení nechcu ničoho vedieť. Je to konanie protištátne, ktoré trpieť nemožno.“ ŠA-P, SA-L, SŽ-ŽÚ, č. 543/1919 prez.

⁴⁷¹ *Mitteilungen aus der Vergangenheit des Zipser Komitates – Zprávy z minulosti Spišskej župy – Közlemények Szepesvármegyé Multjából*, roč. 12, ed.: Jozef R. Hajnóci. Levoča 1921, s. 100.

⁴⁷² *Zprávy z minulosti Spišskej župy*. roč. 14. Levoča 1926.

⁴⁷³ ŠA-P, SA-L, OÚ-L, č. 471/1933 adm.

⁴⁷⁴ ŠA-P, SA-L, OÚ-L, Kataster spolkov VI., inv. č. 36.

⁴⁷⁵ ŠA-P, p-ASE, ObvNÚ-Pod, č. 4273/1932 adm.

Pri pohľade na vedenie tohto spolku by sme Slovákov a Čechov hľadali márne, okrem rímskokatolíckeho kňaza Matúša Pajdušáka. V roku 1921 predsedníctvo Spišského dejepisného spolku tvorili: predseda Vidor Csáki, podpredseda Dr. Márton Pirhalla, úradujúci podpredseda Dr. Lajos Neogrády, tajomník Dr. Jozef R. Hajnóci, správca múzea Raisz György.⁴⁷¹ V roku 1926 v predsedníctve spolku pracovali: predseda Tibor Mariássi, podpredsedovia Gustáv Görgey a Matúš Pajdušák, tajomník Jozef R. Hajnóci, pokladník Gejza Wünschendorfer, právny zástupca Koloman Hritz, správca múzea Elemír Köszegehy-Winkler.⁴⁷² V januári 1933 boli na VZ zvolení títo noví činníci spolku: predseda Dr. Gustáv Csáki, podpredsedovia Gustáv Görgey a Matúš Pajdušák, tajomník a dozorca múzea Elemír Köszegehy-Winkler, pokladník Alexander Mayerhofer.⁴⁷³ V zachovaných zoznamoch (katastroch) spolkov sa ako činníci tohto spolku v tridsiatych rokoch uvádzajú: predsedovia – Tibor Mariássi, Dr. Gustáv Csáki, Gustáv Görgey, tajomníci – Dr. Jozef R. Hajnóci, Matúš Pajdušák a Elemír Köszegehy-Winkler.⁴⁷⁴

Spolky mládeže – miestne skupiny Omladiny

Miestne skupiny Omladiny sa zameriavali na katolícku mládež so snahou rozvíjať u nej kultúrnu činnosť. Miestna skupina Omladiny v Podolínci patrila medzi najaktívnejšie slovenské mládežnícke katolícke spolky. Vznikla roku 1922 a združovala slovenskú mládež z Podolíncu. Predsedom bol Jozef Smrek, tajomníkom Jozef Valigurský.⁴⁷⁵ Nepoznáme podrobnú činnosť tohto spolku, zachovala sa len neúplná faktografia o jeho činnosti z rokov 1924 a 1932.

Rok 1924: Pri spolku fungoval samovzdelávací krúžok, ktorého členovia zorganizovali v roku 1924 spolu 23 podujatí. Na nich odzneli prednášky o pravidlách správania sa a slušnosti (štyri prednášky), recitovali sa básne (10-krát), čítala sa krásna literatúra (3-krát), prednášky z dejín

(2-krát), zo sociológie (6-krát), z hospodárstva (2-krát). Členovia spolku usporiadali dva čajové večierky (29. mája a 28. októbra) a slávnostnú manifestáciu dňa 22. júna. Vypožičali si 475 zväzkov kníh z knižnice Slovenskej ľudovej besedy. Príjmy spolku boli vo výške 4211 Kč, výdavky 2574 Kč. Počet členov bol 56.⁴⁷⁶ Rok 1932: usporiadali jeden divadelný večierok a tanečnú zábavu pre verejnosť, pre členov usporiadali tri divadelné predstavenia a dva čajové večierky, okrem toho prispeli do programu osláv narodenín prezidenta Masaryka, Štefánikových smútočných tryzií a tiež októbrových osláv vzniku republiky – Dňa slobody. Účinkovali v zbore cirkevného spevu na cirkevne sviatky. Počet členov bol 58, príjmy spolky boli 3934,60 Kč, výdavky 2292 Kč. Pri spolku fungovala knižnica. Knihovníkom bol Ján Michlík, mali 50 čitateľov, v tomto roku prečítali 250 slovenských a osem českých kníh. Funkcionári v roku 1932 boli: predseda Jozef Smrek, jednatelka M. Michlíková, pokladníčka Helena Kaletová. Vo výbore pracovali: Anna Bombarová, Katarína Deverová, Margita Smreková, Helena Kaletová, Jozef Valigurský, Jozef Bobák, Andrej Trela, Ján Kolčák, Ján Bohinský, Ján Oravec, Ján Michlík a Jozef Smrek.⁴⁷⁷

Pravdepodobne už okolo roku 1920 bola založená miestna skupina Omladiny v Nižných Ružbachoch. O jej vznik sa pričínili rímskokatolícky kaplán František Durban. Členmi tohto mládežníckeho spolku boli väčšinou roľníci. Ich činnosť pozostávala z usporiadávania kultúrnych večierkov, na ktorých čítali rôzne knihy a časopisy, recitovali básne, ale tiež preberali a precvičovali príklady z matematiky, napríklad počítanie kubických metrov dreva.⁴⁷⁸

Spolky vysokoškolákov – akademikov

Študenti vysokých škôl zo Spiša sa združovali v Spolku spišských akademikov, ktorý bol tiež významným spolkom s kultúrnym poslaním. Pred ním existoval Spišskonovoveský klub Spolku východoslovenských akademikov, ktorý vznikol 5. apríla 1931,⁴⁷⁹ a bol len pobočkou Spolku východoslovenských akademikov so sídlom

v Košiciach. Na VZ dňa 23. marca 1934 v Katoľickom dome v Spišskej Novej Vsi vznikol z tohto klubu samostatný Spolok spišských akademikov so sídlom v Spišskej Novej Vsi.⁴⁸⁰ Prvý výbor tohto spolku tvorili: predseda P. Cablk, podpredseda Š. Uhrín, tajomníci F. Neupauer a J. Enderle, pokladníčka M. Bajová, zapisovateľ J. Komiňár, sociálny referent D. Štrauch, kultúrny referent V. Gömöri, revízori M. Schmidtová a J. Meilinger, náhradníci Ing. L. Toth a Ing. Z. Morávek. Účelom spolku bolo združovať slovenských a českých akademikov na území Spiša a obhajovať ich stavovské, kultúrne, sociálne a športové záujmy.⁴⁸¹

Na druhom valnom zhromaždení v roku 1935 bol za predsedu zvolený D. Oravetz. Na VZ dňa 9. apríla 1936 zvolili nový výbor v tomto zložení: predseda J. Enderle, podpredsedovia V. Bača, M. Dzurilla, tajomníci M. Palguta, P. Grečko, pokladníčka M. Šteigerová, sociálny referent E. Retter, kultúrny referent K. Krotký, stredoškolský referent J. Timko, športový referent P. Grečko, zábavný referent I. Bodó, zapisovatelia I. Fisherová a E. Hromadová. Dňa 15. augusta 1936 sa konalo tretie VZ, na ktorom bol stredoškolský profesor F. Nápravník zvolený za prvého čestného člena spolku, a to za príkladnú a obetavú prácu pri počiatkoch jeho činnosti.⁴⁸²

Z činnosti členov tohto spolku v roku 1936 môžeme uviesť: podporovali chudobných študentov Spiša a založili pre nich sociálny fond, z ktorého udeľovali bezúročné pôžičky na študijné účely. Udelili štyrom poslucháčom vysokých škôl pôžičku vo výške 1200 Kč (každému po 300 Kč), usporiadali niekoľko kultúrnych podujatí v Spišskej Novej Vsi – hostili spisovateľa Tida J. Gašpara, Mašu Haľamovú, Dr. Jána Blahu, literárneho kritika Jána Sedláka, tajomníčku Československo-rumunského spolku a lektorku Univerzity Komenského Dr. J. Huškovú pri príležitosti rumunského večierku, usporiadali verejnú manifestáciu za dobudovanie slovenského vysokého školstva a za vybudovanie Vysokej školy technickej na východnom Slovensku.⁴⁸³

Na štvrtom VZ tohto spolku akademikov – vysokoškolákov dňa 25. júla 1937 v malej sieni

⁴⁷⁶ *Podtatranská Slovač*, 9. január 1925, roč. 3, č. 2, s. 2.

⁴⁷⁷ *Spišské noviny*, 21. január 1933, roč. 3, č. 3, s. 3.

⁴⁷⁸ Jana KUŠNÍŘOVÁ : *Dejiny divadelníctva 20. – 50. roky, lokalita Nižné Ružbachy*. Stará Lubovňa 1983. Bola to výskumná práca Lubovianskeho múzea v Starej Lubovni, ktorá je uložená v archíve Lubovianskeho múzea pod evid. č. 106, príř. č. 25/83.

⁴⁷⁹ *Republikán župy Podtatranskej*, 4. apríla 1931, roč. 13, č. 14, s. 4. ŠA-K, p-ASNV, OÚ-SNV, č. 4814/1931 adm.

⁴⁸⁰ ŠA-K, p-ASNV, OÚ-SNV, č. 4354/1934 adm.

⁴⁸¹ *Spišské hlasy*, 31. marca 1934, roč. 1, č. 9, s. 5.

⁴⁸² *Tamže*, 22. augusta 1936, roč. 3, č. 34, s. 2. ŠA-K, p-ASNV, OÚ-SNV, č. 7099/1936 adm.

⁴⁸³ ŠA-K, p-ASNV, OÚ-SNV, č. 13 184/1936 adm.

Reduty v Spišskej Novej Vsi bol zvolený nový výbor: predseda Jozef Bencko, podpredsedovia Karol Kukura a Imrich Popovič, tajomníci Ludevít Krempaský a J. Myšianik, pokladník Ludevít Smatana, kultúrny referent Michal Palguta, zábavný referent Edita Steigerová, zapisovatelia Teodor Škultéty a Agnesa Schmidtová.⁴⁸⁴

Postupne sa v tridsiatych rokoch Spolok spišských akademikov premenil z malého študentského na významný spolok, ktorý sa stal zásluhou kultúrno-osvetovej práce významným spoločenským činiteľom na Spiši. Jeho činnosť však bola hatená rozpormi medzi jeho členmi. Vytvorili sa dve skupiny – do prvej patrili tí, ktorí študovali v Prahe a do druhej zase tí členovia, ktorí študentské roky strávili v Bratislave. Spor medzi nimi vznikol na treťom valnom zhromaždení a údajne ho vyvolal vysokoškolák Karol Kukura. Rozpory pretrvávali až do rozpadu prvej Československej republiky.⁴⁸⁵

Rotary kluby

Na Spiši sa v sledovanom období rozvíjalo i hnutie Rotary⁴⁸⁶ prostredníctvom Rotary klubu v Poprade. Cieľom tohto hnutia bolo:

„pestovať priateľstvo a osobné styky ako príležitosť k službe, pestovať vysokú mravnú úroveň v povolani, poznávať a uznávať hodnoty všetkých užitočných činností a tým zušľachťovať vlastné povolanie k službe celku, uskutočňovať ideál služby v živote súkromnom, obchodnom i verejnom, podporovať rozvoj medzinárodného porozumenia,

*dobrej vôle a mieru medzi národmi na základe svetového priateľstva mužov všetkých povolani združených v ideáloch služby“.*⁴⁸⁷

Svojím liberalizmom vyvolávalo rotariánske hnutie nepriateľstvo všetkých totalitných systémov, ktoré sa dostali k moci, či už to boli fašisti alebo komunisti. Ani katolícka cirkev na Slovensku nemala rotariánov a ich klubový, respektíve spolkový život príliš v láske a spájala ich väčšinou omylom so slobodomurármi.⁴⁸⁸

Rotariánske hnutie sa v prvej ČSR rozvíjalo dosť intenzívne, pretože našlo podporu v podnikateľských, ale taktiež vo vládných kruhoch (osobný vzťah prezidenta T. G. Masaryka k USA). Medzivojnové Československo tvorilo v rámci Rotary International 66. dištrikt, ktorý vznikol roku 1927.⁴⁸⁹ Na sklonku prvej ČSR tvorilo tento dištrikt 47 Rotary klubov v Čechách, na Morave, v Sliezske, na Slovensku a na Podkarpatskej Rusi. Vtedajšie Československo sa tak v rotariánskom hnutí dostalo v Európe na tretie miesto v počte klubov – hneď za Veľkú Britániu a Francúzsko.⁴⁹⁰

Na Slovensku vznikol prvý Rotary klub roku 1927 v Bratislave, ktorý bol šiestym klubom v poradí v Československu. Postupne vznikli ďalšie štyri Rotary kluby: v Košiciach roku 1928, v Turčianskom Svätom Martine (1929), v Poprade (1935) a v Banskej Bystrici (1935). V Rotary kluboch na Slovensku pracovalo v sledovanom období 146 členov.⁴⁹¹ Slovenskí rotariáni boli presvedčenými zástancami československej štátnej jednoty.⁴⁹²

Na Spiši teda existoval len jeden Rotary klub v Poprade.⁴⁹³ Prvé správy o aktivitách rotariánov

⁴⁸⁴ Tamže, č. 15 210/1937 adm.

⁴⁸⁵ Spomienky Jána Kukuru, ústne podanie. Poprad 1988.

⁴⁸⁶ Rotariánske hnutie vzniklo v USA, keď v Chicagu advokát Paul P. Harris založil 23. februára 1905 prvý Rotary Club. Bolo to typické anglosaské hnutie humanitárnej klubovej činnosti, ktoré sa postupne rozšírilo z USA do Kanady, Veľkej Británie a potom i do ďalších krajín.

⁴⁸⁷ Bližšie o histórii hnutia Rotary vo svete a v Československu pozri Jan ŠTURZ : Rotary kluby a Československo, in: *Paginae Historiae*, č. 6: *Sborník Státního ústředního archívu v Praze*. Praha 1998. Prevzatý materiál z tejto štúdie bol uverejnený na pokračovanie v súčasnom časopise rotariánov v Čechách a na Slovensku *Good news*, roč. 1, 1999, č. 4, s. 10, č. 5, s. 14, a roč. 2, 2000, č. 1, s. 21, č. 2, s. 17.

⁴⁸⁸ Ako príklad protirotariánskej spisby v medzivojnovom období na Slovensku môžeme uviesť článok Františka V. Kullu pod názvom *Rotary International* uverejnenom v časopise *Kultúra*, ktorý autor zakončil týmito slovami: „Rotary svojou náukou i činnosťou je nebezpečnou organizáciou pre katolícku cirkev, aj pre mravnosť národov. Je pôvodu slobodomurárskeho, je s ním v úzkom spojení a na mnohých miestach zaujala protikatolícke stanovisko,“ in: *Kultúra : Časopis literárno-vedeckého odboru Spolku svätého Vojtecha*, roč. 3, č. 4, apríl 1931, s. 307 – 309.

⁴⁸⁹ Od 15. marca 1929 vychádzal časopis *Československý rotarián* ako ústredný tlačový orgán 66. dištriktu. Ten sa od roku 1936 zmenil na exkluzívny štvrťročník, zatiaľ čo pre bežnú potrebu, na zverejňovanie aktuálnych a klubových správ, slúžil mesačník *Rotarián*. Bližšie pozri Jan ŠTURZ : Rotary kluby a Československo, in: *Paginae Historiae*, č. 6. Praha 1998.

⁴⁹⁰ Tamže. Prevzatý materiál tiež v *Good news*, roč. 1, 1999, č. 5, s. 14.

⁴⁹¹ Ivan BELAN : Z histórie rotary hnutia na Slovensku, in: *Good news*, roč. 1, 1999, č. 3, s. 13.

⁴⁹² „Myslím, že z radu úkolov a poslání, které rotarianizmus má, je najhlavnejšou služba myšlienke štátnej jednoty, dokonale obsiahnutej, prežitej a všeobecne vžitej. Jej stelesňovaním splňuje sa skvele jeden z krásnych cieľov Rotary,“ in: Jan ŠTURZ : *Rotary kluby a Československo*.

⁴⁹³ Archívny písomný materiál o existencii a činnosti tohto klubu takmer neexistuje, takže je veľmi obtiažne analyzovať jeho činnosť. Jedinú zmienku o Rotary klube v Poprade sme našli v Štátnom archíve v Prešove, pracovisko Archív Poprad, vo

na Spiši pochádzajú z rokov 1933 a 1934. V dňoch 5. – 6. januára 1933 sa uskutočnila vo Vysokých Tatrách konferencia slovenských a podkarpatsko-ruských rotariánov. Následne 1. marca 1933 sa uskutočnilo celoslovenské stretnutie rotariánov v Starom Smokovci a v termíne od 5. do 7. januára 1934 bolo podobné stretnutie vo Vysokých Tatrách. K obojm podujatiam zostavil J. G. Štancl samostatné informačné publikácie.⁴⁹⁴

Tieto aktivity rotariánov v uvedených rokoch 1933 a 1934 neboli náhodné. V Tatrách bola silná podnikateľská klientela v oblasti cestovného ruchu, bankovníctva, pôsobili tu lekári v sanatóriách a liečebných domoch. Všetci títo mali záujem na založení samostatného Rotary klubu v tejto oblasti a samozrejme bol tu i tlak v dobrom slova zmysle zo strany rotariánov v Čechách aktivizovať rotariánske hnutie v atraktívnom vysokohorskom tatranskom prostredí. Všetky aktivity a snahy vyvrcholili začiatkom roku 1935. Dňa 5. januára 1935 bol za prítomnosti 90 rotariánov, dám a hostí zo 14 Rotary klubov slávnostne založený Rotary klub v Poprade (ďalej RC Poprad), ktorý

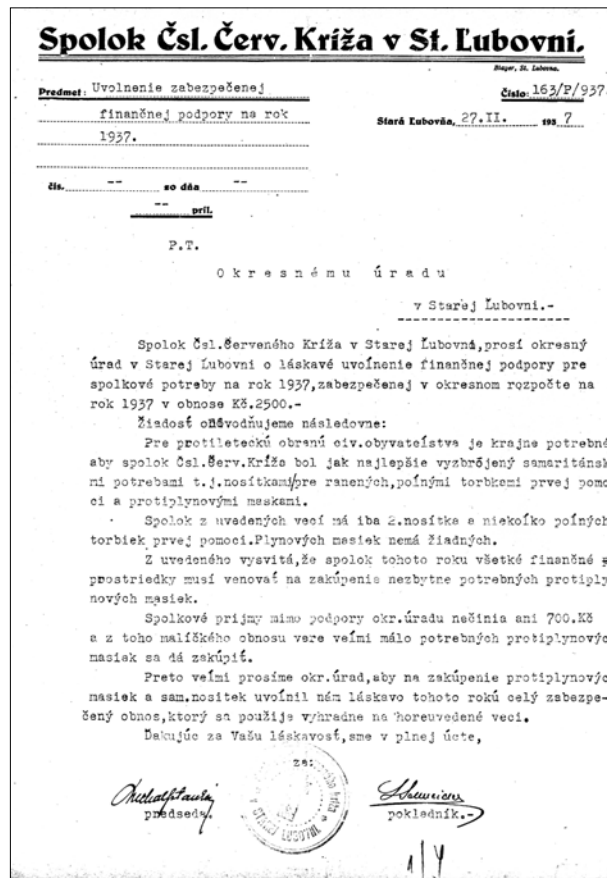
bol dňa 20. mája 1935 oficiálne prijatý do medzinárodnej organizácie Rotary International pod číslom 3806.⁴⁹⁵ Počet členov pri založení bol 15, pričom pri zakladaní RC Poprad pomáhali košickí rotariáni,⁴⁹⁶ najmä Ing. Novák, ktorý na požiadanie

guvernéra dištriktu 66 Jozefa S. Zabu organizoval nové Rotary kluby v kúpeľných mestách. Prvé stretnutie členov RC Poprad sa uskutočnilo 8. januára 1935 za účasti členov Rotary klubov z Bratislavy, Brna, Košíc a Prahy.⁴⁹⁷

Počas svojej krátkej činnosti (necelé štyri roky) sa členovia RC Poprad snažili aktívne zapájať tiež do kultúrno-spoločenského života v tatranskej oblasti. Aktivizovali sa v humanitárnej oblasti a pri organizovaní kultúrnych a športových podujatí vo Vysokých Tatrách. Už v prvom roku existencie pomáhali pri organizovaní lyžiarskych súťaží FIS vo Vysokých Tatrách (uskutočnili sa vo februári 1935), starali sa o hostí – rotariánov, ktorí navštívili tieto súťaže FIS,⁴⁹⁸ pôsobili

ako tlmočníci, pričom sa snažili získať pomoc aj od ostatných rotariánov vo vtedajšej ČSR.

Prvým prezidentom RC Poprad bol MUDr. Jan Opatrný, sekretárom Miloslav Slavík.⁴⁹⁹ Počet



Obr. 26. Žiadosť miestneho spolku Československého Červeného kríža v Starej Ľubovni o finančnú podporu na rok 1937, ktorú jeho činnovníci žiadali od Okresného úradu v Starej Ľubovni 27. februára 1937

fonde Okresného úradu 1923 – 1945 za rok 1938. Administratívne spisy obsahujú údaje o ukončení činnosti klubu a odpis slovenských stanov Rotary klubu Poprad – Vysoké Tatry. Tento prameň je citovaný v ďalšom texte. Na tomto mieste by sme chceli vyjadriť poďakovanie členovi Rotary klubu v Poprade (ďalej RC Poprad) a niekdajšiemu guvernérovi dištriktu 2240 MUDr. Viktorovi Príkazskému, ktorý nám poskytol cenný materiál v podobe kópií dokumentov o histórii RC Poprad, ktorý získal od vydavateľa časopisu *The Rotarian* z Evanstonu v USA. Hoci tento materiál neobsahuje údaje o činnosti členov RC Poprad, predsa len možno z neho získať základné údaje o existencii a členskej základni RC Poprad v tridsiatych rokoch 20. storočia.

⁴⁹⁴ *Vysoké Tatry 1919 – 1944*, zväzok 2, ed.: Ivan Bohuš. Košice 1972, s. 502.

⁴⁹⁵ Viktor PRÍKAZSKÝ: Ako sme hľadali našu minulosť, in: *Good news*, roč. 1, 1999, č. 6, s. 7.

⁴⁹⁶ Rotary klub z Košíc bol patronátnym klubom pre RC Poprad.

⁴⁹⁷ Podľa: Excerpt listu guvernéra 66. dištriktu Jozefa S. Zabu z 15. februára 1935 adresovaného Hlavnému sekretariátu Rotary International v Chicagu, USA.

⁴⁹⁸ *Tamže*.

⁴⁹⁹ Jedným zo základných princípov hnutia Rotary International bola i je v súčasnosti výmena vedúcich činiteľov klubov každý rotariánsky rok, ktorý trval od 1. júla do 30. júna nasledujúceho roku. Najdôležitejšou funkciou v každom Rotary

členov klubu v rokoch 1935 – 1938 sa pohyboval od 15 do 19. Pravidelné týždenné stretnutia členov RC Poprad boli v utorok o 19,00 hod., a to nasledovne: v mesiacoch január, február a marec v hoteli Praha v Tatranskej Lomnici, v letných mesiacoch jún, júl a august v hoteli Grand v Novom Smokovci a od septembra do decembra sa stretávali v hoteli Európa v Poprade.⁵⁰⁰ Prvý výbor RC Poprad tvorili: prezident MUDr. Jan Opatrný, viceprezident MUDr. Michal Mlynár, sekretár Miloslav Slavík, pokladník František Odložilík, prvý klubmajster Ing. Juraj Országh a druhý klubmajster Bohumil Rössler.⁵⁰¹ Nepoznáme prezidenta RC Poprad v rotariánskom roku 1935/1936, ale je pravdepodobné, že MUDr. Jan Opatrný bol prezidentom okrem prvého rotariánskeho roku 1934/1935, keď sa klub zakladal, aj v roku 1935/1936, vzhľadom k tomu, že RC Poprad vznikol až v januári 1935, teda v prvom roku bol vo funkcii len pol roka. Ďalší prezidenti: v roku 1936/1937 MUDr. Michal Mlynár, 1937/1938 MUDr. Josef Říha, 1938/1939 Ing. Juraj Országh.

Podľa členskej základne i dochovaných stanov klubu je zrejmé, že RC Poprad bol z hľadiska národnostného spolkom preferujúcim československú štátnosť, pretože združoval len príslušníkov slovenskej a českej národnosti a oficiálnou rokovacou rečou v klube bola slovenčina a čeština. Oficiálny názov spolku podľa slovenskej verzie stanov bol Rotary Club Poprad – Vysoké Tatry.⁵⁰²

Dňa 19. januára 1940 ukončili oficiálne činnosť všetky Rotary kluby na území bývalého Československa v Rotary International.⁵⁰³ Ešte predtým

v Čechách dňa 22. augusta 1939 vydal pokyn vtedajší protektorátny minister vnútra Josef Ježek rozpustiť všetky Rotary kluby do 26. augusta 1939, čo sa aj stalo.⁵⁰⁴ Na Slovensku po získaní autonómie v októbri 1938 zosilnel tlak na zákaz Rotary klubov, čo sa po 6. októbri 1938 rôznymi nariadeniami slovenskej vlády proti židovským, slobodomurárskym, komunistickým, socialistickým a sociálnodemokratickým spolkom tiež uskutočnilo. Členovia RC Poprad ukončili dobrovoľne činnosť už 18. októbra 1938, kedy na schôdzke členov klubu v kaviarni Central sa títo jednohlasne rozhodli ukončiť svoju činnosť, i keď len na neurčitú dobu.⁵⁰⁵ Majetok spolku, ktorý pozostával len z peňažnej hotovosti, chceli venovať jeho členovia po jednej tretine trom popradským dobročinným spolkom: pobočke Okresnej pečlivosti (starostlivosti) o mládež, pobočke Masarykovej ligy proti tuberkulóze a miestnemu spolku ČsČK. Nakoniec však k tomuto rozdeleniu a darovaniu nedošlo v dôsledku nariadenia vlády Slovenskej krajiny zo dňa 28. októbra 1938 o zaistení majetku spolkov, korporácií a základín, ústredie ktorých bolo mimo Slovenska.⁵⁰⁶

Spolky slobodomurárov

O slobodomurárskych spolkoch na Spiši vzhľadom na ich tajuplnosť a neverejnú máme málo zachovaných správ. Tradícia slobodomurárstva existovala na Spiši už v osvietenskom 18. storočí a v 19. storočí boli niektorí Spišiaci členmi lôže v Budapešti a tiež v iných uhorských a rakúskych mestách.⁵⁰⁷ V období

klube bola funkcia prezidenta (ako predseda v ostatných spolkoch) a po ňom sekretára (tajomník, resp. jednatel' v iných spolkoch), ktorí sa menili spolu s ostatnými členmi výboru klubu vždy po uplynutí rotariánskeho roka k 1. júlu. Sekretári zostávali niekedy dlhšie vo funkcii, čo bol prípad i popradského klubu, keď Miloslav Slavík pôsobil ako sekretár viac než jeden rok.

⁵⁰⁰ Spracované podľa Rotary International – Notice of Newly Elected Club, 21. May 1935. Pozri tiež Viktor PRÍKAZSKÝ : Ako sme hľadali našu minulosť, in: *Good news*, roč. 1, 1999, č. 6, s. 7. Zvláštnosťou RC Poprad bolo, že sa jeho členovia stretávali na viacerých miestach, pretože členovia rotary klubov mali väčšinou jedno stále miesto (zväčša v luxusnejších hoteloch) určené na klubové schôdzky.

⁵⁰¹ Rotary International – Aufnahmegesuch um Mitgliedschaft in Rotary International, Rotary Klub von Poprad, Czechoslovakia, 12. februára 1935.

⁵⁰² ŠA-P, p-AP, OÚ-P, č. 15 116/1938 adm.

⁵⁰³ Viktor PRÍKAZSKÝ : Ako sme hľadali našu minulosť, in: *Good news*, roč. 1, 1999, č. 6, s. 7.

⁵⁰⁴ Jan ŠTURZ : Rotary kluby a Československo, in: *Paginae Historiae*, č. 6. Praha 1998. Jeho prevzatá štúdia tiež v *Good news*, roč. 2, 2000, č. 1, s. 21.

⁵⁰⁵ ŠA-P, p-AP, OÚ-P, č. 15 116/1938 adm. Táto neurčitá doba trvala až do roku 1996, kedy bol RC Poprad znovu založený a oficiálne bol prijatý do Rotary International pod číslom 31 685 na odovzdávaní Charty klubu dňa 10. mája 1997. Podľa *Mitglieder-Verzeichnis der Rotary Clubs in Tschechien und Slowakei*. Rotary International Distrikt 2240. Ausgabe 1999/2000. Wien 1999, s. 107.

⁵⁰⁶ Úradné noviny, 29. októbra 1938, časť 1., roč. 20, č. 48, s. 2. ŠA-P, p-AP, OÚ-P, č. 15 116/1938 adm.

⁵⁰⁷ O slobodomurárskom hnutí v Uhorsku v 18. – 19. storočí pozri napríklad Ludwik HAAS : *Wolnomurarstwo w Europie Środkowo-Wschodniej w XVIII i – XIX wieku*. Wrocław 1982. Imre GERŐ : *A magyar szabadkőművéség története*. Budapest 1949. Zsuzsa L. NAGY : *Szabadkőművesek*. Budapest 1988. Slobodomurárske hnutie v prvej tretine 20. storočia zachytáva práca Ludwik HAAS : *Ambicije, rachuby, rzeczywistość. Wolnomurarstwo w Europie Środkowo-Wschodniej 1905 – 1928*. Varšava 1984.

dualizmu v Uhorsku existovala na Spiši slobodomurárska lóža Tátra v Spišskej Novej Vsi (roky 1880 – 1889). Po jej zániku sa aktivity slobodomurárov preniesli do Kežmarku, kde založili roku 1894 Bratskú reťaz na úpätí Karpat a v apríli 1899 riadnu slobodomurársku lóžu Szepes (Spiš).⁵⁰⁸ Táto v roku 1900 mala 20 členov, v roku 1917 už 58 členov, pričom jej členmi boli osobnosti majúce zväčša významné pozície v meste, napríklad podnikatelia bratia Majunkovci, továrnici Wein, Koromzay, vlastník kúpeľov v Novom Smokovci M. Szontágh, statkár Andor Nitsch, mešťanosta Schwartz, ale aj riaditeľ miestneho gymnázia, banky, obchodnej a tkáčskej školy. Členmi boli aj „cezpoľní“ – riaditeľ gymnázia v Spišskej Novej Vsi, obchodnej školy v Revúcej, meštianskej školy v Dobšinej či v Revúcej.⁵⁰⁹

Lóža Szepes existovala v Kežmarku taktiež po vzniku prvej ČSR. Je známe, že slobodomurárske hnutie sa tešilo v období prvej ČSR priazni, pretože viacero vysoko postavených osobností štátu sympatizovalo s týmto hnutím, dokonca samotní zakladatelia československého štátu: minister zahraničných vecí a neskorší druhý prezident Dr. Edvard Beneš, podobne i prvý prezident ČSR T. G. Masaryk alebo Slovák generál M. R. Štefánik. Ministerstvo vnútra ČSR výnosom zo dňa 13. januára 1920 pod č. 61853 povolilo založenie spolku „Neodvislá Velkolóže Bohemia, zednářský spolek vycházejícího slunce ve státě československém“. V Spišskej župe existovala spomínaná slobodomurárska lóža Szepes (Spiš) so sídlom v Kežmarku, ktorá však už roku 1920 nevyvíjala činnosť. Jej členovia totiž neuznávali novú Neodvislú Velkolóžu Bohemia aj preto, že to bola monistická lóža. Vedenie lóže Szepes, ako aj ostatné lóže slobodomurárov na Slovensku, chceli vytvoriť jednu symbolistickú veľkolóžu pre Slovensko so sídlom v Bratislave,⁵¹⁰ čo sa zrejme neskôršie aj realizovalo.

Spolky národnostných menšín

Na Spiši bolo veľa spolkov venujúcich sa kultúrnej činnosti, ktorých členovia boli občania ostatných národností žijúcich na Spiši, najmä Nemci, Maďari, Rusíni, Židia (niektoré židovské spolky, najmä ženské, sme už uvádzali) a Poliaci. Slováci a Česi v nich vôbec neboli alebo boli v menšine. Medzi takéto spolky patrila Popradská beseda (Poprader Kasino, A Poprádi Távsaskör), ktorú založila maďarská a nemecká inteligencia v Poprade tesne pred vznikom prvej ČSR dňa 26. októbra 1918. Po vzniku Československa sa jej členmi stali aj Slováci a na konci existencie predmnichovskej ČSR spolok prijal za členov mnoho židovských občanov. Spolkovú miestnosť mali v kaviarni Centrál v Poprade. Úradnou spolkovou rečou bola nemčina, no rokovacou rečou v spolku bola materinská reč jednotlivých členov. V rokoch 1918 – 1924 bol predsedom Vincent Matejka, po ňom v rokoch 1925 – 1939 Emerich Varga. Funkcionári v roku 1922: predseda Vincent Matejka, podpredseda Emerich Varga, sekretár Dr. Alfred Löw, pokladník Hugo Dworak. Činovníci v roku 1936: čestný predseda Vincent Matejka, predseda Emerich Varga, podpredseda L. Lichtenstein, členovia výboru Dr. B. Szita, M. Krakovics, Ing. D. Schwarz, M. Haviar, Dr. Alfred Löw, Hugo Dworak, Dr. L. Goldmann, Dr. L. Springer, D. Gärtner, L. Löw, J. Teichner, K. Steinhauer, L. Erdély, G. Erdély.⁵¹¹

Slováci i Nemci boli združení v Spišskobelianskom karnevalovom spolku (Belaer Karneval Verein) so sídlom v Spišskej Belej. Stanovy spolku boli schválené na VZ dňa 18. novembra 1921 a minister ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska ich schválil dňa 9. júla 1922.⁵¹² Členovia tohto spolku organizovali fašiangové zábavy, karnevaly, fašiangové sprievody, hrávali ochotnícke divadlo a usporadúvali i osvetové prednášky. Rokovacím jazykom spolku podľa stanov bola slovenčina a nemčina.⁵¹³ Takisto

⁵⁰⁸ O tejto lóži Szepes pozri podrobnejšie Maďarský krajiný archív (ďalej MOL), P 1083, 64, Szepes 1899 – 1905, 1906 – 1918.

⁵⁰⁹ Lubomír LIPTÁK : Slobodní muráři na Slovensku v období dualizmu, in: *Historický časopis*, roč. 39, 1991, č. 1, s. 29, 40 a 46.

⁵¹⁰ ŠA-P, SA-L, SŽ-ŽÚ, č. 764/1920 prez.

⁵¹¹ ŠA-P, p-AP, fond Popradská beseda v Poprade 1918 – 1940. ŠA-P, p-AP, fond Zbierka stanov spolkov 1920 – 1935. Spolok Popradská beseda bol rozpustený na základe nariadenia slovenskej vlády zo dňa 1. júna 1939 č. 125 Sl. z. a tiež na základe nariadenia Ministerstva vnútra v Bratislave zo dňa 12. augusta 1939 č. 13 923/4/1939 a na základe výmeru Okresného úradu v Poprade zo dňa 24. augusta 1939 č. 10 178/1939.

⁵¹² Podľa iného prameňa ich schválil minister ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska dňa 4. augusta 1922 pod č. 20 074/1922. ŠA-P, p-AP, ObecNÚ-SB, č. 2040/1925 adm.

⁵¹³ Účelom tohto belianskeho spolku bolo podľa stanov napísaných v nemčine „*Arrangierung des seit Menschengedenken in Bela üblichen Faschingsumzuges. Aufrechterhaltung dessen fortane Entwicklung und Popularität.*“ ŠA-P, p-AP, fond Spolok Karneval v Spišskej Belej 1919 – 1934. Pozri tiež článok Ivan NETÍK : Pokúsi sa raz niekto oprášiť fašiangové zvyky našich predkov?, in: *Spišský denník*, 3. marca 2000, roč. 1, s. 11.



Obr. 27. Vľavo je budova kina Olympia v Kežmarku na prelome 30. a 40. rokov 20. storočia

Slováci a Nemci boli združení v Zväze priateľov ZSSR v Kežmarku.⁵¹⁴

Zmiešaným spolkom z národnostného aspektu bolo Kasíno v Spišskej Novej Vsi, ktoré vzniklo až začiatkom roku 1936 (nie je to totožný spolok so starým Kasínom z uhorského obdobia). Bol to skôr stavovský spolok, ktorý združoval spišskonovoveských obchodníkov a remeselníkov, či už Slovákov, Čechov, Nemcov, Židov alebo Maďarov. Jeho cieľom bolo „pestovať pospolitý duch a pôsobiť medzi živnostníctvom, aby sa povznieslo kultúrne a sociálne“. Prvé valné zhromaždenie tohto spolku sa uskutočnilo 1. novembra 1936 a prvými funkcionármi boli: Alojz Hopka (predseda), Ján Malučky (podpredseda), Ernest Darvaši (tajomník), Max Rathmann (pokladník) a zvolili tiež 12 členov výboru.⁵¹⁵

Zmiešaným spolkom z hľadiska národnostného bol aj Spišský dejepisný spolok, ktorý sme už spomínali vyššie v rámci samostatnej podkapitoly. Podobným spolkom z národnostného aspektu bolo Kasíno v Gelnici, v ktorom mali silné zastúpenie Nemci. Jeho stanovy schválil minister ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska dňa 12. júna 1921. Cieľom Kasína bolo „snažiť sa o družné vzťahy, spoločenskú svornosť, duševné rozptýlenie a podporovať kultúru a dobročinnosť“. Predsedom bol Dr. Eugen Bene.⁵¹⁶

Kruh Krompašskej občianskej spoločnosti vznikol roku 1921 (stanovy mal vypracované 10. apríla 1921), pričom minister ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska ich schválil 13. marca 1922. Jeho cieľom bolo „napomáhať duševným a spoločenským potrebám miestneho obyvateľstva s vylúčením politiky“. Rokovacou rečou spolku bola slovenčina, nemčina a maďarčina. Členom sa mohol stať občan československého štátu, ktorý dovŕšil 21 rokov.⁵¹⁷

Najvýznamnejším kultúrnym spolkom občanov nemeckej národnosti bol Deutscher Kulturverband (Nemecký kultúrny zväz, skrátene DKV), ktorý mal na Spiši viacero pobočiek – Die Ortsgruppen des Deutschen Kulturverbandes (miestne skupiny Nemeckého kultúrneho zväzu),⁵¹⁸ napríklad v Kežmarku, Spišskej Novej Vsi či v Poprade. V Kežmarku existoval okresný zväz tohto spolku. Členovia tohto nemeckého kultúrneho spolku boli veľmi aktívni v rozvíjaní kultúry a osvety na Spiši. Napríklad pobočka v Poprade usporiadala v roku 1925 osem kultúrnych podujatí, ďalej premietali diapozitívy z rôznych európskych a tiež iných krajín, vybudovali vlastnú nemeckú knižnicu. Predsedom bol evanjelický farár Emerich Varga z Popradu.⁵¹⁹

Nemecká mládež sa grupovala v pobočkách evanjelického Spolku mládeže (Jugendverein),

⁵¹⁴ Tento spolok existoval v Kežmarku od roku 1934. Jeho predsedom bol Karol Förstl, tajomníkom Eduard Breuer, pokladníkom Andor Klein. Členovia odoberali časopis *Die neue Welt* (vychádzal v češtine a v nemčine). Hlavným kolportérom časopisu bol Michal Šterbák. Členovia spolku sa schádzali v krčme u Jakuboviča na Starom trhu v Kežmarku. Častým hosťom a prednášateľom v tomto spolku bol prof. Nedvěd z Trnavy. Pozri *Kežmarok. 700 rokov od udelenia mestských privilégií*. Bratislava 1969, s. 61 – 62.

⁵¹⁵ *Spišské hlasy*, 7. novembra 1936, roč. 3, č. 45, s. 2.

⁵¹⁶ ŠA-P, SA-L, SŽ-ŽÚ, č. 4883/1921 adm.

⁵¹⁷ *Tamže*, č. 1353/1922 adm.

⁵¹⁸ Známymi kultúrno-spoločenskými slávnosťami tohto nemeckého spolku boli každoročné svätajánske slávnosti – slávnosti slnovratu, tzv. Sonnwendfeier, usporadúvané okolo 21. júna, ktoré boli oslavou letného slnovratu. Bola to typická germánska slávnosť indogermánskeho pôvodu, na ktorej členovia spolku tancovali, spievali, starší opekali slaninu a rôznymi spôsobmi sa zabávali. V roku 1934 však Okresný úrad v Spišskej Novej Vsi túto slávnosť miestnej skupine DKV v Spišskej Novej Vsi na Rittenbergu (názov miestnej časti pri Spišskej Novej Vsi – pozn. autor) nepovolil. Predsedom DKV v Spišskej Novej Vsi bol JUDr. Vojtech Forberger. ŠA-K, p-ASNV, OÚ-SNV, č. 722/1937 adm.

⁵¹⁹ ŠA-P, p-AP, ObecNÚ Poprad, č. 46/1925 prez. O činnosti a funkcionároch pobočiek DKV v okrese Gelnica, v samotnej Gelnici a v Mníšku nad Hnilcom pozri napríklad ŠA-K, p-ASNV, OÚ-G, č. 976/1937 adm., 1384/1937 adm., 1952/1938 adm. O činnosti DKV v celej ČSR: ŠA-P, SA-L, OÚ-L, č. 908/1925 prez.

ktoré viedli nemeckí učitelia alebo nemeckí evanjelickí farári. Do kultúrno-spoločenského života sa aktívne zapájal Spolok mládeže vo Vrbove, ktorý viedol učiteľ A. Simon. Členovia tohto spolku sa venovali ochotníckemu divadlu a organizovali osvetové prednášky na rôzne témy, napríklad z dejín spišských Nemcov, z oblasti kultúry a pod.⁵²⁰

Občania nemeckej národnosti mali aj niekoľko spolkov fungujúcich v nemeckých školách, napríklad Nemecký školský spolok pri Evanjelickej dievčenskej meštianskej škole v Kežmarku,⁵²¹ Podporný spolok na Nemeckom evanjelickom gymnáziu v Kežmarku a mnohé iné školské spolky.

Niektoré ďalšie nemecké kultúrne spolky: v Spišskej Belej fungoval od roku 1923 Belaer deutscher Diletantenverein (Beliansky nemecký ochotnícky spolok), Evangelischer Jugendverein (Evanjelický a. v. mládežnícky spolok),⁵²² v Spišskom Podhradí pracoval od roku 1925 Nemecký kultúrny spolok,⁵²³ v Ruskinovciach Deutscher Jugendverein Frohsinn (Spolok nemeckej mládeže Veselosť).⁵²⁴

Nemci mali taktiež vlastné dobročinné a charitatívne spolky, a to najmä Bezirksjugendfürsorgen (Okresné pečlivosti (starostlivosti) o mládež), ktoré boli podporované štátom a starali sa o chudobné deti nemeckej národnosti. Existovali podobne ako slovenské OPM v jednotlivých okresoch Spiša. Napríklad Bezirksjugendfürsorge v Levoči vznikla dňa 20. februára 1932 zásluhou Waltera Scheufeleho.⁵²⁵

V Gelnici bol dňa 1. augusta 1931 založený nemecký dobročinný spolok pod názvom Deutsche Landeskommission für Kinderschutz und Jugendfürsorge (Nemecká Krajinská komisia na ochranu detí a starostlivosť o mládež). Cieľom tohto spolku bola všestranná starostlivosť o nemecké deti. Pri založení mal tento spolok 22 členov. Jeho predsedom bol Ing. František Schiffer.⁵²⁶

Významným maďarským kultúrnym spolkom bol Maďarský kultúrny spolok (Magyar Kultur egylet) na Slovensku, ktorého ústredie vzniklo roku 1930 v Komárne. Jeho cieľom a účelom bolo



Obr. 28. Regenschori speváckeho zboru Caecilia zo Spišskej Novej Vsi Anton Richard Spišiak, fotografia z 24. januára 1944 (Originálna fotografia Fotoateliér Hirsch Spišská Nová Ves)

usporadúvať divadelné ochotnícke predstavenia, tanečné zábavy, osvetové prednášky i iné kultúrne podujatia. V kultúrnej oblasti mal byť tento maďarský spolok určitou protiváhou Nemeckého kultúrneho zväzu (Deutscher Kulturverband). Spolok mal aj v niektorých spišských mestách svoje pobočky, napríklad v Spišskej Novej Vsi (na Levočskej ulici č. 34), kde bol predsedom Michal Csáki. Táto pobočka v Spišskej Novej Vsi vyvíjala kultúrnu, osvetovú a sociálnu činnosť zameranú na občanov maďarskej národnosti v Spišskej Novej Vsi. Mala tiež vlastnú knižnicu.⁵²⁷

V Kežmarku bola založená pobočka Maďarského kultúrneho spolku dňa 23. júna 1938, pričom

⁵²⁰ *Dejiny Vrbova*, s. 77.

⁵²¹ Stanovy tohto spolku boli napísané 2. decembra 1921, minister ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska ich schválil 12. júna 1922. Úradnou rečou spolku bola nemčina, predsedom bol Markovich, tajomníčkou Elza Weinová. ŠA-P, SA-L, SŽ-ZÚ, č. 1955/1922 adm.

⁵²² ŠA Levoča, p-P, ObecNÚ-SB, 2040/1925 adm.

⁵²³ Jeho stanovy boli napísané 4. februára 1925. Prvým predsedom tohto spolu bol Alexander Szontagh. Podrobnejšie o stanovách ŠA Levoča, p-L, OÚ-L, Kataster spolkov VIII., Die Satzungen des Deutschen Kulturvereines in Spišské Podhradie.

⁵²⁴ ŠA-P, p-AP, ObvNÚ-L, č. 3627/1924 adm.

⁵²⁵ *Karpathen-Post*, 5. marec 1932, roč. 53, č. 10, s. 4.

⁵²⁶ ŠA-K, p-ASNV, OÚ-G, č. 9789/1931 adm.

⁵²⁷ Na rok 1936 dostal tento maďarský spolok finančnú podporu od Okresného úradu v Spišskej Novej Vsi 150 Kč. ŠA-K, p-ASNV, OÚ-SNV, č. 23 093/1936 adm.

najväčšiu zásluhu na jej založení mal Maximilián Herskovicz, nájomca hotela Freyer v Kežmarku. Počet členov pri založení bol 200. Funkcionármi tohto spolku boli: predseda Ing. Juraj Markovics (obchodník s textilným tovarom), tajomník Juraj Kolosz (úradník Spišskej banky v Kežmarku), pokladník Oskar Ivánka (kreslič v textilnej továrni firmy Wein v Kežmarku), zapisovateľ Barna Págh. Členmi výboru boli: Wein Tiborová, Jóob Bélová, Ivánka Oskárová, Vilma Oszvaldová, Khéler Eduardová, Kolosz Edmundová, Dr. Béla Weisz, Dr. Tibor Kéler a Gabriel Szencsy.⁵²⁸

Pobočka Maďarského kultúrneho spolku v Poprade vznikla 11. júla 1938 a jej prvým predsedom bol Deszö Lipter, podpredsedom Andrej Grófcsik, tajomníkom Sándor Kodesch a pokladníkom Ferenc Nagy. Maďarský kultúrny spolok a jeho pobočky boli rozpustené podľa vládneho nariadenia č. 9 Zb. z. a n. zo dňa 25. januára 1939.⁵²⁹

Prevažne Nemci a Maďari tvorili Levočský kultúrny klub, ktorý bol založený dňa 20. februára 1933 v levočskom hoteli Tatra, jeho stanovy boli napísané dňa 8. decembra 1932. Predsedníctvo tohto spolku tvorili: predseda Karol Friedmann, tajomník Edmund Klein, pokladník Anton Mihalik, knihovníčka Jenta Stauberová, náhradníci výboru Vojtech Reich a Dr. Evžen Klein.⁵³⁰ Rokovacím jazykom tohto spolku bola slovenčina, nemčina a maďarčina, pričom jeho účelom bolo pestovať kultúru so zvláštnym zreteľom na spišský kraj a Levoču, členovia sa mali vzdelávať v umení a vo všetkých spoločenských vedách a spolupracovať s inými kultúrnymi spolkami. Na tento cieľ slúžili tieto prostriedky: knižnica a čítareň, prednášky, debatné večierky a predstavenia, propagácia umeleckých a vedeckých diel a časopisov. Členovia chceli tiež založiť v rámci spolku kultúrne a zábavné odbory.⁵³¹ Činnosť tohto spolku sa zrejme nerozvinula vo väčšej miere, pretože o nej absentujú archívne pramene i ďalšie dobové správy.

Záver

Spolky so svojimi aktívnymi členmi boli tým základom, na ktorom bola postavená celá vtedajšia kultúra a fungoval celý kultúrno-spoločenský život. Kultúra mala insitný, dobrovoľnícky, neprofesionálny charakter, i keď počiatky kultúrnych profesionálnych inštitúcií zaznamenávame práve v tomto medzivojnovom období (napríklad

Slovenské národné divadlo v Bratislave). Spolkový život sa začal rozvíjať už v dualistickom Rakúsko-Uhorsku, najmä od druhej polovice 19. storočia. Vtedy sa položili základné piliere spolkovvej činnosti, na ktoré potom nadviazala prvá ČSR. Aktívni ľudia medzivojnového obdobia, snažiaci sa prispieť k zveľadeniu svojho bezprostredného okolia a tak celej spoločnosti, videli práve v spolkoch tie príležitosti a nástroje, pomocou ktorých mohli aktívne pôsobiť na okolité prostredie a svojou činnosťou nielen v kultúrnych, ale tiež v spolkoch iného zamerania prispieť k zveľadeniu či k zdokonaleniu svojho bezprostredného i širšieho okolia. Spolková činnosť pritom zasahovala takmer do každej oblasti kultúrno-spoločenského diania. Svedčí o tom aj veľký počet spolkov v tomto období. To platilo nielen pre Spiš, ale aj pre iné slovenské regióny.

Spolky a zmena spolkovvej štruktúry v období Slovenského štátu (prve Slovenskej republiky 1939 – 1945)

Po vyhlásení autonómie Slovenska 6. októbra 1938 v krátkom období druhej Česko-slovenskej republiky sa pod vplyvom spoločensko-politických zmien začala meniť i štruktúra spolkov. Slovenská autonómna vláda (vláda Slovenskej krajiny) zakázala existenciu spolkov združených pri ľavicových politických stranách (najmä Komunistickej strane Československa a Československej sociálnodemokratickej strane robotníckej), takže zanikli napríklad Jednota proletárskej telovýchovy či Robotnícka telocvičná jednota, ale zanikli aj české (napríklad významná opora prvej ČSR TJ Sokol) a viaceré židovské spolky. Po vzniku Slovenského štátu sa štruktúra spolkov ďalej zjednodušila, postupne museli ukončiť činnosť všetky české (československé) a židovské spolky. Naďalej zostali zachované len slovenské a nemecké spolky.

Z významnejších slovenských kultúrnych spolkov pokračovali v činnosti pobočky Matice slovenskej, teda miestne odbory Matice slovenskej, ženský spolok Živena so svojimi pobočkami a pobočky Slovenskej ligy – miestne zbory Slovenskej ligy. V tomto období vojny dokonca vznikli ďalšie zbory Slovenskej ligy na Spiši, hoci ich nebolo veľa. Dňa 18. júna 1939 vznikol nový zbor Slovenskej ligy v Gerlachove (okres Poprad),

⁵²⁸ ŠA-P, p-AP, OÚ-K, č. 1422/1938 prez.

⁵²⁹ ŠA-P, p-AP, fond Maďarský kultúrny spolok na Slovensku, odbočka Poprad 1938 – 1939.

⁵³⁰ ŠA-P, SA-L, OÚ-L, č. 1804/1933 adm.

⁵³¹ ŠA-P, SA-L, OÚ-L, Kataster spolkov VI., Stanovy Levočského kultúrneho klubu, č. 16 688/1932 adm.

23. júla 1939 založili nový zbor v Letanovciach, v okrese Spišská Nová Ves.⁵³² V roku 1942 vznikol len jeden zbor, a to 22. novembra vo Vrbove. Jeho predsedom sa stal roľník Jozef Hrebeňár a pri vzniku mal 38 zakladajúcich členov.⁵³³

Posledné nové zbory Slovenskej ligy na Spiši vznikli v roku 1943, pričom prvé dva 6. júna (449. zbor v Toporci, okres Kežmarok a 450. zbor v Podolínci, okres Stará Ľubovňa). Tretím zborom bol 453. zbor Slovenskej ligy v Tvarožnej, okres Kežmarok, ktorý založili 5. decembra 1943. Zakladajúcich bolo 25 členov, predsedom sa stal rímskokatolícky farár Jozef Brenkus. Posledným novým zborom bol 454. zbor vo Výbornej, tiež okres Kežmarok, ktorý bol založený 8. decembra 1943.⁵³⁴

Prirodzene z nevyhnutnosti i zo zákona museli pokračovať v práci aj dobrovoľné hasičské zbory, ktoré sa venovali, podobne ako v predchádzajúcom medzivojnovom období, okrem hasenia požiarov tiež kultúrnej práci, napríklad usporadúvali obľúbené tanečné zábavy, a to najmä v prvých rokoch prvej Slovenskej republiky 1939 až 1943.

Vzhľadom na charakter tejto republiky boli podporované slovenské náboženské spolky, najmä Katolícka jednota (ústredie v Trnave) s viacerými pobočkami po celom Spiši. Evanjelici mali ženský Spolok evanjelických žien a panien vo Vondrišli (Nálepkovo), evanjelická mládež Miestne združenie evanjelickej a. v. mládeže v Spišskej Novej Vsi. Katolícka mládež sa združovala v Združení katolíckej mládeže na Slovensku, ktoré malo miestne skupiny v Spišskej Novej Vsi, Hrabušiciach, Olcave, Chrasti nad Hornádom, Harichovciach i v ďalších spišských dedinách. V Spišských Vlachoch a Krompachoch existoval samostatný Katolícky čítací spolok, podobne v Smižanoch Katolícky kruh.

Z charitatívnych (dobročinných) spolkov pokračovala v činnosti Ústredná Karita (Charita) na Slovensku s viacerými pobočkami v spišských mestách a dedinách (Spišská Nová Ves, Levoča, Spišské Vlachy, Koterbachy, dnes Rudňany). Ďalej existovala Okresná starostlivosť (predtým pečlivosť) o mládež, podobne aj nemecká obdoba tohto spolku, ktorú podporovala nemecká politická strana Deutsche Partei. Československý Červený kríž bol premenovaný na Slovenský Červený kríž a pokračoval v dobročinnnej práci vo viacerých spišských mestách. Napríklad v Spišskej Novej Vsi vznikol v tejto slovenskej podobe

22. januára 1941, no mal aj nemeckú sekciu (Slovakisches Rotes Kreuz – deutsche Sektion), ktorá vznikla 10. júla 1941.⁵³⁵

Vo svojej práci pokračovali aj pohrebné a podporujúce spolky, napríklad vo Vondrišli (Nálepkovo) to bol Vondrišelský rímskokatolícky pohrebný výpomocný spolok, v Henclovej, osada Štilbach zase Spolok chorých podporujúci a zomretých pohrebujúci, v Spišskej Novej Vsi mali zamestnanci železnice svoj samostatný Pohrebný a podporný spolok železničných zamestnancov. Najviac rozšírený z tohto druhu spolkov však bol Pohrebný a podporný spolok, ktorý mal pobočky vo viacerých spišských mestách a dedinách. Napríklad len v okrese Spišská Nová Ves existoval v Spišskej Novej Vsi, Markušovciach, Poráči, Smižanoch, Tepličke, Matejovciach nad Hornádom, Chrasti nad Hornádom, Harichovciach, Zavadke, Hnilci, Hnilčíku, Bindte, Roztokoch, Lieskovanoch, Jamníku, Novoveskej Hute, Koterbachoch, Palcmanskej Maši a Delave.

V období prvej Slovenskej republiky fungovali aj rôzne hospodárske a poľovnícke spolky, z kultúrnych spolkov napríklad spišskonovoveský divadelný spolok Hviezdoslav, Spišskonovoveský spevokol, Čítací kruh v Koterbachoch či Ochotnícky divadelný krúžok v Novoveskej Hute. Vo Vondrišli (Nálepkovo) bol aktívny Deutscher Gesangverein (Nemecký spevokol), ktorého predsedom bol Viliam Kúffer a jednatelom Elemír Andraško.⁵³⁶ Najväčším a najrozšírenejším nemeckým kultúrnym spolkom bol Deutscher Kulturverband (Nemecký kultúrny zväz) s mnohými pobočkami po celom Spiši.

V tomto období vznikali i nové slovenské kultúrne spolky. Slovenskí učitelia si založili 31. januára 1942 Spišský učiteľský spevokol. Jeho predsedom sa stal Michal Balažovič, jednatelom Emil Alexy.

Po vypuknutí Slovenského národného povstania činnosť spolkov prirodzene ochabla taktiež na Spiši, i keď v tejto oblasti neboli také ťažké boje ako na strednom Slovensku. Nasledovalo oslobodzovanie Slovenska z východu, Spiš bol oslobodený v priebehu januára 1945. Činnosť spolkov na Spiši bola postupne obnovená až po definitívnom oslobodení celého územia Slovenska, respektíve obnoveného Československa, ale bohatá a rôznorodá činnosť spolkov z obdobia medzivojnovej ČSR sa už nikdy nedosiahla.

⁵³² *Slovenská liga : Časopis Slovenskej ligy na Slovensku*, roč. 16, november – december 1939, č. 9 – 10, s. 138.

⁵³³ *Tamže*, roč. 19, november – december 1942, č. 9 – 10, s. 282 – 283.

⁵³⁴ Peter ZMÁTLO : *Dejiny Slovenskej ligy na Spiši*, s. 76.

⁵³⁵ ŠA-K, p-ASNV, OÚ-SNV, Evidencia spolkov II. – spolky dobročinné.

⁵³⁶ ŠA-K, p-ASNV, OÚ-SNV, Evidencia spolkov VIII. – spolky spoločenské.